Breve til Clara Raphael

fra

Theodor Immanuel.

Kjøbenhavn.

Forlagt af Universitetsboghandler C. A. Reitzel.

Trykt hos Kgl. Hofbogtrykker Bianco Luno.

1851.

Første Brev.

Den 8de Jannuar 1851.

Frøken Raphael!

Jeg har læst Deres Breve, læst dem mere end een Gang, læst dem — det tør jeg sige — med en sjelden Interesse. De have tiltalt mig, de have glædet mig, de have rørt de Strænge i mit Indre, som uvilkaarlig klinge, naar de berøres af de Kræfter, som udgaae fra det Gode, Sande og Skjønne. Intet kan indvirke mere velgjørende paa min Sjæl, end en saadan Udstrømning af det friske og sunde aandelige Liv, som jeg finder i Deres Breve, og jeg hengiver mig desto mere villigt til at modtage dens Indvirkning, jo sjeldnere den er. Jeg takker Dem for hvad jeg selv derved har modtaget, og glæder mig over hvad Andre kunne modtage deraf, naar de blot ikke lukke deres Øren og deres Hjerter for de rene kraftige Toner, naar ikke Vildfarelser, Vane og Fordomme have gjort dem uimodtagelige derfor. Jeg priser og beundrer Deres rene Følelse, Deres klare Forstand og aandelige

Sundhed, Deres Oprigtighed og Deres Mod og fremfor Alt Deres uegennyttige Selvopoffrelse og rene, kraftige Villie, som ikke skyer nogen Opoffrelse for at fremme det Sande og Gode, som ikke frygter den Miskjendelse, de Lidenskaber, som sætte Menneskene i Bevægelse, naar Noget angribes, som Fordom og Vane har stemplet som Sandhed, og som man ikke troer at kunne undvære, fordi det paa en eller anden Maade favoriserer Menneskets Forfængelighed, Magelighed og Egoisme.

Jeg har alt længe havt den Mening, at Kvinden i Grunden overgaaer Mændene i Almindelighed med Hensyn til sund Sands og naturlig Opfattelse af mange Ting i Livet, og jeg har sommetider, ved i Stilhed at tænke derover, lovet mig (rettere: Verden) Meget deraf for Fremtiden, naar Kvinden blot kunde vinde en større aandelig Frihed og Selvstændighed, og saaledes mere end hidtil indvirke paa de menneskelige Samfundsforhold, ialfald tale med og have en Mening, naar der handles om Menneskets høieste Anliggender, om det, som er og skal være alle Menneskers fælles Eiendom, hvad enten de ere Mænd eller Kvinder, om det Sande, Gode og Skjønne. De har, ved Deres Skrift, kun endmere bestyrket mig i denne Tro. Vel havde jeg ikke ventet, at faae et saa kraftigt Beviis derfor fra „en ganske ung, omtrent tyveaarig Pige," ikke ventet at finde en saadan Livsanskuelse, for ikke at tale om saamange sande, sunde og træffende Tanker og Bemærkninger over Menneskelivet og flere af dets forskjellige Forhold, hos „en ung Pige, der staaer i den

ungdommelige Skjønheds første Blomstring", — men for mig er dette dog ikke noget Forbausende, Urimeligt eller aldeles Paafaldende, skjøndt det vistnok vil forekomme Mange saaledes. At Alderen alene ikke giver Viisdom, har jeg alt længe været overbeviist om, skjøndt den vel kan give Erfaring, Klogskab og Forsigtighed. Schleiermacher har i sine Monologer oplyst Begreberne „Ungdom og Alderdom." Jeg tør vel antage, at De, Frøken Raphael, ogsaa har læst disse Monologer. Til at slaae ind paa Viisdommens Vei og gaae den, hører noget ganske Andet end Alder og en Deel Erfaring, saaledes som den i Regelen gives. Herom vil jeg tale Mere i et af de følgende Breve. Dette Brev skal kun være som en Smule Indledning, hvorved Bekjendtskabet fra min Side ligesom foreløbigen stiftes. Jeg haaber derfor, at De undskylder, om De ikke finder noget synderligt Indhold deri. Men skulde det gaae ligesaadan med de følgende, saa læs kun eet eller to Breve til — alle gode Gange ere tre, siger man — og læg saa Brevene hen for aldrig mere at lukke dem op; det vilde da være Synd, om De spildte Deres Tid paa at læse dem.

Men eftersom dette Brev er en Art Indledning, har jeg endnu et Par Smaating at tale med Dem om, inden jeg slutter det. Det første er min Stiil. Naar jeg betragter Deres Stiil, er det ikke uden en vis Forlegenhed at jeg begynder at skrive Breve til Dem. Vel er jeg Student, har studeret i mange Aar og studerer endnu den Dag i Dag, er altsaa Lærd af Navnet, som

man pleier at sige, men jeg føler dog, hvor langt jeg i denne Henseende staaer tilbage for den „unge, tyveaarige Pige," ja ikke blot jeg, men mange Andre som have et større litterairt Navn og Berømmelse. Det Fortrin, De i dette Stykke har for den store Pluralitet af Forfattere, forklarer jeg mig tildeels ved Hjelp af Deres litteraire Gudfaders skjønne og træffende Ord; thi eftersom De, „ligesom ved en primitiv Inspiration af det Guddommelige", har sat Dem det ophøiede Formaal, at hellige Deres Liv det Gode, Sande og Skjønne, at kjæmpe for Udbredelsen af Guds Rige blandt Menneskene, saaledes maa ogsaa den Form, hvori denne Stræben fremtræder, bære et Præg af denne primitive eller umiddelbare Inspiration. Hvor nu Forholdet er anderledes, hvor denne Primitivitet, denne Umiddelbarhed ikke er tilstede, maa ogsaa Stilen blive anderledes, selv hos den, der, ved Tænkning og Erfaring i en længere Tid, maatte være kommen til de samme Resultater, som De er kommen til. Det maa derfor ikke forundre Dem, at min Stiil ikke er som Deres. Jeg trøster mig ogsaa ved, at De ikke lægger saamegen Vægt paa det Ydre, hvis De kun finder noget Indhold i mine Breve, der maatte kunne glæde eller tiltale Dem.

Det Andet, jeg strax i mit første Brev maa tale med Dem om, er — ja hvad skal jeg sige? — jeg kan ikke udtrykke det ved et enkelt Ord eller en enkelt Sætning. Jeg maa da søge at udtrykke det ved flere Ord. Bliv ikke vred over min Vidtløftighed og heller ikke over min

Dristighed! Den sidste har sin Grund i Ligefremhed og Aabenhjertighed, og De er jo selv saa aabenhjertig og ligefrem. Ved at læse Deres Breve, følte jeg mig tiltrukken af Dem ved et aandeligt Slægtskabsbaand, med andre Ord, jeg fik en, som det forekom mig, ganske naturlig Lyst til, at betragte Dem som min Søster. Jeg fandt da ogsaa et Sted i Deres Breve, hvor De siger: „alle Mennesker ere mine Sødskende," og jeg fandt heri en vægtig Grund til ikke blot at betragte Dem som Søster, men ogsaa at kalde Dem Søster. Nu pleie Sødskende, som De veed, ikke at sige De men Du til hinanden. Det var dette jeg havde paa Samvittigheden. Jeg vilde udbede mig Tilladelse til at sige Du til Dem, og i Haab om at dette ikke bliver afslaaet, agter jeg i de følgende Breve at bruge denne Form; derved falder Alt, synes mig, meer ugeneert og ligefrem. De taler etsteds om Forfædrenes Ærekjærhed, Mandighed og Tapperhed, og fremstiller dem i denne Henseende som Mønster for Nutiden. Men hos Forfædrene var denne Udtryksmaade i det personlige Forhold, som De veed, ganske almindelig, og jeg finder ogsaa deri et Beviis for den Ærlighed, Simpelhed og mandige Ligefremhed, som var dem mere eiendommelig end Eftertid og Nutid og som til alle Tider er værd at efterligne. Jeg holder mig saaledes forvisset om, at De ikke tager mig denne Frihed ilde op, med mindre jeg skulde have indbildt mig at være aandsbeslægtet med Dem, uden at være det i Virkeligheden, hvorom De selv bedst vil kunne dømme. Men da bliver

jeg dog endnu Deres Broder i samme Betydning som alle andre Mennesker. Dette kan Ingen tage fra mig, jeg holder fast derpaa.

Lev nu vel og tilgiv, at dette Brev er saa lidetsigende! Jeg skal bestræbe mig for, at give det næste lidt mere Indhold.

Deres Broder
Theodor Immanuel.

Andet Brev.

Den 12te Januar.

Kjære Søster!

Vel har jeg intet Svar faaet fra Dig siden jeg skrev mit første Brev, men jeg gjorde heller ikke Regning derpaa, og Du er lovlig undskyldt. Lykkeligviis er jeg da ogsaa i det Tilfælde, at jeg ikke behøver at modtage Breve fra Dig hvergang jeg har tilskrevet Dig, for at kunne skrive et nyt Brev. Dine Breve til din Søster og Veninde Mathilde ligge for mig. Dem anseer jeg ikke blot skrevne til hende, men ogsaa til mig, Eders Broder, og jeg behøver derfor kun at lukke dem op og læse noget deri, for at faae Anledning og Motiv til at skrive, om jeg var i Stand dertil, det ene Brev efter det andet. Det Vanskeligste er imidlertid at faae rigtig begyndt paa noget Alvorligt, og denne Vanskelighed ligger især deri, at Du har bragt saamange vigtige Sager paa Bane, saa at det gaaer mig som det ofte gaaer os Mennesker, at jeg ikke ret veed, hvor jeg skal begynde og hvor jeg skal ende. Men her kommer Du selv og hele din Maade at være og tænke paa, mig atter til Hjælp, thi jeg veed,

Du fordrer ikke nogen vis Form, endnu mindre noget System, da det er Dig kun om Sagens Realitet at gjøre. Jeg vil derfor ikke genere mig, thi jeg skriver ikke til en lærd Stivstikker eller Kritiker — skjøndt Du iøvrigt er kritisk nok — men til en Søster, om hvem jeg forudsætter, at hun med Velvillie vil modtage det, jeg har at sige om de vigtige Ting, hun har bragt paa Bane. Jeg vil følge dit Exempel. Jeg vil hverken see til Høire eller Venstre, men skrive til Dig saaledes som jeg i al Fortrolighed vilde tale med Dig. Jeg tænker mig da at Du nok vilde høre min Mening om Et og Andet, og jeg vil nedskrive den saaledes i det Væsentlige, som jeg vilde udtale den.

Jeg har nu tænkt lidt nøiere over, hvormed jeg skal begynde. Grundtanken i dine Breve synes mig at være den: at hæve dit Kjøn til en høiere aandelig Bevidsthed og Frihed, til en høiere selvbevidst aandelig Existents. At „existere," at „leve" maa være noget af det Første, og det vil derfor ikke være upassende at begynde dermed. Du siger om Kvindekjønnet, at det „slet ikke existerer endnu." Det vil vist falde mangen En haardt, at fordøie denne Sætning, saavel Mænd som Kvinder. Du lader imidlertid Martensen og Oehlenschlæger bevise din Paastand. Martensens Forklaring af Begrebet: „at leve" kan vel være smuk nok; men naar man læser de Ord: „det er at tiltage i Viisdom og Naade

for Gud og Mennesker," saa længes man efter at vide, hvad denne speculative Theolog forstaaer ved Viisdom, og det er Skade, at han ikke ogsaa har givet en Forklaring deraf, thi sandsynligviis har han ogsaa derom sin egen Anskuelse. Du har imidlertid af Oehlenschlæger tilføiet hvad der manglede; men naar han siger: „kun den er viis, som har en Hensigt, ... kun den er viis, som har en Villie" o. s. v., saa tilfredsstiller denne Forklaring mig ikke. Den er for omfattende og ubestemt, thi der gives ogsaa onde Hensigter og Formaal, som Menneskene stadigt forfølge „Nat og Dag," som han siger, og „tabe dem ei af Sigte." Villien kan være rettet paa det Onde. Du har imidlertid bestemt Begrebet nøiere og angivet det almindelige Maal, hvortil Menneskeslægten stræber: som „Frihed og Eenhed". Du kommer nu ogsaa til det Resultat, at Kvinderne, paa enkelte Undtagelser nær, ikke existere, ikke have noget Maal, hvortil de stræbe, at der ikke er „en Hensigt i deres Liv." Derimod synes Du at antage, at det modsatte giælder om Pluraliteten af Mændene, idet Du vel bemærker, at „der kan være og er Millioner mauvais sujets blandt Mændene", men siger, at „de her ikke komme i Betragtning." Jeg takker pligtskyldigst paa Mændenes Vegne. Du vil imidlertid, som jeg haaber, indrømme, at jeg ogsaa har en Stemme med, naar Talen er om Mændene. Jeg troer da, at Du er for god imod dem, naar jeg tager Hensyn til den Dom, Du fælder over dem i Almindelighed i Modsætning til Kvinderne. Kan

det virkelig være din Mening, at der i Regelen er en høiere Hensigt i Mændenes Liv — thi en høiere, almeengod eller almeennyttig Hensigt maa det være — at der er et høiere Maal, de stræbe til? Umuligt! Lad os kaste et Blik paa deres Maade at være paa, og paa Verdens nærværende Tilstand, som er deres Værk, og vi ville, troer jeg, komme til et andet Resultat.

Gaae vi nedenfra opad og betragte de forskjellige Klasser i det menneskelige Samfund, saa see vi, at Enhver ledes og drages af et aldeles specielt Formaal, at Enhver søger sit Eget, og at der kun ere meget faa, der have et almindeligt, almeengavnligt eller høiere aandeligt Formaal for Øine. De forskjellige Arbeidere søge kun deres Erhverv, og tænke i Regelen ikke paa Andet. Deres Livsformaal er saaledes deres, efter Omstændighederne, tarvelige eller rigelige Udkomme for dem selv og deres Nærmeste. Denne Klasse Mennesker, som fast over den hele Verden er den mest fortrykte, som ofte har Møie nok med at opholde Livet, er da ogsaa mest til at undskylde, at den ikke sætter sig almeengavnlige, aandelige Formaal, og dog findes der ligesaavel i denne Stand som i de høiere Stænder enkelte Mænd, der arbeide til Bedste for det Hele, der stræbe til et almeenmenneskeligt Maal, og til denne Klasse ere Frihedens Forkjæmpere til forskjellige Tider ikke mindst at henføre, hvilket da ogsaa er naturligt, forsaavidt som de mest have følt dens Savn. Paa samme Maade forholder det sig med Handelsklassen o. s. v. Der have til alle Tider været og ere

endnu kun Enkelte, der have fæstet Blikket paa noget Almindeligt, der have sat sig et almeenmenneskeligt Formaal.

Man skulde nu troe, at det forholdt sig anderledes med Embedsklasserne, der have faaet eller skulle have faaet en høiere Oplysning og Dannelse end den øvrige store Pluralitet, der saa at sige have gaaet Aandens specielle Vei, hver paa sin Maade. Men ogsaa disse see nærmest eller alene paa deres Eget, de studere forat faae Levebrød. Det er „det Maal, de stræbe til." Her er i det Væsentlige ingen Forskjel, Theologen er som Juristen, Juristen som Theologen o. s. v. Naar Theologen under sit Studium kommer til den Erkjendelse, at hans Overbevisning ikke ret vil stemme overeens med den Overbevisning, han som Geistlig skal have, saa tænker han ved sig selv: følger jeg min Overbevisning, saa kan jeg ikke blive Embedsmand i Stats- eller Folke-Kirken. Han forlader nu den Frihedens Aand, som var i Begreb med at føre ham til aandelig Frihed og Selvstændighed, og Aanden forlader ham. Han gaaer nu paa Accord med sin Samvittighed, og opnaaer selvfølgelig i sin Tid at blive Embedsmand, opnaaer det Maal, han stræbte til. Naar Juristen under Lovstudiet kommer til at føle, at han ikke med god Samvittighed kan dømme efter den eller den Lov, saa faaer han vel Skrupler for et Øieblik, men han tænker som saa: det gaaer dog ikke an, nu har jeg alt anvendt saamegen Tid og Bekostning paa mit Studium, skulde det Altsammen være forgjæves og jeg aldrig blive Embedsmand? Nei, saaledes kan det

ikke gaae, og han bliver ved, ligesom Theologen, forat komme i Embede. Nu kunde Du maaskee sige: at saadanne Mænd dog undertiden bagefter opponere imod de Ting, som ere imod deres Overbevisning. Jeg svarer: det er meget sjelden Tilfældet. Oppositionen gaaer som oftest ud fra dem, der staae udenfor. Er man først gaaet derind, har man først gaaet paa Accord med sin Samvittighed og beroliget den, da bliver det første Skridt til en saadan Opposition besværligere end nogensinde før, er desuden ogsaa forbundet med større Risiko. Men for at jeg ikke skal blive uretfærdig imod den lærde Stand, bemærkes, at dette kun gjælder om en Deel af den. Mange faae aldrig den ringeste Anelse om, at der er Noget i Samfundsloven eller i Religionen, som er anderledes end det burde være. Disse behøve altsaa ikke at gaae paa Accord med Samvittigheden, de følge deres Lærere som en tro Hund følger sin Herre, lære deres Collegier udenad, og ere og blive hele deres Liv igjennem mere eller mindre lærde Maskiner. Det er altsaa kun de mere begavede, som ofte komme til at ane eller faae en Art Overbevisning om, at der ere Ugler i Mosen. Netop disse ere det, man med Grund maatte kunne vente Noget af, som maatte antages at ville stille sig frem til Kamp for Sandhed, Frihed og Retfærdighed; men jeg har ovenfor sagt, hvorledes det i Regelen pleier at gaae med dem. Om L æ g e r n e vil jeg ikke tale eller sige noget Bestemt, med Hensyn til det Maal, hvortil de stræbe. Deres Studium og Embede er saa eiendommeligt

og angaaer desuden mere det Materielle end det Aandelige, mere Legemet end Sjælen. Men ligesom jeg antager, at der iblandt dem findes forholdsviis flere sunde, kraftige, selvstændige og fordomsfrie Mænd end blandt de øvrige lærde Klasser, navnlig Theologer og Jurister, saaledes troer jeg ogsaa, at der i denne Stand findes forholdsviis større Uegennytte og Opoffrelse end i de øvrige. Philologerne ere vel i det heldige Tilfælde, at deres Studium ikke bringer dem i Collision med deres Samvittighed, og at de kunne høste mangen nyttig Lærdom og overhoved en sund Dannelse af Klassikernes Læsning, naar de ikke nedsænke sig i Spidsfindigheder eller blive ynkelige Bogorme; men det hører dog ogsaa til Sjeldenhederne, at de stille sig i Spidsen for en høiere Idee, eller stræbe til et almeenmenneskeligt Maal.

Du er maaskee allerede bleven kjed af denne Revue, kjære Søster. Men jeg er endnu ikke færdig. Jeg har tilbage Konstnere, Digtere og Naturforskere. De ere alle dine Yndlinge, ikke sandt? Saa at jeg maa vel vogte mig for, ikke at komme dem altfor nær. Frygt ikke, jeg skal ikke være slem. Naar man betragter disse tre Klasser i Sammenligning med de øvrige, tvivler jeg ikke om, at de i deres Heelhed arbeide og have til alle Tider forholdsviis arbeidet mere i Sandhedens Tjeneste end nogen af de foregaaende. Dette gjælder dog især om de to sidstnævnte.

Konstneren er, ifølge sin Stilling, nærmest henviist til det ideelle Gebet. Hans Stræben gaaer ud paa,

at anskueliggjøre, at fremstille Naturen saavel den legemlige, synlige, som den usynlige og aandelige, dog ikke blot Naturen, som Natur, men ogsaa de høiere Ideer, Fuldkommenhedsideerne, Dyder og Laster o. s. v. Forsaavidt som dette lader sig gjøre og lykkes ham vel, bidrager han derved til at vække Sandsen for og Kjærligheden til det Sande, Gode og Skjønne, samt Attraaen efter at tilegne sig det. Men selv naar han ikke er i Stand dertil, selv naar han er en daarlig Konstner — og der gives naturligviis mange daarlige Konstnere — saa foraarsager han dog, ved det falske og forkeerte i sin Konst, forholdsviis langt mindre Skade end de andre Klasser af Lærere og Embedsmænd i egentlig Forstand, ved det Falske og Forkeerte i deres Ord og Fremgangsmaade. Dette ligger i Sagens Natur: et daarligt Konstværk tiltaler ikke, det er ikke forførerisk, men smukke og glatte Ord kunne let forføre til at troe paa Løgn og antage den for Sandhed. Konstneren har ingen Vægt eller Autoritet, undtagen forsaavidt hans Dygtighed skaffer ham den. Embedsmanden har Autoritet hvad enten han er god eller slet.

Digteren arbeider ogsaa umiddelbart i Sandhedens Tjeneste, han er, hvis han er Digter mere end af Navn, dens Tolk, dens Herold paa mange forskjellige Maader. Digterne have upaatvivlelig sagt Verden flere og større Sandheder end nogensomhelst anden Klasse af Mennesker. Store og udmærkede Mænd som Sæde- og Religionslærere vare ofte tillige Digtere, saaledes Pro-

pheterne. Digterne have ogsaa altid fremfor Andre havt et vist Friheds-Privilegium, som de have brugt til at belære og straffe Verden. Da nu Digterne leve i Ideen og for Ideen, da Digterens Kald fører det med sig, at de maae sætte det Sande, Gode og Skjønne som sit Formaal, thi Aanden har kaldet dem, ikke Regjeringen, saa følger det af sig selv, at alle gode Digtere mere eller mindre bevidst maae have sat sig et høiere aandeligt Maal, hvortil de stræbe, det Maal: at tjene det Gode, Sande og Skjønne. Men de gode Digtere ere saa faa, og Verden er mest tilbøielig til at bruge deres Digte til Morskab og Lyst, ikke til at indpræge sig de Sandheder, de sige, og derved vinde et høiere Standpunkt. Saaledes har Verden været, saaledes er den endnu den Dag i Dag. Den leer, naar Digteren spotter over dens Daarligheder og tager ikke videre Notits deraf; med andre Ord: den leer ad sig selv og morer sig ganske fortræffelig over sine egne Daarligheder.

Og nu endelig de naturkyndige Videnskabsmænd. Disse ere beskjæftigede med at udforske og betragte Guds Værk i Naturen og meddele Menneskene Kundskab om dens skjulte Kræfter, forat de igjen kan anvende dem til almeennyttige Øiemed samt tillige faae Leilighed til, at beundre Guds Viisdom og Kraft og tilbede hele Skabningens Herre. Om disse Mænd troer jeg ikke blot, at de staae i Sandhedens Tjeneste, men ogsaa, at de have et høiere Maal, hvortil de stræbe, et Maal i høieste Grad værdigt det i Guds

Billede skabte Fornuftvæsen, som søger Eenhed, Harmoni, Lys, Sandhed og Frihed. Der er vist ingen Videnskab bedre end denne skikket til at udrydde aandeligt Mørke, Overtro og Fordomme, derfor er den da ogsaa adskillige af Theologerne en Torn i Øiet.

Først i dette Øieblik husker jeg paa, at jeg har glemt at omtale Philosopherne. Hvordan skal jeg nu bære mig ad? Naar jeg sætter dem allersidst paa Listen, blive de maaskee fornærmede derover, hvis de faae det at høre; dog ville maaskee nogle blandt dem antage det for Compliment og sammenligne sig selv med Rosinen i Pølseenden. Men hvad der er det værste, er, at jeg nu er bleven saa mæt af at gjennemgaae alle de Øvrige, at jeg for Tiden ikke rigtig har Mod paa, at indlade mig med disse Viismænd. Jeg foreslaaer da, at vi opsætte til en anden Gang at omtale dem, de blive kanskee ogsaa bedre naar de blive gjemt. Skulde Du imidlertid længes efter at læse eller høre Noget om dem, saa veed jeg intet bedre Raad, end at henvise Dig til Fader Holberg. Hans Niels Kliim har jo dog, som Du nok veed, gjennemvandret Philosophernes Land, og kjender dem tilbunds. Desuden vil denne Lecture være den rene, skjære Profit for Dig, thi Fader Holberg er ganske anderledes morsom end jeg.

Du synes maaskee, Søster, at jeg er temmelig vidtløftig. Men hvis Du ikke har tabt Taalmodigheden, vil jeg blot gjenkalde i din Erindring den Hovedtanke, som jeg gik ud fra: at kun en lille Minoritet af Mændene

kunde siges „at have en (høiere) Hensigt i deres Liv, et Maal, de stræbe til.“ Forat tydeliggjøre dette maatte jeg berøre de forskjellige Samfundsklasser, deres Digten og Tragten, som den er i Almindelighed, og det har jeg nu gjort.

Men endnu har jeg tilbage at betragte de menneskelige Samfund ovenfra, det er, deres Styrere, Konger, Fyrster, Regjeringer, o. s. v. Her møde vi de samme Phænomener, skjøndt tildeels i en anden Form. Vi see her Herskesyge, Egoisme, Forfængelighed, falske Begreber om og falsk Stræben efter Ære m. m. Hvormange ere de Fyrster eller Regjeringsmænd, som stille sig den Opgave, at realisere et høiere almeenmenneskeligt Formaal? Lægge de ikke tvertimod an paa, at beholde deres Herskermagt ubeskaaren, at underlægge den hvad der tilhører Andre? bruge de ikke den ene Nation imod den anden, for at adsplitte Kræfterne og for at kunne beherske dem? Hvor seer man disse Magthavere forene sig til et høiere, ædelt, almeenmenneskeligt Diemed, og dog vilde de kunne udrette utrolige Ting naar de brugte deres Magt til det Godes, til Sandheds og Retfærdigheds Fremme. Men — vil man sige — de indgaae dog ofte Foreninger, Allianeer med hinanden. Ja, naar det enten gjælder om, at opretholde deres egen Magt og Rettigheder eller at conservere det ydre Skin af Ære og Værdighed. Hvormange ere de Fyrster, som resignere paa nogen af deres Rettigheder og Fordele til Folkets Bedste? — et enkeltstaaende Exempel er vel et glædeligt Phænomen, men beviser kun lidet imod det Almindelige — hvor ere de

Fyrster, som forene sig med hinanden for at afværge fanatiske Krige og Blodsudgydelser, undtagen hvor disse true deres egen Magt, true med Revolution? Og dog er dette lige imod al Humanitet og Christendom, som i sit Væsen er den sande Humanisme. Naar jeg var een af de store Magthavere, vilde jeg — saasandt jeg lever! — forsøge paa, at bringe en saadan Forening i Stand, og jeg synes de maae skamme sig baade for Gud og Mennesker, at de endnu ikke have søgt at virke i denne Retning med forenede Kræfter, til Menneskehedens Vel. Men det forstaaer sig, dette er en Umulighed, saalænge de ikke kunne tilegne sig en ædel, ophøiet, uegennyttig og menneskekjærlig Tænkemaade. Den, som regjerer, maa aldrig først tænke paa sig selv, aldrig stille sine egne personlige Interesser i Forgrunden, naar han vil virke for Folkets Vel, naar han vil være det for Folket, som han kan og bør være. Han skal „først søge Guds Rige og hans Retfærdighed, og saa ville alle de andre Ting tillægges ham." Gjør han ikke dette, men hver Regent især, som det pleier at skee, søger sit Eget, saa er det umuligt, at komme ud af det Misere, hvori Verden, navnlig den saakaldte civiliserede Deel deraf, for Øieblikket befinder sig. Man trættes, slaaes, dræber hinanden, holder Ministerconferentser eller andre ditto, for, som man bilder sig ind, at redde denne eller hiin fyrstelige eller nationale Ære, og man kommer i Regelen, efter i flere Aar at have vævet en lang og bred diplomatisk Væv, saavidt, at man for en kort Tid faaer en Skinfred bragt i Stand for at

man kan udhvile sig og faa igjen begynde forfra. Er der nu i alt dette nogen Eenhed, nogen Frihed? Ja, kan man endogsaa kun øine nogen Stræben dertil? Eller er det ikke meget mere Uenighed og Ufrihed, der kun til en vis Grad dækkes og tilsløres med en tilsyneladende Stræben efter Eenhed og Frihed? Du vil maaskee sige: at disse Mænd dog „have et Maal, hvortil de stræbe" at „de vide hvad de ville." Ja, vistnok ere der dem, der vide hvad de ville, der have et Maal, hvortil de stræbe, thi der ere unægtelig iblandt Mændene nogle kraftige, energiske Karakterer, det er nu f. Ex. en Rewentlow, en Befeler, og flere slesvigholsteenske Advokater; men her kommer jeg atter til det, jeg gik ud fra: at hvis dette Maal ikke er almeennyttigt, almeenmenneskeligt, uegennyttigt, ædelt, saa er et saadant Maal værre end Intet, og Kvinderne, der, som Du siger, ikke have „et Maal de stræbe til," ere bedre farne. De Mænd, der have et falsk Maal for Øie, misbruge deres Frihed og Villiesstyrke, og have et desto sværere Regnskab at aflægge for Skaberen, som har givet dem denne Kraft, for at de skulle bruge den til det Godes Fremme. Kvindens Brøde bestaaer derimod i, at hun ikke bruger eller uddanner de aandelige Kræfter som ligge skjult i hendes Sjæl. Altsaa disse Maal, denne Villie, som er rettet paa det Uretfærdige eller Egoistiske, vil aldrig kunne tjene de almindelige Interesser, aldrig kunne bidrage til Eenhed og Frihed; tvertimod ville disse Mænd netop kunne bidrage til at vedligeholde Splid og Forvirring, Had og Ad-

splittelse, Ufrihed og Undertrykkelse. De ere at betragte som et nødvendigt Supplement til den store Masse villieløse og ubestemte Personer. Dersom der vare ingen andre end disse, vilde det ikke kunne gaae saagodt med den nysberørte Tilstand, som det nu gaaer i Virkeligheden. Men nu arbeide begge, de svage og de stærke i Villien, de som vide hvad de ville, og de som ikke vide det, mere eller mindre bevidst eller ubevidst tilsammen til et — om ikke fælles Maal saa dog fælles Resultat.

En anden Grund til at Du hæver Mændene saameget over Kvinden, er maaskee din Begeistring for Krig og Seier, hvori blot Mændene deeltage. Jeg kan nu meget godt sætte mig ind i den, især under de nærværende Omstændigheder. Du er en Kvinde med Følelse og Begeistring. „Danmark er din Moder." Danmarks Sag er retfærdig, og det er just Retfærdigheden, der giver og bør give enhver Sag og dens Forsvar Kraft og Berettigelse. Det var derfor naturligt, at Du glædede Dig over de brave danske Krigeres Seire, at Du betragtede Dig som deelagtig deri, og Soldaterne som dine Brødre, eftersom baade Du og de ere den samme Moders Børn. Din Begeistring er da nærmest at betragte som national Begeistring, hvis Berettigelse jeg gjerne indrømmer, uden selv at være national af Principer og Tænkemaade, og jeg har saaledes maaskee gjort Dig Uret, naar jeg ovenfor tillagde Dig Begeistring for Krig; thi jeg maa antage at Du, ifølge dine Principer og din energiske Beslutning at kjæmpe for det Gode, Sande og Skjønne,

meget mere maa afskye og hade Krig i Almindelighed end glædes ved den. Og med Hensyn til det, jeg her stadig har for Øie, vil jeg kun bemærke: at hvis Du af Krigen og den Tapperhed, som Mændene ofte udvise i den, vil udlede Noget til Fordeel for den Paastand, at Mændene i Regelen have et Maal de stræbe til, at de vide hvad de ville, saa troer jeg Du tager Feil, og kommer i Strid med dit eget Princip. Krig er saa langt fra at være gunstig for Enhed, Frihed og Humanitet, at den tvertimod er dem meget fjendsk. At den er Enhed og Enighed fjendsk, ligger i Sagens Natur, thi, skjøndt den for en kort Tid til en vis Grad kan forene en Nation i sig selv, eller de forskjellige Partier i den, saa adskiller og adsplitter den dog Nationerne saameget mere fra hinanden. Altsaa den tilveiebringer ikke den „Enhed, hvortil Menneskeslægten stræber," men just det Modsatte. Angaaende Krigens Forhold til Friheden er det vist, at Krig er Frihedens Fjende i alle dens Skikkelser, hvad enten den betragtes som Menneskehedens, enkelte Samfunds eller enkelte Menneskers Eiendom. Saalænge Krig bestaaer og anerkjendes af Staterne som nødvendig til at opretholde Staternes Magt, Kronernes Rettigheder m. m., vil Friheden aldrig ret kunne trives. Det som kunde og burde skee ved en fredelig, retfærdig, fri og fornuftig Overeenskomst, skeer her ved Krig, eller ogsaa det Modsatte skeer, thi det afhænger af, paa hvilken Side Seiren er, og er saaledes aldeles tilfældigt, thi den som har den retfærdige Sag at kjæmpe for seirer jo dog ikke altid.

Grundtanken i al Afgjørelse ved Krig er altsaa: den Stærkeres Ret, med andre Ord: Vold. Herfra maa dog naturligviis undtages det nødvendige og retfærdige Selvforsvar. Med Hensyn til Krigens Indflydelse paa de enkelte Samfunds Frihed, saa maa man ikke lade sig blænde af det Opsving, den ved enkelte Leiligheder kan give en Nation, som forsvarer sig mod en udvortes Fjende; thi først er dette Opsving ikke at betragte som et Opsving til en høiere Grad af aandelig Frihed, men som en forøget Kraftanstrængelse og et forøget Sammenhold til fælles Forsvar, — som jo da ogsaa kan være meget agtværdigt, naar Selvforsvaret føres med Mod, Udholdenhed og Menneskelighed — og man vinder nærmest Bevidstheden om den physiske Kraft og Udholdenhed, ved at gaae seierrig udaf en saadan Kamp. Men denne Bevidsthed er meget forskjellig fra den aandelige Kraft og Styrke, der ofte netop viser sig i, ikke at bruge den raa physiske Kraft, selv hvor man er i Besiddelse deraf. Dernæst maa det ikke glemmes, at Krigen ligesaa ofte, ja meget oftere, som Borgerkrig, som Krig imellem de forskjellige Dele af en Stat eller Partier i en Nation, har svækket eller ødelagt de enkelte Stater og Nationer. Endelig er Krig ikke mindre ugunstig for den Enkeltes Frihed. Nogle gaae vel i Krigen med fri Villie, enten af Fædrelandskjærlighed, levende Følelse for en retfærdig Sag, Higen efter Ære og Berømmelse eller simpelthen af Lyst til at slaaes, andre gaae nødig eller halvnødig, men alle skal de gaae, enten de vil eller ei. De com-

manderes ud forat dræbe deres Medmennesker, som de ikke kjende det mindste til og som aldrig have tilføiet dem noget Ondt, ja endogsaa stundom Frænder og Venner; thi Krigen gjør dem saa at sige til villieløse Maskiner i det Øieblik, de skulle udføre dens Gjerning. Selv en Overstcommanderende kan ikke føre Krig eller lade være at føre den efter eget Behag, men gaaer efter en høiere Befaling. Altsaa: Krigen er overalt Frihedens Fjende. Da jeg ikke indseer Andet, end at Du bliver nødt til at indrømme mig dette — maaskee gjør Du det ogsaa frivillig — saa kan jeg ikke see, at der af Krigen, tappre Krigsbedrifter o. s. v., kan udledes noget Fortrin for Manden fremfor Kvinden, naar Talen er om „en Hensigt i Livet, et Maal, man stræber til" o. s. v. Og dette var just det, jeg vilde bevise. Men, som sagt, jeg kan godt sætte mig ind i din Begeistring for den nærværende Krig, jeg selv har heller ikke været saa aldeles kold og ligegyldig for dens Udfald. Jeg er selv i Grunden krigersk af Naturen, har ogsaa tidligere, ligesom Du, som en nordisk Mand, fundet et særdeles Behag i at læse og tale om Krig og Krigsbedrifter, ja har det til en vis Grad endnu, naar Talen er om Fortiden, hvor Krigen mere naturlig hørte hjemme, hvor Mod og Tapperhed ansaaes for den høieste Dyd, hvor Bevidstheden om Menneskerettigheder endnu var saa dunkel og svag, og hvor altsaa den Stærkeres Ret maatte gjælde. Men Historie og Erfaring, Tænkning og Christendom have efterhaanden lært mig, at betragte Krigen som skadelig for alle sande

menneskelige Interesser, for Retfærdighed, Sandhed og Humanitet eller overhoved for den sande menneskelige Fuldkommenhed. Dette er Grunden. Jeg selv har ikke mindre Kraft, Energi, Mod og Dødsforagt nu end tidligere; men tvertimod større; dog vil jeg bede at Gud ikke lader mig komme i den Nødvendighed, at gaae i Krig og nødes til, at slaae mine Medmennesker ihjel. Kun naar jeg vidste, at det eneste Middel til at faae Ende paa al Krig, var, engang for alle at prygle Verden, eller den stridbare Deel deraf, baade sønder og sammen og derved indjage den dødelig Skræk for al Krig i Fremtiden — vilde jeg paatage mig dette, hvis jeg troede at kunne udføre det.

Af disse Bemærkninger og mange andre Betragtninger, som der kunde anstilles over Menneskehedens Tilstand, indlyser, at Menneskeheden endnu er saa langt fra Enhed, Frihed og Humanitet, at man med Sandhed kan sige, at den store Pluralitet endnu ikke stræber derefter, og det paa Grund af, at den ikke engang har fattet Tanken derom. Frihed efterstræbes vel af mange og paa mange Steder, men, som Du rigtigt bemærker etsteds, kan det aldrig blive til Noget med Friheden i Almindelighed førend de enkelte Mennesker blive frie. Den maa komme indenfra, i det mindste Trangen dertil. Med Hensyn til Enheden staaer Menneskeheden endnu langt længere tilbage. De Allerfleste have vist ikke en Anelse derom, endsige Tanke om at stræbe derefter som et af Menneskehedens almindelige Formaal. Med Hensyn til

Enheden kan Menneskeheden passende sammenlignes med et broget Tæppe eller Klædningsstykke, sammensat af forskjellige Stumper og Stykker, Pjalter og Klude, finere eller grovere, af forskjellig Farve og Bonitet. De ere fra først af mere eller mindre godt sammensyede, og Traaden, som holder Stumperne sammen, er ikke overalt lige stærk. Stykkerne løsnes derfor ofte mere eller mindre fra hverandre og Tæppet er nærved at gaae i Stykker. De Dele, som true med at falde fra hinanden, syes da enten sammen igjen, eller man lader dem hænge sammen i en vis Afstand, ved den Traad, hvormed de fra først af vare syede sammen. Saaledes er omtrent Menneskeslægtens Enighed og Enhed.

Men — Gud bevares! — hører jeg Nogle sige, som have været Vidner til denne Samtale, hvilket Menneske! Hvilken Pessimist! Han er værre end Søsteren, Clara Raphael, der ellers er slem nok. Til disse vil jeg sige: bliver ikke bange, Godt Folk! naar Verden er saa god, saa fortræffelig som I sige, har det vel ingen Fare. Det er meget muligt, at jeg er Pessimist, naar min Verdensbetragtning skal sammenlignes med Eders velbehagelige og selvbehagelige Verdens-Anskuelse. Jeg har iøvrigt aldrig troet, at det var Pessimisme, at betragte Verden saaledes som den er, allermindst naar man lever i Haabet om det Godes Seier, i Haabet om, at det kan og maa blive anderledes, og dette Haab har jeg tilfælles med min Søster Clara, hvis Verdensbetragtning I ogsaa behage at kalde Pessimisme. Snarere

kunde den fortjene at kaldes Pessimist, som ikke seer den slette Tilstand, men anseer den for god, thi saalænge han gjør det, bliver han tryg og fast hængende og siddende i Sletheden, og kan ikke komme udaf den. Han er Slethedens naturlige Repræsentant, han er tilfreds med at leve og døe i den.

Du maa nu ikke forstaae de ovenstaaende Bemærkninger saaledes, som om jeg var uenig med Dig i det Væsentlige; tvertimod, jeg er enig med Dig deri, navnlig i hvad Du siger med Hensyn til Kvinden i Almindelighed. Jeg har kun opponeret imod det Fortrin, Du tillægger Mændene i det hele taget fremfor Kvinderne, naar Talen er om et bestemt høiere Formaal. Jeg troer at denne Opposition er gavnlig, at den er i Sandhedens Tjeneste; thi sætter man Mændene, deres Hensigter, Maal og Stræben som noget til en vis Grad Normalt, hvad er saa rimeligere end at Kvinden sætter dette, med de behørige Modificationer, som sit Livs Formaal? Kvindens Stræben vilde da i det Væsentlige komme til at gaae i samme Retning som Mandens. Kvinden vilde da paa sin Maade, og ved de aandelige Kræfter, hun er i Besiddelse af, virke til det samme Maal, som Mændenes Pluralitet alt har for Øie. Dette vilde kun bidrage til at Verden kunde gaae raskere fremad efter de samme Principer, i den samme Retning som den nu gaaer. Men dette er just ikke min Mening. Jeg mener vel, ligesom Du, at Kvinden baade kan og bør emanciperes, det er, blive noget Andet og Mere for Samfundet, for hele

Menneskeheden, end hun endnu er. Men jeg mener og-saa, at Mændene trænge haardt til at emanciperes, og skjøndt Mandens Emancipation vil og maa paa den ene Side blive noget forskjellig fra Kvindens, saa vil den dog paa den anden Side blive beslægtet med, ja, i visse Henseender aldeles falde sammen med den; thi, som Du bemærker, ere de almeenmenneskelige Formaal fælles for Mand og Kvinde.

Men nu vil jeg holde op for denne Gang, og for-beholde mig at tale mere herom i næste Brev. Er Du ikke i Et og Alt enig med mig i denne Sag, saa haaber jeg dog, at det ikke vil være uden Interesse for Dig at høre, hvorledes den gestalter sig for mig, og see mine Anskuel-ser derom.

Din oprigtige Broder
Theodor Immanuel.

Tredie Brev.

Den 15de Januar.

Kjære Søster!

Jeg har i mit sidste Brev lovet at sige Dig min Mening om Emancipations-Spørgsmaalet, og jeg skal nu forsøge at fremsætte den saagodt jeg formaaer; men dersom jeg bliver noget vidtløftig, fordi jeg bestræber mig for at betragte Sagen fra flere Sider, at begrunde min Mening, og at give den saameget Indhold, som muligt — saa maa Du ikke blive fortrydelig derover. Du har nu den Gave, at udtrykke dig kort og fyndigt, jeg derimod har en vis Hang til Vidtløftighed.

Men førend jeg gaaer ind paa selve Spørgsmaalet, maa jeg først tale Noget om de Evner og Anlæg, som findes hos Kvinden samt deres Forhold til Mandens.

Jeg gaaer ud fra de Evner, Mennesket som Menneske antages at være i Besiddelse af: Erkjendelse, Følelse og Villie (rettere: Evne til Erkjendelse, Følelse og Villie). At Kvinden har disse Evner tilfælles med Manden, kan ingen Fornuftig tvivle om. Der kan da kun spørges om, hvorvidt Kvinden besidder disse Evner

i samme Grad som Manden og hvorvidt hendes Evner ere skikkede til at opnaae den samme Uddannelse og Fuldkommenhed. Heri ligger især Vanskeligheden, og denne Vanskelighed forøges derved, at de Sphærer eller Virkekredse, hvori Mand og Kvinde hidtil have bevæget sig, for en stor Deel ere aldeles forskjellige. Kvinden bevæger sig næsten udelukkende i det huslige Liv, i den engere Familiekreds, Mandens Virksomhed gaaer udadtil, saavel i de private som de offentlige Anliggender. Man har hidtil antaget deres Virkekredse saaledes afgrændsede og bestemte af Naturen, og derfor har deres Virksomhed hidtil gaaet i disse to forskjellige Retninger, fordi man troede, at det kunde og burde ikke være anderledes. Det er saaledes blevet til en Vane at betragte Kvinden som nærmest eller alene skikket til den huslige Virksomhed, og Manden alene som bestemt til at virke i og for det ydre, det borgerlige, sociale og høiere aandelige Liv. Spørgsmaalet er nu, om Kvinden er uskikket til at deeltage i denne Virksomhed, og jeg kommer derfor tilbage til at omtale hendes Aandsevner.

Erkjendelsesevne har Kvinden ligesaavel som Manden, og Ingen kan bevise, at hun i denne Henseende staaer tilbage for ham, saa at hun i Almindelighed maatte antages at besidde denne Evne i en ringere Grad. Betragter man begge Kjøn i Børneaarene, vil man i Regelen i denne Henseende ingen væsentlig Forskjæl kunne opdage. Pigen vil i de fleste Tilfælde kunne lære det samme som Drengen, naar hun faaer Undervisning deri.

Men dette skeer ikke. Kun Drengebørn sættes til Studeringer for at blive lærde, og undervises desuden i mange andre Ting, som Pigen aldrig faae noget at vide om. Herved uddannes hans Tænke- og Fatte-Evner i en langt høiere Grad end hendes, og dette er Grunden til den Overlegenhed i Kundskab og Tænkning, som Manden senere faaer over Kvinden. Af denne Overlegenhed tør man altsaa ei uddrage den Slutning, at Kvindens Forstands- og Fatte-Evner fra Begyndelsen af ere ringere end Mandens. Et gammelt Ordsprog siger: usus magister egregius (Øvelsen er den bedste Lærer), og dette er Sandhed. Selv udmærkede Videnskabsmænd gjøre ikke Undtagelse fra denne Regel. De ere som oftest blevne hvad de ere ved stadig Tænkning og Granskning, alvorlig Søgen og Forsken efter Sandhed, det er — ved Øvelse. Det ene Lys efter det andet er paa denne Maade gaaet op for dem, Lysene kastede Lys paa de dunkle Sider af deres Videnskab, og de opnaaede saaledes en stedse mere og mere omfattende Kundskab, Indsigt og Klarhed. Dette kan Kvinden ikke, da hun ikke er gaaet den samme Vei. Dog have ogsaa enkelte Kvinder af egen Drift trængt ind paa det videnskabelige Gebet og vist, at de ikke vare uskikkede til en høiere videnskabelig Dannelse, skjøndt dette kun er skeet undtagelsesviis. Ved Siden heraf vil Enhver, som ofte har talt med Kvinder, navnlig af den dannede Klasse, have havt Leilighed til at overbevise sig om, at Kvinden ofte dømmer mere sundt selv om de Sager, hvoraf hun ikke har gjort et specielt

Studium, end de Mænd, der just have beskjæftiget sig dermed, hvis Dom altsaa i det paagjældende Tilfælde burde været mere sund og sikker. At alle Kvinder ikke ere i Stand dertil, er ganske naturligt. Vare de det, vilde Forholdet blive ganske omvendt, og Kvindens Forstandighed vilde vise sig at være større end Mandens, skjøndt der var gjort langt mindre for at udvikle den. Men da denne Dom, dette judgement netop er en Forstands Function, viser det i det mindste, at Kvinden har en sund, naturlig Forstand, og man kan i al Fald ikke udlede deraf, at hendes naturlige Erkjendelses- eller Kundskabs-Evne er ringere end Mandens.

Følelsesevnen er den anden Hovedevne i Menneskets Sjæl. Den hænger paa den ene Side sammen med Erkjendelsesevnen, paa den anden Side med Villiesevnen, og er saaledes et Forbindelsesled mellem begge. Som saadan har den stor Vigtighed. Men den har især en overmaade stor Betydning for Menneskelivet og Menneskets hele Udvikling, derved, at den er ligesom det levende Bevægelsesmoment i Mennesket. Det som erkjendes, opvækker en vis Fornemmelse, Følelse i Mennesket, som enten er behagelig eller ubehagelig, enten tiltrækker eller frastøder; denne Følelse virker atter paa Villien, naar det skal afgjøres, i hvilket Forhold Villien sættes til det Erkjendte. Mag. Søren Kierkegaard siger etsteds — jeg husker for Øieblikket ikke hvor han siger det, men etsteds hvor han taler om Videnskab og Lidenskab m. m. — at ved den blotte Reflexion kommer man

ikke af Stedet, men at Lidenskaben alene er i Stand til at bringe En fremad. Dette er aldeles rigtigt. Den der blot reflecterer for at reflectere, kan, med Hensyn til Bevægelsen, lignes ved Den, der skulde gaae et eller andet Sted hen, men bliver staaende paa et Sted og gjør Figurer omkring sig paa Jorden, uden at gaae et eneste Skridt. Det som Kierkegaard kalder Lidenskab er nu vel noget Mere end Følelse i Almindelighed, men i sit Væsen er Lidenskab dog Følelse; den er en Følelse paa et høiere Trin, en Følelse, der med Inderlighed og Kraft er rettet paa en vis Gjenstand og har ligesom kastet sig over den. Denne Følelse, denne Lidenskab, som er nødvendig til at sætte Mennesket i Bevægelse fremad, har nu Kvinden ikke blot i samme Grad, men endog i en langt høiere Grad end Manden, derom ere fast Alle enige — men Nogle drive dette til den usande Yderlighed, at Kvinden alene beherskes af Følelsen, saaat hele hendes Sjæl næsten ligesom opsluges deraf — og derfor er Kvinden, betragtet fra denne Side, endogsaa fortrinlig skikket til at føre Livet og Livsudviklingen fremad, saafremt de andre nødvendige Betingelser derfor, saavel fra hendes som Mandens Side, ere tilstede.

Men — vil man sige — lad Kvinden have ligesaa god Erkjendelsesevne som Manden, og overgaae ham i Følelse, hun kan dog aldrig sættes ved Siden af ham, thi hun har ingen Villie, eller i al Fald en langt svagere Villie end Manden. Dette kan nu til en vis Grad gjælde om Kvinden, som hun er i Almindelighed. Jeg

seer ogsaa, Søster Clara, at Du antager dette, idet Du siger Side 53: „have de nogen Villie? O ja, ti for een, kan man sige, de ville behage o. s. v. .... — men netop det, at der er saameget som de ville, hindrer dem i at have een Villie." Men vil man nu heraf slutte saaledes: Kvindens Villie er ustadig, hun vil saamange Ting, at hun ikke selv veed hvad hun vil, ja, at hun egentlig, naar Alt kommer til Alt, intet Alvorligt vil, ingen Villie har; altsaa: Kvinden har af Naturen ikke den samme Villiesevne som Manden, og kan saaledes ikke uddanne denne Evne til en fast og kraftig Villie — saa vilde man gjøre en aldeles falsk Slutning. Det synes mig ogsaa tydeligt, at dette ikke er din Mening. Sagen er, at man ikke kan betragte Villien i sin Abstracthed, løsreven fra Erkjendelse og Følelse, allermindst en uddannet og kraftig Villie, som er rettet paa noget bestemt, som har en vis Hensigt, et vist Maal. En saadan Villie forudsætter Erkjendelse, men den forudsætter ogsaa, at denne Erkjendelse har afficeret Følelsen, tiltalt, tiltrukket den, vakt Interesse o. s. v., og saaledes fremkaldt Villiens Bestemmelse. Da nu Kundskaben, til en vis Grad, er en nødvendig Forudsætning for Villien og da Kvinden, af ovenanførte Grunde, staaer og maa nødvendigviis staae langt tilbage for Manden i Kundskab, saa har hun ikke den samme Grundvold at bygge sin Villie paa som Manden. Der ere mange Ting og Tilstande i Livet, som Manden kjender, Kvinden derimod ikke eller kun deelviis. Hun har altsaa en langt større Undskyldning end Manden, om

hun ikke tager den almindelige Beslutning, at virke noget i den eller den Retning, som hun ikke kjender mere end af Navn, og endnu mindre kan hun sige, hvorledes det skal skee, dertil har hun ikke faaet de nødvendige Kundskaber. Dette er den ene Grund til, at Kvindens Villie, navnlig under de hidtilværende Omstændigheder, ikke har viist Kraft eller Bestemthed udadtil. Men dertil kommer, at Kvinden, ifølge sin Stilling i Samfundet, er affondret fra det ydre praktiske Liv, hvor man allerbedst kommer til Kundskab om det menneskelige Samfunds Tilstand, kan altsaa, naar Følelsen og Villien er tilstede, faae Leilighed til at virke til dets Vel. Jeg har kun anført dette for at undskylde og forklare, at Kvinden i Almindelighed, ifølge hendes hidtilværende Stilling, ikke har den samme Kraft og Bestemthed i Villien, som hun kunde have, naar Forbindelsen og Forholdet var anderledes. Men jeg antager, at naar Grundvolden blev lagt paa den rigtige Maade ved de Kundskaber, som ere nødvendige til at uddanne og øve Forstanden i forskjellige Retninger, og ved praktisk Kjendskab til de vigtigste Forholde i Menneskesamfundet — faa vilde Kvinden ikke staae tilbage for Manden i en stærk og kraftig Villie til at fremme Menneskehedens Vel, ja maaskee endogsaa overgaae ham deri, eftersom hendes mere levende og kraftige Følelse, der slutter sig til Erkjendelsen af det Sande og Gode, hos Kvinden ofte vilde vedligeholde Bevægelsen fremad til Maalet, der, hvor Manden maaskee, af Mangel derpaa, ofte vilde staae stille. Jeg troer saaledes, at

Kvinderne, hvad Evnerne angaaer, ere ligesaavel skikkede til at deeltage i Verdensudviklingen som Mændene. Heraf følger igjen, at Kvinden bør emanciperes i en anden Forstand end hidtil er skeet, for at gavne sig selv og Verden, med de Evner og Kræfter, Gud har givet hende, i høiere Grad, end hun hidtil har faaet Leilighed til. Spørgsmaalet bliver da, hvori denne Emancipation skal bestaae, og om den vil kunne realiseres.

Dersom nu Nogen vilde sige, at hele denne Emancipationsidee er urimelig, og at Kvinden, som hun nu er, svarer til sin Bestemmelse, da vilde jeg svare ham: hvis det kan paavises, at Kvindens Evner og Anlæg ikke have faaet den Uddannelse, de kunne modtage og hvis hun er i Besiddelse af aandelige Kræfter, som ikke endnu tjene Samfundet saaledes som de kunde tjene det, saa er Tingen endnu ikke i sin Orden, saa er Kvinden endnu ikke hvad hun kunde og burde være. Vi Mænd have desuden ikke spillet vor Rolle saa brillant i denne Verden, at vi jo nok kunde trænge til en større Assistance af Kvindekjønnet. Hertil kommer, at saalænge vi ere ene om det, saalænge vi betragte os alene som Ideens Bærere, os alene som dem der skulle føre Verden fremad, og ikke betragte Kvinden som berettiget til at virke i hvilkensomhelst Retning, hun maatte føle Lyst og Kraft til, saalænge bliver Mandens Virken at ansee som det ene Normale. Manden har kun sig selv at maale sig med, og der bliver saaledes i det offentlige Liv hverken Tale om Samvirken mellem Mand og Kvinde eller om Kappelyst.

Men Kvinden kan blive noget Mere end hun er — Manden naturligviis ogsaa, og hendes Fremadgaaen vilde netop være en af de bedste Sporer for Mændene — og dette synes ogsaa dine Recensenter at have indrømmet. Det følger ogsaa ligefrem af det, som ovenfor er sagt om Kvindens Evner og Anlæg til Fuldkommenhed. Skal Kvinden da gaae ind i alle Mandens Rettigheder og Forretninger? Nei, det skal hun ikke, behøver det heller ikke for at kunne gavne Verden og bruge sine Evner. Dette har ogsaa en særegen Grund i Kjønsforskjellen samt deri, at Kvinden i Regelen ikke har den samme physiske Styrke som Manden. Der ere saaledes forskjellige Arbeider, som Kvinden ikke magter at udføre saaledes som Manden, atter andre som hun af andre Grunde er uskikket til, som f. Ex. at være Matros og klattre op ad høien Mast. Atter Andre kan hun godt paatage sig og uten ligefrem, naar det behøves, være i Mandens Sted eller yde ham en kraftig Understøttelse derved. Dette gjælder f. Ex. om Handel, Haandværk og flere fredelige Sysler, og Hr. „a." oplyser i „Fædrelandet," hvorledes dette er Tilfældet i de nordamerikanske Fristater, og hvorledes „Følgen deraf ikke blot er, at Ægtefællerne have flere fælles Interesser, end hos os almindelig kan være Tilfældet, men at dette overhoved, for hele det ægteskabelige og sociale Liv er meget Væsentligt," idet han tilføier: „I den nye Verden offrer Manden sig med en langt større Energi, end selv i England er Tilfældet, til sin specielle Virksomhed; næsten Alle udvikle der en Arbeid-

somhed, som hos os hører til de sjeldne Undtagelser, men som derfor ogsaa frembringer forbausende Resultater. En saa anstrængt Virken i den specielle Livsopgave gjør det imidlertid vanskeligt eller umuligt for den Vedkommende, blot ved egen Stræben, at holde sig paa det rette Punkt i det ideale Liv; og var Forholdet da som hos os, vilde det vistnok see sørgeligt ud. Men her faaer Hustruen nu en langt høiere Betydning end hos os; hun bliver overveiende den, som i Familien bærer og beskytter det ideale Liv, og det behøver ikke at siges, om hun derved faaer et større og mere ophøiet Værd for Manden." Her slaaer Recensenten aabenbart ind i din Tankegang angaaende Kvindens Værd og Bestemmelse, eller rettere, fremhæver, hvorledes Amerikanerne gjøre det i det virkelige Liv, og hvorledes de altsaa ere begyndte at praktisere dine Ideer. Allerede dette har meget at betyde, og dog er det kun een Side af Sagen.

Man vil fremdeles spørge, om Kvinden da ogsaa kan være skikket til at paatage sig Embedsfunctioner, at blive Theolog, Jurist, Læge o. s. v.? Herpaa kan man vistnok ikke svare andet, end at hun nok maa kunne det, naar hun har faaet Forberedelse og føler Lyst og Kald dertil. Hvad skulde der vel fornuftigviis kunne indvendes imod, at en Kvinde paatog sig at være Lærer og Sjælesørger, naar hun følte sig kaldet dertil? Neppe andet end det, at det ikke er Skik og Brug, og at enkelte theologiske Candidater derved kunde risikere, at udelukkes fra

Embede, eller i al Fald at trække sig tilbage, hvor de ikke ere paa deres Plads. Vilde det da ogsaa være saa forskrækkeligt, om en theologisk Candidat, som havde lært Latin og Græsk, maaskee ogsaa noget Hebraisk, skulde tilsidesættes for En — være sig Mand eller Kvinde — som havde tilegnet sig Mere af den ægte humane og christelige Aand og saaledes var bedre i Stand til at tale til Opbyggelse for Andre, end Candidaten? Jeg, for min Deel, troer det ikke, og jeg vilde med Glæde træde tilbage for en Kvinde, naar det maatte vise sig, at hun var bedre skikket til at opbygge og lære Andre, fordi Guds Aand gav hende et kraftigere Vidnesbyrd. Men vi risikere da heller ikke i vore Dage, at der bliver saaledes vendt op og ned paa det. Hos Hedningerne vare der baade Præster og Præstinder, og skjøndt Hedningernes Religion ikke er den sande, søgte de dog, ligesaavel som de Christne, at vindicere Præstestanden en høiere Værdighed. Ogsaa hos de første Christne vare der ikke blot Presbytere (Ældste i Menigheden blandt Mændene), men ogsaa Presbyterisser (Ældste blandt Kvinderne); ikke blot Diakoner, (mandlige Degne), men ogsaa Diakonisser (kvindelige Degne). Nu ere, som bekjendt, alle Kirkebetjente, fra øverst til nederst, lutter Mandfolk, hvilket Kirken har gjort til Regel. De fleste Secter have imidlertid endnu bevaret saamegen Aandsfrihed, at de ogsaa tillade Kvinden at tale i deres Forsamlinger. En af disse, fremfor den store Pluralitet af Geistligheden med Guds Aand udrustede Kvinder, var Qvækerinden Mistress Fry, som for nogle

Aar siden kom her til Kjøbenhavn. Om hende fortaltes det, at hun havde virket mere til Menneskenes Forbedring, navnlig i de store Fængsler i England, end nogen af hendes Samtidige blandt Præsterne der, og dog var hun en Kvinde, og havde hverken studeret Latin, Græsk eller Hebraisk.

Da Dommerembedet udfordrer større positiv Lærdom og kan derimod til Nød bedre undvære Aanden end Religions- eller Lærerembedet, er det snarere et Spørgsmaal, om Kvinden er lige saavel skikket dertil som Manden. Dertil kommer, at der vel ikke uden Grund kan tillægges Manden en større Rolighed og Besindighed i Villie og Beslutning som her ere af stor Vigtighed, medens man vel paa den anden Side, som ovenfor bemærket, kan tillægge den normalt uddannede Kvinde ligesaa stor Villies Kraft og Energi, om ikke større. Dog synes det mig, at de Kvinder, hos hvilke Følelsen for Ret og Uret er stærkt fremtrædende, ogsaa maatte kunne være Dommere, i det mindste Meddommere i saadanne Retter, hvor der ikke udfordres specielle juridiske Kundskaber for at kunne dømme. Derved vilde da deres Sands for Ret og Retfærdighed udvikles og styrkes, og tillige vilde derved komme et Element ind i Retfærdighedens Pleie, som ofte kunde være paa sit rette Sted.

Med Hensyn til Lægestanden endelig maa jeg reent ud tilstaae, at jeg ikke kan indsee, hvorfor Kvinden her er traadt saalangt tilbage. I Oldtiden, baade før og efter at Christendommen indførtes her i Norden, kan

man af Sagaerne see, at Kvinderne dengang vare de bedste og fleste ja næsten de eneste Læger. De viste navnlig en saadan Virtuositet i Saarlægekunsten, som man maaskee nutildags neppe finder Mage til. Det fortælles oftere i flere af de mest troværdige Historier at haardt saarede Mænd, som ved en Batallie endogsaa stundom vare faldne og laae som døde paa Kamppladsen, bleve bragte hjem til den eller den Kvinde, „thi — tilføies der — hun var en god Læge." Dette ligger ogsaa tildeels, som det synes mig, i Sagens Natur. Kvinden er i det hele taget udrustet med en langt større Evne til at behandle en Saaret og Syg, hun har langt finere, blødere, smidigere Hænder end Manden, hun besidder i høiere Grad Omhed og Opmærksomhed, som i slige Tilfælde har stor Betydning, og endelig ledes hun ofte bedre af etslags naturligt Instinct end Manden i tvivlsomme Tilfælde af Videnskaben. I dette Stykke er altsaa Kvinden, navnlig hos os, gaaet tilbage. Om det blot er foraarsaget derved, at Lægestudiet efterhaanden blev sværere, saaledes at det blev nødvendigt, at etablere en lærd Lægestand, eller det ogsaa har andre Grunde, kan jeg ikke afgjøre. (I Oldtiden blev Manden ikke jalour, han mistænkte ikke sin Kone fordi hun lægede og pleiede en Saaret; nu vilde det maaskee gaae anderledes, thi Sæderne og Tænkemaaden have forandret sig). Men selv om det første var Tilfældet, hvorfor lod man da ikke ogsaa Kvinder studere Lægevidenskaben. Det vilde dog vistnok have været mere til Gavn end Skade for den almindelige

Sanitet. Hvad mener Du Søster Clara? Og tænk Dig engang, hvis slige kvindelige, jomfruelige Læger vare ansatte ved Armeen for at læge og pleie de Saarede, hvilken Virkning vilde det ikke have paa Soldatens Mod, hvis han overhoved trængte til at anspores! Dog, dette Sidste er en Bisag, især fordi det er at haabe, at Krig efterhaanden vil ophøre og bandlyses fra Menneskeslægten i Forhold til som den sande Humanitet gjør sig gjældende.

Ved alt dette har jeg kun villet bevise, at Kvinden kan blive noget Andet og Mere i og for det borgerlige og sociale Liv, end hun er; at hun kan yde Manden en kraftigere Bistand og i mange Forhold og Livsstillinger samvirke med ham. Dette lader sig ikke nægte, kan ogsaa tildeels godtgjøres ad historisk Vei, thi de amerikanske Fristater ere ikke det eneste Land, hvor Kvinden har en større Andeel i Mandens Gjerning, end Tilfældet er hos os; og hvilken fornuftig og fordomsfri Mand kan dog gaae ind paa den franske Anskuelse, at „Mennesket er Manden, og at Kvinden er intet Menneske, men en Mellemting af Dyr og Menneske," at hun ikke er et „tænkende selvbevidst Væsen" o. s. v.? Det er muligt, at dette gjælder om de franske Damer, men om Kvinden i Almindelighed gjælder det ikke; dog troer jeg, at man selv om de franske Damer vil kunne bevise det Modsatte. En af Delene maa derfor være Tilfældet, enten maae disse „mange dybe Tænkere, (som) ligesra Platon til Proudhon have forfægtet hiin Anskuelse," tage „tænkende Selvbevidsthed" i

en høiere Betydning, end de, strengt taget, ere berettigede til — i en saadan Betydning, at den kun tilkommer en lille Minoritet, saasom dem selv og andre fremragende vise og lærde Mænd — eller ogsaa de vise heri en mærkelig Eensidighed, da jeg, for min Deel, iøvrigt ingenlunde vil nægte, at Platon, og sagtens Flere, som stemme overeens med ham heri, var en dyb Tænker. Nei! „Vorherre har (ikke) skabt Kvinden af ringere Stof end Manden," selv om nok saa „interessante Herrer paastaae det," og hun behøver derfor ikke „at lade sig nøie med automatmæssigt at udføre det materielle Arbeide, der er hende anviist i Livet."

Men skjøndt Kvinden kan gaae ind i flere af Mandens Bestillinger, følger dog ikke deraf, at hun skal gjøre det. Hun maa først og fremmest varetage det, som nærmest og bedst passer sig for hende, thi Meningen er ikke, at Forholdet skal vendes saaledes om, at Kvinden bliver Mand og Manden Kvinde. Kvinden skal gjøre den huslige Gjerning, det tilkommer hende, ikke Manden. Men da Kvinden paa mange Steder er i Stand til at gjøre meget Mere, eftersom Kvindernes Antal saa ofte er betydeligt større end Mændenes, saa er det godt at vide og være overbeviist om, at Kvinden har Evner og Kræfter til at gjøre andre Ting, end den huslige Gjerning. Hertil kommer, at en Mængde Kvinder i de høiere Stænder aldeles ikke gjøre den huslige Gjerning, men anvende Tiden til at pynte sig, gjøre og modtage Visiter, gaae i Selskaber og paa Komoedie, læse Morskabsbøger og mu=

flere. De brodere vel ogsaa lidt imellem, det forstaaer sig, og jeg, for min Deel, finder at dette er en smuk og passende Beskjæftigelse for de fine Damer. Nogle lægge sig vel ogsaa efter Malerkunsten; thi Konstens Gebet er overalt i den civiliserede Verden et frit og fælles Gebet for Mand og Kvinde, det maa man tilstaae; men det er da ogsaa det eneste udenfor det private Liv. Hvis nu alle disse Kvinder i de høiere Stænder, som enten slet ikke gjøre Husets Gjerning eller anvende en forholdsviis ringe Deel af deres Tid dertil, som enten ikke behøve at understøtte deres Mand i hans Virksomhed, eller, ifølge Sagens Natur, ikke kunne det, dersom de, siger jeg, i Stedet for at bruge en stor Deel af Tiden til eget Moerskab, brugte den til at befordre eller understøtte noget Godt eller Almeengavnligt, være sig i det ideelle eller praktiske Liv, hvormeget vilde de da ikke kunne gavne Verden, hvormange gode Kræfter vilde da ikke derved vindes for det menneskelige Samfund. Og hvormeget vilde ikke deres hele Liv og Tilværelse vinde derved med Hensyn til Selvbevidsthed, Indhold og Værd! Dette kunne de gjøre ikke blot, som Du siger, med Pen og Mund, men ogsaa ved i Daad og Gjerning at understøtte almeennyttige praktiske Formaal. Der ere nogle Kvinder hos os, som interessere sig for og deeltage i Selskaber stiftede til Bedste for trængende eller moralsk fordærvede Mennesker, og dette er visselig meget roesværdigt og velgjørende for dem, der nyde Godt deraf, det falder ogsaa, navnlig hvad den sædelige Forbedring angaaer, ind under

de almeenmenneskelige Interesser, og er saaledes at ansee som en Art Begyndelse til Kvindens mere omfattende Virksomhed udadtil, til det almeenmenneskelige Vel. Gid disse Kvinders Stræben, forsaavidt den er ædel, menneskekjærlig og opoffrende, og ikke har sin Grund i Stræben efter forfængelig Ære, maatte bære de bedste Frugter, da vilde de derved vinde Selvbevidsthed, Mod og Lyst til at gavne Menneskeheden i flere Retninger og give deres menneskekjærlige Stræben et videre Omfang.

Jeg er nu, som Du seer, kjære Søster! i det sidste Stykke slaaet ind i dine Ideer: at hæve Kvinden til en høiere Selvbevidsthed og Frihed, Virksomhed og Gavnelyst til Bedste for hende selv og hele Menneskeheden; thi — som Hr. „N. S.“ siger i Kjøbenhavnsposten — Du „vil vække dit Kjøns Selvbevidsthed, rive det udaf Fordommens*) Vold, og Du synes at ville naae dit Maal

*) Naar Hr. „N. S.“ i en Parenthes siger: „ja, men hvilke Fordomme?“, da kan jeg i denne Henseende henvise ham og enhver Spørgende til din tappre Forsvarer i Nr. 15 af „Kjøbenhavnsposten,“ hvor det hedder: „Clara Raphael forlanger at anerkjendes som frit selvbestemmende Fornuftvæsen, og det hele Chor hører man raabe, at der jo ikke er det Mindste i Veien i saa Henseende. Ja, „Nord og Syd“ indbyder hende endog specielt til „i videste Frihed selv at prøve det;“ men det hele hoirøstede Chor og „Nord og Syd“ med, glemmer, at der er Noget i Veien. Er Talen om en Mand, ja saa er det en anden Sag, han kan gjøre hvad han vil, uden at en Hund gjøer derad; med en Kvinde derimod er Forholdet anderledes, hun kan ikke røre sig uden at

deels ved at forandre den kvindelige Opdragelse, og deels ved at paavirke den almindelige Mening, saa det vinder almeen Anerkjendelse, at Kvinden er et selvbevidst, tænkende Væsen; Du vil, som han fremdeles siger, at Kvinden skal deeltage i Verdensudviklingen, og Oplysningens og Humanitetens Udbredelse. Dette synes jeg er bestemt og tydeligt nok, og jeg finder det derfor temmelig ubilligt, naar dine Recensenter, navnlig Hr. „a." i „Fædrelandet," klage over, deels, at Du ikke ret synes at vide hvad Du vil, deels at Du ikke er gaaet ind i Detaillen og har angivet til Punkt og Prikke, hvad Kvinden da

---

man raaber: Korsfæst! Korsfæst! Jeg vil nu slet ikke bede Dem anstille Betragtninger over saa vigtige Spørgsmaal som Kvindens Opdragelse, Familieforhold og retlige Stilling i Samfundet; det simple selskabelige Hverdagsliv kan afgive mere end tilstrækkelig righoldigt Stof. Kan Kvinden bevæge sig med mindste Frihed, er hun ikke ved hvert Trin, hun gjør, udsat for Mistanke, Miskjendelse og idetmindste aandelig Mishandling? Hvad hun saa vil deeltage i, skal hun have en Herre med, saa det er ham og ikke hende, der har Adgang; hun kan neppe gaae ene paa Gaden om Dagen (om Aftenen vil jeg nu slet ikke tale), hun kan kun tale med Folk under visse gunstige Forhold og efter mange opfyldte vidtløftige Forudsætninger; hun kan ikke udtale sig frit og aldeles ikke forfægte sin Anskuelse, thi alt Sligt vilde være upassende, ukvindeligt, ɔ: den offentlige Mening udelukker Kvinden fra Deeltagelse i det Almeenmenneskelige, den anerkjender hende i Grunden ikke for et selvstændigt Fornuftvæsen." Jeg troer nu, at heri indeholdes tilstrækkeligt Svar paa Hr. „R. S.s" Spørgsmaal.

egentlig skal gjøre og hvorledes hun skal gjøre det. Dersom disse Mænd ere tænkende Væsener, som de synes at være, saa maae de selv kunne tænke sig et bestemtere „Hvad" og „Hvorledes." Ligeledes have de, som det synes mig, Grund til at antage, at Du selv har tænkt over Sagens Realitet, og veed i det mindste at angive noget deraf, om Du end ikke i dine Breve er gaaet ind i Sagens Detail. Det er allerede Meget og høist Usædvanligt, at Du, en ung Pige, har fattet en saa ophøiet Idee, fattet Tanken derom i en saa bestemt Almindelighed, og, som Du selv siger, „det er allerede store Ting, at vide hvad man vil. Hvorledes man vil det, bliver ikke et Menneske klart paa een Dag eller to. Rom blev ikke bygget paa een Dag."

Endnu mindre kan jeg finde mig i, at Hr. „a." i „Fædrelandet" udleder følgende af dine Breve: „Forf. vil altsaa sideordne begge Kjøn, men, naar hun henviser Fruentimmerne til samme specielle Livsvirksomhed som Mændene, — jeg maa tilstaae, at jeg veed ikke hvor Du skulde have gjort det — „saa ophæver hun hines Eiendommelighed, bringer dem ind paa Mændenes, og maa da just mod sin Villie ende med at underordne (!) dem under disse." Jeg kan ikke indsee, hvorledes Nogen kan gjøre en saadan Paastand og uddrage en saadan Slutning af dine Breves Indhold. Du har jo dog selv, hvad Recens. i Kjøbhp. bemærker, udtrykkelig sagt, Side 43, at Du ikke ønskede eller havde i Sinde, at deelagtig-

gjøre Damerne „i alle Herrernes Rettigheder og Forretninger." Men Hr. „a." synes ogsaa at holde mest af den frie Reflexion, og paa den Maade kan man i en Recension let komme til at tillægge den Forf., som recenseres, mange interessante Meninger og Paastande. Snarere vilde man kunne tillægge mig en saadan Paastand, naar man vilde løsrive nogle Steder af det Foregaaende fra det Øvrige. Men jeg har søgt at komme i Veien for en saadan Misforstaaelse, ved at bemærke: at fordi Kvinden kan eller kunde være Noget, hun ikke er, følger dog ikke deraf, at hun altid skal eller behøver at være det. Kvinden skal kun være noget Andet og Mere end hun er, naar hun ifølge sine Evner kan være det, og forsaavidt det er gavnligt og vigtigt for Menneskehedens Vel, at hun er det. Hun skal fremdeles kun være noget Andet og Mere end hun er, forsaavidt som dette kan forenes med det Gode og for Menneskeheden Nødvendige i hendes hidtilværende Væren og Virken som Ægtefælle, Moder, Husmoder o. s. v., hvorimod hun gjerne kan ophøre med at være hvad hun er i nogle andre Henseender. Endelig skal Kvinden kun blive noget Andet og Mere end hun er, forsaavidt som hun derved ikke bevirker, at Manden bliver noget Andet og Mindre end han er, med andre Ord: Kvinden skal ikke stræbe efter større Fuldkommenhed paa Mandens Bekostning, hun skal ikke stræbe til høiere Frihed og Selvbevidsthed paa den Maade, at Manden nedtrykkes; det var da saamæn ogsaa Synd,

thi han staaer, ved Gud! ikke for høit; men Kvindens Stigen baade kan og skal tvertimod tjene til, at Manden hæves ved hende i Forhold til som hun hæves, til en høiere Selvbevidsthed og Frihed. Dette er idetmindste min Mening, og jeg troer ikke at feile, Søster! naar jeg antager, at det ogsaa er din. Du mener at dette kan opnaaes, deels ved at forandre den kvindelige Opdragelse, og deels ved at paavirke den almindelige Mening, saa det vinder almeen Anerkjendelse, at Kvinden er et selvbevidst, tænkende Væsen o. s. v. Jeg mener det Samme. Jeg troer, at Kvinden, der ligesom Manden er skabt i Guds Billede, der ligesom han er deelagtig i de almindelige Menneskerettigheder, i alt Væsentligt har det samme menneskelige Fuldkommenhedsmaal at stræbe efter, og at hun netop derfor bør slaae ind paa den Vei, som Du har angivet, det er, „deeltage i Verdensudviklingen og Oplysningens og Humanitetens Udbredelse," da dette er en nødvendig Betingelse for hendes egen Uddannelse til Fuldkommenhed.

Men det er paa Tiden at holde op. Jeg frygter for at dette lange Brev har baade trættet og kjedet Dig. Men Du veed at min Mening og Hensigt er god, og seer, at min Vidtløftighed kommer af Interesse for Sagen. Jeg har den store Fordeel, at jeg ikke har sat mig den Opgave at polemisere eller irettesætte Dig, dertil stemme vi for meget overeens i vore Anskuelser, og derfor behøver jeg ikke nødvendig at være i Besiddelse af de Fuld=

kommenheder, som Hr. „a." i „Fædrelandet" antager at man maa være i Besiddelse af, for at kunne optræde imod Dig med Fynd og Klem. Jeg priser mig lykkelig, at jeg ikke er stedt i den Nødvendighed, absolut at behøve disse Fuldkommenheder, for at kunne skrive til Dig.

Din Broder

Theodor Immanuel.

Fjerde Brev.

Den 20de Januar.

Heltemodige Søster!

Af dit sjette og syvende Brev seer jeg, at Du ogsaa har været i Lag med Geistligheden. Ja, det er en haard Nød at knække, det veed jeg nok. Jeg kan tænke mig, at det maa være andet end Spøg for en ung men fornuftig Pige, som tænker og har dannet sig en selvstændig Mening med Hensyn til den religiøse Tro og Anskuelse, at falde i Hænderne paa saadan en stiv, orthodox Klerk, udrustet med den kirkelige Myndighed til at løse og binde, til at fordømme og frikjende, alt eftersom Menneskene befindes at være kirkelig troende Christne eller vantroe Rationalister o. s. v. Var Du ikke saa modig og kjæk som Du er, saa vilde Du ikke kunne bestaae i Kampen med en saadan Modstander; men nu er Du, saavidt jeg kan skjønne, gaaet ud af den med Palmen i Hænderne. Denne Strid med Hans Velærværdighed, Hr. Pastor Skar, er Noget af det, der interesserer mig allermest i dine Breve, og jeg vil derfor underholde mig lidt med Dig om Stridspunkterne.

Jeg kan nok tænke mig den Forbauselse, Du har sat Præsten i, da Du, efter at være kommen hjem fra Kirken, hvor Du var tilstede ved den hellige Daabshandling, lod ham høre, at det var „en besynderlig Ceremonie;" men jeg gjenkjender ogsaa i hans Forsøg paa at gjendrive og irettesætte Dig, de geistlige Argumenter. Han gaaer øieblikkelig hen og anfører et Sted, som er lige imod ham selv og troer at kunne bevise Barnedaaben ved de Ord af Christus: „gaaer hen i den ganske Verden og lærer alle Folk, og døber dem i Navnet Faderens, Sønnens og den hellige Aands!" Ja, saaledes er deres Beviisførelse. Der oplæses jo ogsaa, som bekjendt, endnu den Dag i Dag ved Barnedaaben det deilige Sted: „lader de smaa Børn komme til mig, og formener dem ikke, thi Guds Rige hører Saadanne til," skjøndt der umiddelbart bag efter tilføies: „og han tog dem i sine Arme og velsignede dem" — for at motivere Barnedaaben med et Skriftsted! Men det forstaaer sig, hvad skulde Kirken gjøre, siden den ikke havde noget bedre Skriftsted at beraabe sig paa, men alligevel vilde bevise Barnedaaben af Skriften eller idetmindste vise, at den var bleven indført i Overeensstemmelse med Skriftens Lære. Dog, jeg vil ikke tale videre herom, eftersom Du ved denne Leilighed har sagt det Vigtigste af hvad der burde siges. Kun vil jeg sige dette: Barnedaaben kan, alt efter de forskjellige Sider, hvorfra man betragter den, maaskee baade siges at være en smuk religiøs Handling og „en besynderlig Ceremonie," men saameget er

vist, at i Skriften er der ikke Noget at støtte den paa, den skylder Kirken ene og alene sin Autoritet. Dog, med Hensyn til Barnedaaben ere Præsterne nu engang blevne vante til at høre Modsigelser, Modsigelser, som de ikke kunne gjendrive, og de kunne saaledes til en vis Grad taales, thi er man først bleven dresseret i en vis Retning, saa taaler man Mere end ellers — de blive naturligviis desuagtet ved deres Overbevisning, thi Overbevisning have de vel sagtens, og have de den ikke, saa vide de dog, at de skulle have den. — Men da Du saa bagefter, for Dit Vedkommende, benægtede Omvendelse, Syndefald, Forsoning og Treenighed, saa kan jeg nok indsee, at Maalet først maatte blive bredfuldt, ja, gaae over Bredderne. Da jeg antager, at ikke ret Mange af Dit Bekjendtskab, navnlig blandt Damerne, ere enige med Dig i disse Punkter — jeg kjender flere Mænd, men kun et Par Kvinder, som ere omtrentlig af den samme Mening — saa vil jeg, som en ældre Broder, sige Dig min Mening derom, og i al Korthed søge at motivere den, i det Haab, at Du derved vil blive, om muligt, end mere stærk i Troen og end bedre i Stand til at møde de Indvendinger og Angreb, som Du idelig vil være udsat for.

For at være en Smule systematisk, vil jeg begynde med Syndefaldet. Din Beskrivelse af de første Menneskers moralske Tilstand i Paradiis antager jeg i det Væsentlige. De vare vel uskyldige Væsener, men uden Erfaring og ligesom Børn, de havde Friheden kun som Evne,

men ingen uddannet moralsk Frihed. Denne Frihed (Frihedsevne) var saaledes i sit Væsen, at den kunde misbruges, ja, forsaavidt den fandtes hos indskrænkede, ikke moralsk fuldkomne Væsener, satte i en endelig Verden, udsatte for mangehaande Paavirkninger, Tillokkelser og Fristelser af den dem omgivende Natur, kan man sige, det laae i selve Sagen, at den maatte misbruges eller i al Fald vilde blive misbrugt. Mennesket overtraadte Guds Befaling, enten ved at nyde af Kundskabens Træ, eller ved en Stræben efter at blive som Gud i Kundskab, hvilket Mennesket ikke kunde blive. Du siger: „Slangen har jeg intet Brug for“ og jeg siger: om Slangen bekymrer jeg mig ikke, den gjør mig ikke mere nogen Skrupler; thi da Ingen endnu, til den Dag i Dag, med Bestemthed har kunnet sige, om det var en virkelig Slange, om det var Djævelen i Slangeskikkelse eller om den blot er et Symbol paa noget Tredie enten i eller udenfor de første Mennesker — saa kan det ikke være Væsentligt, eller Afgjørende for Tro og Salighed, hvad man tænker om denne Slange. Og vidste man end i Detaillen, hvorledes alt gik til da Adam og Eva første Gang syndede, saa vilde man vist endda være ligenær saavel i sædelig som religiøs Henseende. Hovedsagen bliver dog den, at Mennesket viste deels Ulydighed mod Gud, deels en Art forfængelig og overmodig Stræben, og at Bevidstheden om den første Misbrug af deres Frihed, om Synd og Ufuldkommenhed vaagnede nu i deres Sjæl. Men der fulgte snart flere og større Synder efter den

første Synd. Synden blev almindelig og greb bestandig mere og mere om sig i Verden, alt efter som Menneskeslægten efterhaanden formeredes. De første Menneskers første Synd kan, om man saa vil, benævnes Syndefald, Navnet er ligegyldigt, men dette Syndefald havde ikke, som saadant, kunde ikke have den frygtelige Betydning, de frygtelige Følger, man senere har tillagt det. Gud kunde ikke, paa Grund deraf, ansee de første Mennesker for evigt fordømmelige. Det var imod hans Retfærdighed og Kjærlighed. Han vidste selv bedst, hvorledes deres Natur fra Begyndelsen af var beskaffen, thi han havde, som det hedder, dannet Mennesket af Jord, og indblæst det en levende Aand. Endnu mindre kunde han tilregne Efterkommerne, som dengang endnu ikke vare fødte, de første Menneskers Synd. Men det behøvedes heller ikke. Deres egne Synder vare tilstrækkelige til at vække Guds Mishag og drage Straffen over dem. Den Synd, den Fordærvelse som Tid efter anden greb mere og mere om sig i Verden, motiverede ogsaa tilstrækkelig Propheternes og andre Gudsmænds Fremtræden og endelig Christi komme. Disse Mænd vare Guds selvbevidste Redskaber blandt Menneskene og forsaavidt sendte af Gud, hvilket i den høieste og fortrinligste Betydning gjælder om Christus. Han lærte os at kjende Gud, han lærte os ved sit Liv, sin Lære og sin Død den Maade, hvorpaa vi kunde tækkes Gud og gjøre os værdige til hans Naade. Det kommer nu altsaa an paa, hvorledes vi bruge de Midler, og den Anvisning, Gud har givet os saavel i

vort eget Indre som i og ved sine Sendebud, navnlig ved Jesus Christus. Men vi maae derfor aldrig glemme, at vor Stræben efter Fuldkommenhed, efter at tækkes Gud og gjøre hans Villie, understøttes bestandig og maa understøttes af Guds Aand, af de skjulte Virkninger af Guds Kjærlighed og Naade, som vi Mennesker aldrig kunne undvære. Naar Du nu siger: „Jeg troer paa Gud og elsker ham over Alt i Verden (naturligviis paa Grund af hans Godhed, Kjærlighed, Hellighed, Retfærdighed, Almagt, Viisdom o. s. v.), men netop derfor kan jeg ikke forstaae al den Tale om Guds Vrede, Arvesyndens Forbandelse o. s. v., som er" — eller skal være — „Grundvolden for den christelige Religion" — saa vil jeg oprigtig sige Dig: det forstaaer Ingen, som har en barnlig Tro paa og Tillid til Gud og hans faderlige Kjærlighed og Naade, og Du skal derfor ikke gjøre Dig Umage for at forstaae det, thi Du trænger ikke dertil. Kan Du bevare det barnlige Sind i dit Gudsforhold, saa søg ikke noget Andet og Bedre, det er det sandeste og saligste Gudsforhold, som der gives paa denne Jord for os svage og syndige Mennesker.

Jeg gaaer nu paa en ganske naturlig Maade over til det andet Hovedmoment: Læren om Forsoningen. Herom siger Du: „Jeg har aldrig havt den Følelse, at der behøvedes en Mægler mellem Gud og mig." Jeg troer det gjerne, og priser denne religiøse Sundhed i din Sjæl. For mit Vedkommende kan jeg sige det Samme, siden jeg kom til sund og alvorlig Eftertanke og blev

mig mit Gudsforhold bevidst. Tidligere, da jeg var Barn og Yngling, kan jeg i Grunden ikke bestemt sige, hvilken Tro jeg havde i saa Henseende. Jeg modtog vel af min gudfrygtige Moder og Præsten den kirkelige Tro, og har saaledes aldrig været uden Tro, men denne Tro var i en uudviklet Form og var mig kun halvbevidst. Senere har den ved Studium og gjennem Livets forskjellige Tilskikkelser udviklet sig til en fast og sikker Tro og antaget en bestemt Form, som stemmer overeens med den, Du har udtalt i ovenanførte Ord. Jeg har ikke antaget denne Tro og forkastet Kirkens paa Grund af, at jeg ikke forstaaer Kirkens Lære i dette Stykke; thi jeg troer saa mange Ting som jeg ikke forstaaer, og hvis jeg ikke troede Andet end hvad jeg kan forstaae, saa havde jeg ingen Tro. Jeg har dernæst heller ikke antaget den paa Grund af, at jeg forkaster Naaden, thi Guds Naade holder jeg paa, holder jeg mig til saagodt som Nogen, og føler, at jeg ikke kan undvære den; jeg har altsaa ikke gjort det af Hovmod eller Tillid til mine egne Kræfter, som Kirkens Præster sikkert ville sige. Og endelig har jeg ikke gjort det af Lyst til at nedsætte Christus og hans Fortjeneste; thi jeg elsker Christus næst efter Gud høiest af alle Væsener og erkjender og føler, at jeg har ham, i Forbindelse med Guds Naadevirkninger i min Sjæl, at takke for den Fred og Glæde, den Tillid og det Haab, jeg lever i, og hvorved jeg, med Guds Bistand, føler mig i Stand til at fortsætte Livets Vei. Hvilke ere da de

Grunde — vil Du spørge — hvorfor Du har antaget denne Tro. Jeg skal strax meddele Dig dem.

Da den kirkelige Forsoningslære gaaer ud paa: at Gud ikke kunde tilgive Menneskene deres Synder, undtagen ved at fremstille et Sonoffer for dem, fordi hans Vrede maatte forsones og hans strenge Retfærdighed skee Fyldest, og da det saaledes skal være Glandspunktet af Guds frelsende Kjærlighed og Naade, at lade sin Elskelige, den „Førstefødte iblandt Brødrene" lide en kvalfuld Død, og tilregne disse Kvaler og denne Død de øvrige Brødre, (sine andre Børn) paa den Maade, at de derved faae Syndernes Tilgivelse, og, som det siges, alene paa denne Maade — saa har jeg alt for længe siden forkastet denne Lære, og det af flere Grunde.

For det første strider den mod de Egenskaber, vi fornuftig- og christeligviis maae tillæge Gud, og som Kirken virkelig tillægger ham, thi er han Kjærlighed, som Skriften siger og som vi troe, hvor kan han da være saa vred, at han kun lader sig forsone med Blod og Død, og er hans Retfærdighed saa streng, hvor bliver saa Naaden af? Men selv om vi ikke tage Hensyn til Naaden, saa kunne vi dog aldrig tænke os, at den Gud, som er en Aand, tilfredsstiller sin Retfærdighed paa en saadan Maade.

Dernæst strider denne Lære aldeles imod Faderligheden eller Faderlighedsbegrebet, thi ere Menneskene Guds Børn i en vis Forstand, hvad enten de ere onde eller gode, saa have de alle Adgang til ham, uden nogen

Mellemmand, naar de blot søge denne Adgang paa dén rette Maade. Dette hindrer naturligviis ikke, at de af en tredie Mand lære, hvorledes de skulle søge Gud. Ingen vilde kalde det en god Fader her paa Jorden, som ikke vilde tilgive sine andre Børn Forseelser eller Overtrædelser, med mindre det bedste og Faderen selv kjæreste Barn leed for dem, og dog skulle vi troe, at den himmelske Faders Faderlighed er at opfatte paa denne Maade!!!. Dette med Hensyn til Gud selv, hans Væsen og Forhold til Menneskene.

Fremdeles er den religiøs-moralske Bevidsthed hos Mennesket aldeles derimod, thi naar den ikke ved falsk Lære og andre Fordomme er bleven vildledet og forrykket fra sit oprindelige, naturlige Standpunkt, siger den Mennesket, at det kan henvende sig umiddelbart til Gud, uden at tye hen til en Mellemmand, til en objectiv Forsoning. Du har altsaa fuldkommen Ret til at beraabe Dig paa denne Bevidsthed. Der kunne fremdeles anføres mange flere Beviser hentede fra Betragtningen af Gud, Mennesket og begges gjensidige Forhold, men jeg vil endnu kun anføre:

Christi egen Lære. Det er netop Christi Lære, i Forbindelse med min egen religiøse Bevidsthed, som har giort Udslaget i dette Punkt. Der er maaskee ikke et eneste Moment i hele vor Religionslære, som findes fremstillet saa klart og tydeligt som Læren om Syndsforladelsen, og det netop af Christus selv. Kirkens Lærere have imidlertid ikke troet at burde reflectere derpaa, men

have i dets Sted klamret sig fast til enkelte korte og mindre tydelige Steder og figurlige Ord, som forekomme paa andre Steder i det nye Testamente, og Vildfarelsen, Forvirringen kunde derfor ikke udeblive. Det Sted, som jeg her sigter til, er Parablen om den forlorne Søn (Luc. 15.), som klart og tydeligt viser, hvorledes Mennesket, naar det har bortfjernet sig, forvildet sig fra Gud og nedsænket sig i Synd og Laster, igjen kan faae Adgang til den evige Faderkjærlighed. Sønnen begjærer sin Arv, reiser udenlands, „øder der sit Gods i et overdaadigt Levnet" og bliver endelig Svinevogter. Men nu angrer han sit Levnet, angrer at han har forladt Faderens Huus, og beslutter at vende hjem igjen og bede Faderen om Forladelse, i Haab om, at blive Dagleier hos ham og nu hedder det: „Men der han var endnu langt borte, saae hans Fader ham, og ynkedes inderligen, og løb til, og faldt om hans Hals og kyssede ham." Det Øvrige husker Du nok. Hvor er nu her i denne Parabel det Mellemled, som skal være nødvendigt, forat Mennesket kan faae Syndsforladelse? Hvor er Vreden og hvor er den strænge Retfærdighed, som kræver et Offer, som kræver Død og Blod? Sønnen haaber kun at blive Dagleier hos Faderen. Faderen gaaer ham imøde, omfavner og kysser ham og optager ham igjen som en elsket Søn. Saaledes kommer Gud ogsaa Synderen imøde, naar han omvender sig fra Syndens Vei; saaledes gjør Gud mod os, ikke efter vor Fortjeneste, men langt bedre end vi formaae at haabe eller ønske. Men nu den anden

Søn, som bestandig havde været hjemme hos Faderen, han knurrede, han blev vred over den Glæde, over den festlige Modtagelse, som blev hans Broder til Deel. Han er saaledes et Billede paa dem, der ville foreskrive Gud visse Betingelser, andre Betingelser end dem, der indeholdes i hans evige Væsen, hans evige Kjærlighed — hvorunder han alene skal kunne tildele Mennesket sin Naade. Saaledes ville Kirkens Præster og andre Ligesindede nu heller ikke, at Du og jeg og andre Lignende skulle kunne nærme os Gud ad en anden Vei, end den brede kirkelige Farimagsvei, som de behage selv at gaae og anvise Andre, naar de ville nærme sig Gud og have Haab om, at blive salige, og de fordømme Alle, som ville „blive salige paa egen Haand,“ som ugudelige Mennesker, som halstarrige Syndere, der ikke ville omvende sig. De sige i deres aandelige Hovmod og Selvbehagelighed: hvad bilder I Jer ind, I Daarer! Tænker I maaskee at I kan naae til Saligheden ad en anden Vei, end den, vi, Kirkens Tjenere foreskrive Eder? De vide ikke, hvad der dog staaer i Skriften, at Guds Tanker ikke ere deres Tanker og Guds Veie ikke deres Veie. De vide ikke, at Gud kan gjøre Mennesker salige uden deres Medvirkning og Veivisning, ja maaskee stundom bedre uden den end med den. Jeg vilde forresten ønske, at Faderen kunde sige til dem det som han sagde til den vrede Søn: „Min Søn! Du er altid hos mig, og det som mit er, er dit,“ thi mit Hjerte nærer ikke Misun-

delse, og jeg ønsker gjerne alt godt over dem, der dømme saaledes, hvor uværdige de end kunne være dertil. Jeg har nu sagt Dig min Mening om den kirkelige Forsoningslære. Jeg anseer den aldeles stridende imod Christi Lære. Jeg anseer den for en Vederstyggelighed, en Gudsbespottelse. De Orthodoxe sige nu rigtignok om denne vor Tro paa Guds evige Kjærlighed og umiddelbare Naade, at den er „en fattig og kold Forstandslære." Dette passer netop paa deres egen Forsoningslære. De tilraisonnere sig fra først til sidst, hvorledes den evige Kjærlighed bærer sig ad, for at kunne tilgive Synderne, da den ikke kan gjøre det umiddelbart og af sig selv. De kalde vor Tro paa og Tillid til den evige Kjærlighed Vantro. Dette passer netop paa deres egen Tro, da de af Mangel paa barnlig Tillid og Tro paa den evige Kjærlighed, ikke antage at den kan gjøre hvad den, ifølge sit Væsen, baade kan og maa gjøre.

Hertil slutter sig ganske naturlig Omvendelsen, som jeg altsaa nu vil omtale. Ogsaa i det, som Pastor Star siger om den, finder man den samme Uvidenhed og Forvirring, som i alt Andet, han taler om. Han snakker hen i Taaget. Han veed slet ikke hvad Omvendelse er, og forverler den med Noget, der er ganske forskjelligt fra den. Omvendelse bestaaer i, at En forlader den Vei, han tidligere har fulgt, og vender om, det er, tager den modsatte Retning. Hos ethvert Menneske, der ikke er uden sædelig Bevidsthed, der ikke er et villieløst Væsen

— hvilket jo rigtignok mange Mennesker ere — maa enten det Gode eller det Onde være fremherskende, saaledes, at hans Villie enten fornemmelig er rettet paa det Gode eller det Onde. Hos den, som gaaer i den onde Retning, findes der maaskee een eller flere gode Sider, men de ere Hovedretningen underordnede; hos den, som gaaer i den gode Retning, findes der Mangler, Svagheder og Feil; men de udgiøre ikke Hovedretningen i hans Villie. De ere altsaa ikke den egentlige Vei! De kunne sammenlignes med Vildspor, ved Siden af en Vei, som En undertiden forvilder sig ind paa, fordi der er Noget, som lokker ham, uden dog at tabe Hovedveien, Hovedretningen af Sigte. I saadanne Tilfælde kan der ikke være Tale om at tage den modsatte Retning, at vende om. Man forvexler altsaa Omvendelse med Forbedring eller Rettelse af enkelte Feil og Tilbøieligheder som ville føre Mennesket fra den rette Vei, som han alt har fundet og stræber at følge. Gaaer man nu ud fra det, som Præsterne allermindst kunne have noget imod at antage, dette nemlig: at der er en christelig Kirke, og at denne Kirke bestræber sig for, ligefra Begyndelsen af, at føre den Enkelte ind paa den rette Vei, ved at døbe de spæde Børn og ved siden efterhaanden at meddele dem de christelige eller formeentlig-christelige Elementer, saa maa man jo dog antage, at idetmindste Nogle i det hele taget komme til at gaae i den gode Retning, og saaledes ikke trænge til, ikke kunne, ikke bør vende om. Hvilken Me-

ning, hvilken Sandhed kan der saa være i den Tale: at Alle have Omvendelse behov, i den Tale, som opfordrer Alle og Enhver, uden Undtagelse, til at omvende sig?! Naar man betragter Sagen paa en fornuftig og religiøs-christelig Maade, synes den kun at passe enten paa dem, der udenfra optages i Kirken i den modne Alder, eller paa de Medlemmer af Kirken, hvis Opdragelse er forfeilet, eller som senere have forladt den tidligere Vei og vendt sig til et ugudeligt Levnet, drevne dertil af syndige Lyster og Tilbøieligheder (smlgn. Parablen om den forlorne Søn). Til dette Resultat fører altsaa den fornuftige og phychologiske, christelige Betragtning. Dersom det imidlertid forholder sig saaledes i Virkeligheden, som Præsten prædiker, at Alle have Omvendelse Behov, og altsaa maae, bør, omvende sig, vende om, naar det skal gaae dem godt — saa maa jeg have feilet idet jeg antog, at idetmindste Nogle i Kirken ligefra Begyndelsen af bleve førte i den gode Retning og vedblev senere med fri Villie at gaae i den samme Retning. Men saa seer jeg intet bedre Raad, end at hele Kirken, Geistligheden inclusive, vender om. En saadan General-Omvendelse vilde forslaae ganske anderledes end disse enkelte Omvendelser, der især antages bevirkede derved, at Præsterne tilraabe En, at han bør, skal omvende sig, for ikke at paadrage sig Guds Vrede og Straf. En saadan almindelig Omvendelse vilde da ogsaa have den store Fordeel, at selv Geistligheden tillige blev deelagtig

deri, og naar den saaledes gik for Andre med godt Exempel, saa er det let at indsee, at det vilde udøve en mægtig Indflydelse paa dem.

Jeg veed nu ikke hvad Præsterne ville gjøre, enten at resignere paa at omvende Alle, eller at gaae ind paa denne General-Omvendelse. Hvad mig angaaer, da gaaer det mig ligesom Dig, kjære Søster! Jeg troer ikke, at jeg kan eller bør vende om, saalænge min Villie og Stræben hovedsageligen er rettet paa det Gode. At jeg er hellig eller fuldkommen har jeg aldrig et Øieblik troet, tvertimod har jeg stedse følt og føler endnu min Svaghed i det Gode, føler, at jeg har syndige Lyster at bekjæmpe og Feil at rette. Jeg stoler heller ikke blot paa min egen Kraft men ogsaa især paa Guds Bistand og Naade, som kommer os svage og indskrænkede Mennesker til Hjælp, naar vi kun alvorligt og redeligt bestræbe os for at gjøre det Gode som er Guds Villie. Det Samme antager jeg at Du gjør, Søster! thi deri, at Du ikke kan finde Dig i at gaae den Vei, som Præsterne anvise Dig til Frelse og Salighed, ligger ingenlunde, undtagen i deres Øine, at Du er letsindig eller hovmodig, som Pastor Star bebreider Dig. Vel stoler Du paa de aandelige Kræfter, Du føler Dig i Besiddelse af, og paa Din kraftige Villie til det Gode, og deri gjør Du Ret, thi en god Villie er seiersæl; men dette udelukker ikke og bør ikke udelukke, at Du ogsaa stoler paa Guds Bistand og Naade. De gode Præster ere sommetider

altfor hurtige til at dømme Andre. Gid de vilde dømme sig selv, forat de ikke skulle blive dømte.

Men denne Gang vil jeg slutte. Næste Gang haaber jeg at kunne fortsætte dette Emne og sige Dig min Mening om „den hellige Eenhed" og „den hellige Treenighed." m. m. Indtil da forbliver jeg

din Broder
Theodor Immanuel.

Femte Brev.

Den 24de Januar.

Oprigtige Søster!

Med den samme Ligefremhed og Oprigtighed, som overalt fremlyser af dine Breve, har Du ogsaa udtalt Dig, kort og bestemt om Treenighedslæren, idet Du siger: „Der er een Gud og Alles Fader, jeg kan ikke tænke mig ham deelt i tre. Den hellige Eenhed troer jeg paa, ikke paa den hellige Treenighed." Jeg kan godt underskrive denne din Troesbekjendelse, og jeg skal nu søge lidt nærmere at gjøre Dig Rede for, at ogsaa min Tro er saaledes beskaffen, i det Haab at Du derved maa, om ikke bestyrkes i din Tro, som vist allerede i og for sig er stærk, saa dog derved modtage en eller anden Oplysning, samt glæde Dig over, at en Mand, der ikke blot i længere Tid har tænkt over og prøvet sin Tro og Religion, men ogsaa bestandig levet i og med den, er, ved denne Tænkning og Prøven og igjennem dette Liv, kommen til det samme Resultat.

Hos Jøderne var, som bekjendt, Troen paa een Gud herskende, de holdt saa strængt paa Monotheis-

men, at Moseloven udtrykkelig forbyder, at danne sig nogetsomhelst Billede af den evige, usynlige Gud, eller tænke sig ham i en synlig, legemlig Skikkelse. Denne Tro have Jøderne fastholdt til den Dag i Dag. — Ogsaa Muhamedanerne ere strænge Monotheister; thi Muhamed var kun Guds Prophet. Man skulde nu troe at Kirken, idet den etablerede Læren om Treenigheden, om tre Personer i Guddommen, lige i Evighed, Magt og Værdighed, og idet den lærer, at Gud er fremtraadt paa Jorden i Menneskeskikkelse — havde Noget i Christi Lære at holde sig til, hvorved han, paa en utvetydig Maade, havde tilkjendegivet dette, havde tilkjendegivet, at den jødiske Religion ikke var den sande, men at man maatte tænke sig Gud som en Trefoldighed, som tre i Een. Der findes imidlertid ikke Noget hos Christus i denne Retning. Han siger selv (Matth. 5, 17.): at han ikke er kommen for at opløse Loven og Propheterne, men for at opfylde dem; men Mose Lovens første og vigtigste Bud er netop Troen paa en eneste Gud, og Propheterne have aldrig havt den mindste Anelse om en Treenighed, om Gud og Menneske forenede i en Person, o. s. v. De have kun spaaet om en Messias, Guds Salvede, det er, en med Guds Aand fortrinlig udrustet Person, der skulde blive Folkets (Menneskenes) Frelser, ved at føre det til Gud. Dette har Jesus Christus selv vedkjendt sig at være, thi Matth. 16. 13 flg., hvor han spørger Disciplene: „hvem sige Menneskene mig, Menneskets Søn, at være,“ svarer Petrus: „Du er Christus, den levende

Guds Søn," og Christus vedkjender sig det. Men det græske Ord „Christus" betyder: den Salvede, ligesom det hebraiske „Messias" (Maschiach). Nu er det aabenbart, at den som er salvet, udrustet med Aand og Kraft af Gud, kan ikke selv være Gud; at være Gud, er Noget saa Primitivt og Selvstændigt, at sligt ikke paa nogen Maade lader sig forbinde med Begrebet Gud. Det Samme bevise de Steder, hvor det hedder, at Faderen er større end Sønnen, og at „Sønnen kan intet gjøre af sig selv." Naar nu Gud er større end Christus, naar Christus har Alt af Gud, som han selv siger, saa kan han ikke være Gud, thi Gudsbegrebet taaler ingen Gradationer, og den som er mindre end Gud kan ikke være Gud. Det Samme fremlyser ogsaa af Christi Mirakler; thi naar Christus ved flere Leiligheder, hvor han gjør Mirakler „opløfter sine Øine til Himmelen" og beder til Gud, saa viser dette: at Gud laante ogsaa ham sin Kraft dertil, og at han selv ikke var Kraftens Kilde, ikke var Gud; thi var han det, saa var dette overflødigt, forvirrende og urimeligt. Men da Petrus udtalte sig om Christi Person, sagde han ikke blot: „du er Christus", men han tilføiede „den levende Guds Søn." Her vil Du maaskee finde, at Christus dog ogsaa selv har udtalt den Mening, at han var Gud liig og altsaa Gud — hvilket jeg har Grund til at antage, da Du siger, at Christus „ikke (var) hans (Guds) Søn." — Men dette er ingenlunde Tilfældet. Det kommer tvertimod deraf, at Du, og mange Flere, ikke er fortrolig nok med

Skriftens Aand og Udtryksmaade. Det er nemlig ganske almindeligt, at alle fromme Mennesker kaldes i Skriften Guds Børn, Guds Sønner — i en videre og lavere Forstand ere alle Mennesker, ja hele Skabningen det, da Gud er „Fader over Alt i Himmelen og paa Jorden" — ja i det Gamle Testamente kaldes endogsaa enkelte store og ophøiede Mænd (Konger, Dommere o. s. v.) Guder. Hvad var saa naturligere end at Christus, Guds Salvede, kaldtes Guds Søn, og dette endogsaa i en udmærket Forstand, samt at han vedkjendte sig dette Navn? Men det er derhos ligesaa vist, at han derved aldrig vilde tilkjendegive, at han var Gud, ligesaalidt som det nogensinde er faldet de jødiske Forfattere ind, at ansee dem for Guder, som de kaldte Guds Sønner, og Guder kaldtes, som nysbemærket, enkelte Mænd, fordi de paa en Maade indtoge Guds Plads her paa Jorden, navnlig hos Jøderne, hvor de ansaaes at være ligesom Guds Statholdere. Derfor er det, at det ene af de Navne, som hyppigst bruges om Gud i det Gamle Testamente (Elohim) bruges om dem, da dette Navn har en mere almindelig Betydning og betegner et Væsen, som fortjener Ærefrygt. Navnet Jehova bruges derimod aldrig om noget Menneske, men er aldeles eiendommeligt for Gud. For end yderligere at overbevise Dig om Rigtigheden af min Opfattelse af Navnet: Guds Søn, vil jeg endnu anføre Christi egne Ord hos Joh. i 10de Capitel. Christus havde (V. 30.) sagt: „Jeg og Faderen ere Eet," Jøderne, som misforstode dette, ligesom det og-

saa senere er bleven misforstaaet — jeg skal strax nedenfor forklare Dig dette Sted — „toge Stene op for at stene ham" ... „fordi Du, som er et Menneske, gjør Dig selv til Gud. Jesus svarede dem: „Er det ikke skrevet i Eders Lov (Psalme 82): Jeg haver sagt: I ere Guder. Dersom han (Forfatteren) kalder dem Guder, til hvilke Guds Ord skete, (hvorledes) sige I da til den, hvem Faderen haver helliget og sendt til Verden: Du bespotter Gud, fordi jeg sagde: jeg er Guds Søn?" Christus havde nemlig gjentagne Gange i det Foregaaende kaldet Gud sin „Fader," hvoraf fugte, at han var Guds Søn. Men hele Sammenhængen viser, at han ligesaalidt her som paa noget andet Sted har sagt eller villet sige, at han var Gud. Han vil kun sige, at han er Guds Udsendte, Guds Hellige eller „Helligede," som han selv siger — Guds Salvede; at han i Alt gjør Guds Villie, og, som saadan, er Guds Søn. Og nu de Ord: „Jeg og Faderen ere Eet," som Kirken har misforstaaet paa sin Maade som Jøderne — thi det Slette i Jødedommen vedbliver at gjentage sig i Kirken til alle Tider, medens den paa den anden Side er gaaet Glip af den rene Tro paa een Gud — tilkjendegiver ogsaa kun Villiens Eenhed og Overeensstemmelse. Christus vilde ikke Andet end Gud vil, og derfor gjorde han i Alt Guds Villie. Saaledes siger man overalt om To, som ere enige i deres Villie og Stræben: „de To ere Eet, de ere som een Mand" o. s. v. Men ogsaa dette kan jeg bevise med Christi egne Ord. I Bønnen til Gud (Joh. 17.) siger

Christus nemlig Vers 20—21: „Men jeg beder ikke alene for disse (Disciplene), men ogsaa for dem, som formedelst deres Ord skulle troe paa mig (det er: som Guds Udsendte, Guds Salvede;) paa det de maae alle være Eet, ligesom Du Fader er i mig og jeg i Dig, at de og skulle være Eet i os." Her er det „at være Eet" aabenbart det samme som at stemme overeens i Attraa og Villie, ikke: at være Eet i Væsen. Alle Mennesker have det samme Væsen og ere forsaavidt Eet i Væsen; men de have ikke alle den samme Villie, den samme Attraa og Stræben, de ere ikke alle gjennemtrængte af den samme Aand. Men det var netop den sidstnævnte Eenhed, som Christus bad, at maatte blive Disciplene og disses Tilhængere til Deel. Det er altsaa Eenheden i og ved Guds Aand hvorom han beder; denne skulde være deres Foreningsbaand og det virkende Princip i dem. Naar der nu fremdeles staaer: „ligesom Du Fader er i mig og jeg i Dig, at de og skulle være Eet i os," saa udtrykker dette den anden Side af den samme Slags Eenhed, nemlig Guds-Siden, de skulle være Eet med Gud og Christus, ligesom de vare Eet med hinanden indbyrdes. Man seer nemlig af dette Sted, sammenlignet med 10,30, at det: „at være Eet" med En og „at være i" En er omtrent det Samme, thi Christus bruger begge Dele til at udtrykke sit Forhold til Faderen. Naar nu det „at være i Gud" og „være Eet med Gud" skulde betyde Væsenseenhed, skulde betyde: at Den som „er i Gud," og „Eet med Gud," er Gud

lig, er selv Gud, saa vilde Christi Bøn gaae ud paa hverken mere eller mindre end at ikke alene Apostlene men ogsaa alle andre Christne skulde blive Guder, i Alt Gud Fader lige; men dette har dog vel neppe været hans Mening. Endnu eet Sted. Christus siger nemlig til Philippus (Joh. 14, 9.) „den som har seet mig, har seet Faderen." Ogsaa heraf har man udledt, at Christus var Gud. Men jeg troer ikke at gjøre Vold paa Christi Ord naar jeg tilføier, som hans Mening: „forsaavidt som Gud kan sees, forsaavidt han kan skues eller aabenbares i en Menneskeskikkelse, thi der læres jo dog, som Du veed, paa saa mange Steder, at Gud er usynlig, og at „Ingen nogensinde har seet Gud," men at „han boer i et Lys" som Ingen kan komme til, hvem intet Menneske haver seet, ikke heller kan see."

Jeg har ikke omtalt de Steder af Brevene, som paa en eller anden Maade kunne siges at tale for den Lære: at Christus er Gud, og jeg agter heller ikke at omtale dem i det Enkelte. Det vilde føre mig altfor vidt. Jeg har med Villie holdt mig til Evangelierne, hvor Christi egne Ord ere at finde. Ingen kan dog fortænke mig i, at jeg sætter Mesteren over hans Disciple. Ville Andre gjøre det Modsatte, saa vil Udfaldet af deres Stræben efter at udfinde Christi rene Lære blive derefter. Hvad denne Fremgangsmaade fører til, viser da ogsaa Kirkens Lære, der i alt Væsentligt er bygget paa Brevene i det N. T., ikke paa Christi egne Ord og Lære, som ofte enten forbigaaes med Taushed eller dreies og læmpes

efter Apostlenes Lære og, Andres, som have forfattet Skrifter i det N. T. Jeg vil i Almindelighed bemærke om de Steder af den Art som findes i Brevene, at de fleste af dem enten ere tvivlsomme med Hensyn til Forklaring, eller beroe paa en usikker Læsemaade i den græske Text, eller endelig ere affattede i billedlige Udtryk, f. Ex. Hebr. 1, 3. hvor Christus kaldes: „Afglands af Guds Herlighed og hans Væsens udtrykte Billede." Og skulde der endogsaa findes nogle faa Steder, hvor det er sikkert eller dog en overveiende Rimelighed for, at Christus enten kaldes Gud eller omtales som om han var Gud, hvad kunne da disse Steder bevise imod alle de øvrige, baade Steder og Argumenter, der saa bestemt tale derimod? Hvad ere de andet end enten Yderligheder, eller, reent ud sagt, feilagtige Opfattelser af Christi Person, thi Apostlene kunde ogsaa tage Feil. Desuden tvivler ingen uhildet Theolog, der har studeret det N. T. mere end blot af Navn, nu længere om, at flere af de apostoliske Breve ikke hidrøre fra selve Apostlene, men fra en eller anden Aposteldiscipel eller Christen. Luther antog netop dette om Brevet til Hebræerne (her findes just et af de stærkeste Udtryk, nemlig: „hans (Guds) Væsens udtrykte Billede" eller „hans Væsens Karakteer"), og flere af de nulevende, selv orthodoxe Theologer, antage det Samme. Men det Samme gjælder ganske vist ogsaa om flere Breve, som man pleier at tillægge Paulus, og man kan saaledes ikke lægge saamegen Vægt paa dem, som man lægger paa de ægte paulinske, og da heller ikke uden videre tilskrive

Apostelen det, som findes i disse Breve. Og ingen af selve Apostlene kan man paa den anden Side sætte ved Siden af Christus end sige over ham. Men der ere da ogsaa mangfoldige tydelige Steder i Apostlenes Breve, som bevise det Modsatte, saasom 1 Cor. 8, 6. „vi have kun een Gud og een Herre Jesus Christus." Havde Paulus meent, at Christus ogsaa var Gud, da vilde han sikkert have udtrykt sig anderledes. Fremdeles 1 Timoth. 2, 5: „thi der er een Gud og een Midler mellem Gud og Menneskene, Mennesket Jesus Christus." Havde nu Forfatteren (Paulus eller hvilkensomhelst anden) meent, at Christus ikke blot var Menneske, men ogsaa Gud, da havde han vel sagt „Gud-Mennesket," ikke „Mennesket" Jesus Christus; at han ikke har gjort det, beviser netop, at han ikke har havt den Anskuelse af Christi Person, som senere blev anseet at være den eneste rette, saameget mere, som der netop her var Opfordring til at fremhæve, at Christus ogsaa var Gud, altsaa Gudmenneske, da hans Midlerembede her omtales. Men dette er ikke skeet, som det synes af den simple Grund, at Apostelen ikke har troet, at Christus var Gud. Herhen hører ogsaa Rom. 8, 29, hvor Christus kaldes „den Førstefødte iblandt mange Brødre" og mange flere Steder. Disse tre Steder har jeg saaledes kun anført exempelviis, thi det vilde føre mig for vidt, at gjennemgaae alle de Steder som gaae i den samme Retning. Jeg frygter for, at Du kjeder Dig ved en saadan Opramsen af Steder, og derfor har jeg kun taget nogle

faae, thi der ere ellers mange flere Steder, som kunne anføres baade pro og contra. Jeg vil endnu kun overhoved bemærke, at de Steder som tale for, at Christus var Gud, ere forholdsviis baade faae og utydelige eller tvetydige, medens de som tale derimod ere baade mange og tydelige. Men skulde endogsaa Theologerne, ved at gaae paa nye Opdagelser, finde flere Steder end dem jeg har fundet, saa vil dette kun lidet hjelpe, thi vare der end Steder i Hundredeviis, som syntes at bevise Christi Guddom, saa taler hele hans Liv derimod. Dette Beviis er stærkere end alle andre Beviser tilsammen. Jesus Christus beder idelig til Gud og forholder sig i hele sit Liv til Gud saaledes, som det gudhengivne religiøse Subject pleier at forholde og bør forholde sig til ham. I denne Henseende er han netop det Mønster, som alle Christne bør søge at efterligne. Men den som dyrker og beder til Gud, som Religionens Object (Gjenstand), kan ikke selv være Gud. Paastaaer Nogen det Modsatte, saa viser han derved, at han ikke har det ringeste Begreb om eller Forstand paa Religion og det religiøse Forhold, paa den Forskjel og Modsætning, som nødvendigviis maa være mellem Religionens Object og Subject, den som tilbedes og den som tilbeder. Naar altsaa Christus i hele sit Liv viser, at han er den Tilbedende, og Gud den, som han tilbeder, saa er der ingen Udvei tilbage. Jo, sige de Orthodoxe, vist er der Udvei: Christus beder kun som Menneske til Gud, men ikke som Gud, ikke forsaavidt han

var Gud tillige. Naar nu Christus, navnlig betragtet som Gud, i Alt var Faderen liig og „Eet med ham" i den orthodoxe Forstand, saa bliver altsaa Resultatet: at Mennesket Christus beder til Guden Christus, eller den menneskelige Halvdeel til den guddommelige Halvdeel!! Her maa jeg spørge som Paulus i sin Tid spurgte Corintherne: „er da Christus deelt?" Han var dog en eneste Person, og det var ikke en Deel af denne Person, som bad til Gud og viste i hele sit Liv den største Gudhengivenhed, men det var hele Personen, og vi komme saaledes tilbage dertil, at der ingen Udvei er til at begrunde den Mening. at Christus er Gud, eftersom Christus selv aldrig har udgivet sig for Gud. Jeg har anført hiin Indvending, fordi jeg selv har hørt den fremført, ikke een men flere Gange. Det er ellers utroligt, at Nogen kan falde paa det, der er saa urimeligt, saa absurd. Men jeg veed af Erfaring, at der neppe gives Noget saa urimeligt paa Religionens Gebet, at jo en Orthodox kan gaae ind derpaa og antage det. Dette gjælder i det mindste en stor Mængde af dem. Ja, der gives endogsaa Folk i vor Tid, deels heel- deels halvdeels maaskee qvart-orthodoxe, som paastaae, at Kjendemærket paa den ægte christelige Christendom i Christenheden er netop dette: at dens Læresætninger ere rigtig tilgavns absurde og urimelige, saa at den menneskelige Fornuft og Forstand ikke blot ikke fatter eller forstaaer dem, men maa ligesom oprøres og fortvivle, hvergang den begynder at reflectere derover, paa Grund af de Urimeligheder, den

hvert Dieblik støder paa. Paa denne Maade er man i den sidste Tid begyndt at styrke og ophjelpe Christendommen. Dette er unægtelig et af de bedste Beviser for, hvorledes det egentlig staaer til med den kirkelige Christendom, navnlig med Kirkelæren, og det vil heller ikke vare ret længe forend det kommer bedre tilsyne.

Den tredie Person i den saakaldte Treenighed er „den hellige Aand." Dersom der er Noget, der er endmere grundløst og urimeligt end at paastaae, at et Menneske, der fødtes, voxede, levede, leed og døde paa en vis Tid og Sted, er Gud, i Alt ligesaa fuldkommen, evig og uendelig som den evige og uendelige Gud selv — dersom der er Noget, siger jeg, som overgaaer dette i Urimelighed, da er det Antagelsen af den hellige Aand som en særskilt Person i Guddommen. Da man havde gjort Sønnen til Gud, deelte man den guddommelige Virksomhed med Hensyn til Verden saaledes, at Faderen blev den skabende og opholdende Guddom, Sønnen den frelsende eller, nærmere bestemt, retfærdiggjørende, da man ikke troede, at Faderen, som Fader, umiddelbart kunde frelse Menneskene og retfærdiggjøre dem. Men da saa den hellige Aand blev den tredie Person, maatte han, begribeligt nok, ogsaa have sin Andeel i den guddommelige Virksomhed, og da han netop var den hellige Aand, maatte det være ham, der helligede Menneskene! Og nu Personernes Forhold. Da Christus nu engang var bleven gjort til Gud, var det paa en Maade nødvendigt at antage, at han, som ogsaa

i al Fald var Menneske — hvilket Gud Fader ikke var — var en fra Faderen forskjellig Person, netop fordi Faderen ikke var Menneske. Men dette var ikke Tilfældet med „den hellige Aand.“ Det er ikke muligt, at tænke sig nogensomhelst Forskjel paa Guddommens første og tredie Person, paa Gud Fader og den hellige Aand. Begge ere en Aand, begge ere evige, uendelige, i Besiddelsen af alle de samme fuldkomne Egenskaber, saavel metaphysiske som moralske, og begge ere navnlig — da dette her specielt maa fremhæves — hellige, thi hvo, som iøvrigt troer paa Gud, har nogensinde tvivlet, eller kan nogensinde tvivle om, at Gud Fader er en hellig Gud? Det har Kirken heller aldrig gjort — det vilde være Synd at lyve paa den, thi den har alligevel mere end nok paa Samvittigheden — og dog skal det være nødvendigt, at etablere en hellig Aand foruden Faderen, en hellig Aand, der i Alt er Faderen liig, baade i Væsen og Magt, hverken mindre eller større; men kun en fra Faderen forskjellig guddommelig Person!!! Med samme Ret, som man paastaaer, at Gud Fader og den hellige Aand ere to forskjellige Personer, uagtet de i Alt ere lige, baade i Væsen og Virkninger — kan man ogsaa paastaae, at der i Solen ere to Sole, der hver for sig omfatter hele Solen og have alle de samme Egenskaber, som Solen virkelig har; med samme Ret kan man ogsaa paastaae, at Jordens Atmosphære ikke er een, men at Jorden har to Atmosphærer, der hver for sig gaaer ligefra Jordens Overflade og til det Sted i Rummet,

hvor Atmosphæren hører op, at begge indeholde alle de samme Stoffer og have alle de samme Egenskaber, o. s. v. Enhver, som har en Smule Begreb om den physiske Natur, vil kunne indsee, hvor taabeligt dette er, men paa samme Maade forholder det sig ogsaa med Gud Fader og den hellige Aand. Den hellige Aand er en aldeles overflødig Person, thi Gud Fader er selv en Aand, som Christus sagde (Joh. 4, 24: „Gud er en Aand, og de som tilbede ham, bør derfor tilbede ham i Aand og Sandhed"), og denne Gud, som er en Aand, er ogsaa hellig. Hvad skulle vi saa desuden med en særskilt Person i Gud, som ogsaa er en hellig Aand? Nei, vi have, som sagt, aldeles intet Brug for ham, og det er desuden umuligt og utænkeligt, at en saadan alfuldkommen Aand kan existere som særskilt Person, ved Siden af den alfuldkomne Gud Fader, som en Aand. Al Deling eller Inddeling i Gud er aldeles absurd og fører kun til urimelige og uværdige Forestillinger om Gud, fører kun til at dele Functionerne imellem de forskjellige Personer, som om Gud Fader ikke selv kunde gjøre Alt, hvad der kan og skal gjøres fra Guds Side for at frelse Menneskene; Heraf den ovenfor omtalte, efter min Mening gudsbespottelige Forestilling om den vicarierende Forsoning, hvor Gud, „Barmhjertighedens Fader," tvertimod Christi egen Lære, skildres som utilgjængelig for Menneskene, med mindre en Retfærdig, En som baade er Gud og Menneske, opoffrer sig og bøder for dem! Kjernen i denne Lære er, som Du nok indseer, en jammerlig, oprørende Vantro

hos „de Troende," „de Rettroende" (Orthodoxe). Hvilken Skjæbnens Ironi! Du vil nu maaskee spørge: hvorledes det da er gaaet til, at man har etableret disse Lærdomme, som baade ere uskriftmæssige og uchristelige, og udgivet dem for den sande Christendom? Jeg kunde have stor Lyst til at fortælle og forklare Dig dette, men det vilde blive altfor vidtløftigt, jeg maa altsaa for denne Gang resignere derpaa. Kun vil jeg i Almindelighed bemærke: at Grublen og Speculation, Missforstaaelser af Skriften, lærde Disputer og Trætter, ofte i Forbindelse med personlige Lidenskaber, Ærgjærrighed o. s. v., ere at betragte som de fornemste Aarsager til de saakaldte christelige Dogmer, der ere eiendommelige for Kirken. Dette vil, maa nødvendigviis engang i Tiden falde som „gloende Kul" paa Kirkens Hoved.

Og nu den praktiske Betragtning af Sagen. Med Hensyn dertil maa det gjøres gjældende, at ligesom den levende, barnlige Tro paa og Tillid til Gud er den eneste sande Tro — den kolde, blinde „Kulsviertro," som gaaer ud paa, at troe og stirre paa, at der ved Christi Blod er betalt Gud saa og saa stor en Sum for Menneskenes Synder, fortjener ikke dette Navn — saaledes er den ogsaa i dens praktiske Virkninger den saligste af alle. Den giver ikke blot Alt hvad den kirkelige Tro er i Stand til at give, men meget Mere; thi den og den alene giver det barnlige Sind i Ordets egentlige Forstand. Christus har selv sagt, at naar vi

ikke have det barnlige Sindelag, kunne vi ikke komme ind i Guds Rige. Den Orthodoxe raisonnerer som saa: „Min Herre og Gud, Du har nu engang for alle sendt din Søn, han har ved sin Død betalt for mine Synder og retfærdiggjort mig; jeg troer derpaa, og derfor kan Du ikke andet end tildele mig Saligheden, thi Du har antaget Betalingen. Jeg holder mig til min Daab, jeg holder mig til Christi Død og dette kan ikke slaae mig feil." Er han skikkelig og ikke en durchdreven Hykler, saa tilføier han: „naar jeg stræber, at opføre mig christelig," og dette „christelig" kan da forklares paa mange Maader. Anderledes derimod den fromme, barnlige Tro. Den tænker ikke paa nogen Betaling, nogen Afregning med Gud, thi naar den er barnlig mere end af Navn, naar den lever i det barnlige Gudsforhold, har selv oplevet det, og antager det ikke som en Fortælling paa anden, tredie, fjerde og femte Haand, saa føler den, at om Betaling kan der ikke være Tale ved Siden af Guds Faderkjærlighed og Naade, naar man ikke vil drive Spot med disse og gjøre dem til det Allerurimeligste i den hele Verden. Den barnlige Sjæl henvender sig umiddelbart til Faderen, hvad enten den takker og priser i Medgang og Lykke eller beder og sukker i Modgang og Ulykke. Den lever stedse i den urokkelige Tro og Tillid til denne Fader og lader sig nøie med hvad han vil tilskikke. I den barnlige Sjæl lever bestandig Rolighed, Glæde og Fred med Gud, selv under saadanne udvortes Forhold, som overalt hos Menneskene

pleie at vække Uro og Ængstelighed, Tungsind og Mistillid, og naar den af Svaghed eller Uforsigtighed synder mod Gud, kommer den som den forlorne Søn, med Ydmyghed og Tillid, og føler da de tilsvarende Virkninger af Guds Kjærlighed og Naade. Kortsagt, det barnlige Gudsforhold gjør En overalt i det Væsentlige lykkelig og veltilfreds i alle Livets Stillinger, og forsaavidt han træffer Modgang, han selv har forskyldt, da takker han Gud for at han paa denne Maade paaminder ham og holder ham fast ved sig, og han beder Gud, at sende sig Modgang, hvis han nogensinde skulde være paa Veien til at glemme eller forlade Gud. Medgang gjør ham ikke hovmodig eller stolt, Modgang ikke nedslagen eller tvivlraadig. Han er bestandig den Samme og nyder overalt en indvortes Tilfredshed og Ro, som neppe gives i denne Verden udenfor dette Gudsforhold. Hvis Nogen benægter dette, saa dømmer han om Noget, han ikke forstaaer sig paa, fordi han aldrig selv har oplevet det.

Hvad har nu altsaa den saakaldte Orthodoxie forud for det simple, barnlige Gudsforhold? Den har Intet og kan Intet have af det, som tjener til at saliggjøre Mennesket baade her og hisset. I det barnlige Gudsforhold findes Tilliden, Hengivenheden, Kjærligheden i saa høi en Grad, som den kan findes hos Mennesket og saavel Tilliden som Kjærligheden maae her absolut findes i en renere Form, fordi den barnligt troende antager at Guds Kjærlighed og Naade bliver ham umiddelbart til Deel, uden at der behøves Pine, Blod og

Død for at komme i Besiddelse af den. Der findes i det gamle Testamente flere udmærkede Exempler paa en urokkelig levende og inderlig Tro paa og Tillid til denne Guds umiddelbare Naade og Kjærlighed, hvis overalt saadanne Exempler behøvedes. Den som selv kjender dette Gudsforhold af egen Erfaring, han behøver dem ikke. Han staaer fast i sin Tro, og intet Religionsparti er i Stand til at omvende ham fra den. Ja var det end muligt, at alle Mennesker paa Jorden, som man har anslaaet til Tusind Millioner, antoge den orthodoxe Tro, og disse 999,999,999 kom til ham og sagde alle paa engang: „Hør kjære Mand, Du er paa en gal Vei, Du forkaster Treenigheden, Forsoningen o. s. v., vi troe alle derpaa, og ansee denne Tro for at være den eneste sande og rette, for at være nødvendig til Saligheden, vi raade Dig altsaa til at antage den, hvis Du vil blive salig" — saa vilde det ikke formaae at vække Tvivl hos ham et eneste Dieblik, og han vilde rolig svare: „tak for Eders velmente Raad, men jeg kan ingen Brug gjøre deraf. Jeg gaaer min Vei, og venter at finde Saligheden paa den, ja, har tildeels alt fundet den. Kan I blive salige saaledes som jeg haaber og føler at jeg vil blive det, saa skal dette fremfor Alt andet glæde min Sjæl." Men hvorledes gaaer det med de andre Religionspartier? Det viser Kirkehistorien allerbedst. En Mængde Christne gaaer over fra det ene Partie til det andet, og stundom baade frem og tilbage. Der opstaae nye Partier, og naar der kommer Noget nyt, staaer det Gamle

i Fare. Dette viser hvor usikker og holdningsløs deres Tro er. Mange skifte nu vel ikke Tro, men en Mængde af disse har heller ikke i Virkeligheden nogen Tro, som de kunne skifte eller bortbytte for en anden, thi utallige af de saakaldte Christne, navnlig dem, der høre til Hovedkirkerne, have ingen Tro eller vide idetmindste neppe selv, om de have nogen Tro eller ei. De ansee det ikke Umagen værd, at prøve deres Tro, eller prøve, om de have nogen Tro, og deres Liv hengaaer i aandelig Ligegyldighed. Andre have vel en Art Tro, en kold historisk Antagelse af Noget, som de antage fordi deres Forfædre og Forfædres Forfædre have antaget og troet det; men denne Tro har ingen Indflydelse paa deres Sind og Liv. Endelig komme de Orthodoxe eller næsten Orthodoxe eller Halvorthodoxe, som jeg ovenfor har omtalt. Disse have alle en mere levende Interesse for Troen, men mange af dem ere langt fra den sande Fromhed og Gudhengivenhed, hvilket Historien noksom beviser. Dog have der ogsaa været fromme og gode Christne iblandt dem, og ere endnu den Dag i Dag (Jeg kjender nogle Faa), men denne Fromhed har da sin Rod deels i de ægte Troes-Elementer, som i Kirkelæren findes imellem de uægte, og som de have tilfælles med den barnligt Troende, deels i Gemyt og Sindelag, deels kunne ogsaa ved Siden deraf ydre Tilskikkelser og Modgang have medvirket til deres Fromhed og Gudhengivenhed. Naar en Bernhard af Clairveaux lader Kjærligheden til Gud være Principet for og Kilden til Livet i den hele Religion og Gudskundskab,

naaer han siger: „i Forhold til som Gud elskes, kjendes han" o. s. v.*) — saa viser han, at hans Tro er inderlig, gudhengiven og from; men from er han ingenlunde fordi han antager Treenigheden og de øvrige kirkelige Dogmer. Man kan godt antage dem uden at være from.

Jeg troer altsaa ikke, at Du behøver at rødme eller ængste Dig over, at Hofprædikanter og andre høiærværdige Mænd erklære din Bog og dine Anskuelser for uchristelige, saaledes som jeg har ladet mig fortælle de skulle have gjort. Jeg kan forsikkre Dig baade dyrt og helligt: de vide ikke selv, hvad Christendom er. De fortælle og lære hvad de have læst eller hørt Andre sige, deri bestaaer hovedsagelig deres christelige Kundskab og Overbeviisning. De ere blinde og de som skulle veiledes af dem, ere ogsaa blinde. Men naar en Blind fører en Blind, saa maae de begge falde.

Du synes vist allerede, at dette Brev er blevet langt nok, og derfor maa jeg vel see at holde op. Jeg kunde rigtignok sige meget Mere om disse Gjenstande, end jeg alt har sagt; men hvad jeg ikke har faaet sagt, vil jeg gjemme til en anden Gang, der kommer maaskee den Tid, da det kan bruges. Hvad jeg her har skrevet, har jeg ikke skrevet af Frygt for, at Pastor Star eller hans Colleger ellers vilde omvende Dig, men snarere af en naturlig Lyst og Trang til at meddele Dig min Anskuelse

*) Hvad troer Du de speculative Philosopher ville sige dertil?

af Sagen, der saameget synes at ligne din, hvoraf Du da ogsaa kan see, at Du ikke er den eneste hertillands, som har denne Tro, men at der idetmindste gives en Mand, endogsaa Theolog, som i det Væsentlige har den samme religiøse Anskuelse. Jeg synes ogsaa det var ret passende, siden en Kvinde var den første, som for nærværende Tid erklærede sig for denne grove „Rationalisme," disse „Kjætterier," det vil da sige for den sande, sunde og eenfoldige Tro paa en Gud — at den Næste, der udtalte sig i samme Retning, var en Mand, og at han da tillige gav nogle Beviser forat understøtte sin Mening.

Apropos! Jeg seer af dine Breve, at din Veninde, den fortræffelige Frøken Carlsen, har raadet Dig at „gaae til Bethlehem." Det samme Raad have ogsaa nogle unge Damer i den „Berlingske" givet Dig. Jeg tvivler ikke om, at Frøken Carlsen mener det vel dermed, heller ikke tvivler jeg om, at en saadan Reise til det hellige Land vilde kunne være ikke blot interessant, men ogsaa opbyggelig, da man derved kan faae Leilighed til ret levende at gjenkalde Jesus Christus i sin Erindring, hans Lære, Liv og Død, ved at see de Steder, hvor han vandrede omkring, prædikede for Folket, helbredede de Syge og opoffrede sit Liv for den Sandhed, han forkyndte. Men da jeg interesserer mig saavel for Dig som for Frøken Carlsen, saa er det mit Raad, at Du inviterer hende til at gjøre Reisen med. Det vilde være behageligt for Dig at nyde en saa dannet og elskværdig Dames

Selskab. Til Gjengjæld kan Du, som den, der har det skarpeste Syn, naar I komme til det hellige Land, hjelpe hende med at skjelne Lyset i Bethlehem fra de Lygtemænd, som alt i flere Aarhundreder have forblændet saamange af dette Slags Reisende, og som jeg frygter for at ogsaa vilde forblænde Frøken Carlsens Syn, naar hun var alene. De „Berlingske" Jomfruer kunne I tage med som Tjenerinder. De ville da ogsaa haaber jeg kunne lære Noget af Reisen.

Jeg havde rigtignok tænkt at slutte dette Brev her, men bagefter faldt det mig ind, at der var nogle Ytringer i Slutningen af dit syvende Brev, som jeg endnu maa omtale. Hvor Du sidder ene, efterat Frøken Carlsen var gaaet bort, og fordyber Dig i dine egne Reflexioner, siger Du: „Jeg fatter ikke Christendommen. Hvorfor skulde jeg med Magt ville trænge derind, hvor kun Bebudelsens Engel kan føre os?" — Jo, kjære Søster! Du forstaaer Christendommen meget godt i alt det Væsentligste, kun maa Du ikke troe, at Christendommen er Noget ganske forskjelligt fra det, som den er i Virkeligheden. Jeg skulde tage meget feil, om Du ikke forstod hvad jeg i det Foregaaende har fremsat deraf. Men hvad jeg har fremsat er netop Christi Lære, og er der nogen Christendom, maa det vel være hans Lære, opfattet og betragtet i Forbindelse og Eenhed med hans Liv. Du skal altsaa ikke troe, at Du er saa langt borte

fra Christendommen eller Christendommen saa langt borte fra Dig, fordi Du ikke kan finde Dig i den Christendom, som Pastor Skar, Frøken Carlsen og andre kirkelige Christne, vistnok i den bedste Mening, ville meddele Dig. Og hvad „Bebudelsens Engel" angaaer, saa troer jeg, oprigtigt talt, uden at ville smigre for Dig — Gud forbyde, at jeg nogensinde gjør det! — saa troer jeg: at den har været Dig nærmere end Andre, som maaskee troe at have saaet Besøg af den, og derved at være bleven ført ind i den sande Christendom. Deraf følger igjen, at Du kan elske Gud ikke blot „i Konsten, i Naturen, i alle Mennesker, som ere skabte i Guds Billede," men ogsaa „i Christus" og fornemmelig i ham, forsaavidt som han var det reneste Gudsbillede, som her paa Jorden kan gives i et Menneske. Og naar Du siger: „Jeg vil altsaa ikke gruble derover, men trøste mig med, at er Christus den eneste Vei til Gud, saa er han, kan han ikke være Vei til Frihedens og Personlighedens Grav;" saa svarer jeg: Nei, det er han heller ikke, derom kan Du være forvisset; „thi hvor Herrens Aand er, der er Frihed," og da Christus har lært, gjort og lidt Alt, hvad han lærte, gjorde og leed, for at føre Menneskene til Gud, forat sætte dem i et levende Personligheds-Forhold til ham, saa gjælder her det samme om Personligheden som om Friheden. Christi Lære eller Christi Aand og Christi Liv ere saaledes den sikkreste og bedste Vei til sand Frihed, sand Selvbevidsthed og Personlighed. Gud er Frihedens, Selvbevidsthedens og Per-

sonlighedens Gud, han vil at vi Mennesker skulle komme til Frihed og selvbevidst Personlighed.

Men nu er det paa Tiden at holde op, da dette Brev ellers vilde blive altfor vidtløftigt. Grunden til at jeg holder op er dog ikke den, at jeg er bleven træt, dertil interesserer denne Materie mig altfor meget. Jeg vilde ønske, kjære Søster, at Du maatte kunne læse dette Brev med den samme Interesse, hvormed det er skrevet.

Din oprigtige Broder
Theodor Immanuel.

Sjette Brev.

Den 30te Januar.

Kjære Søster!

Jeg har flere Gange tænkt paa, at tilskrive Dig noget om dine Recensentere i „Fædrelandet" og „Kjøbenhavnsposten", der kunde nok være Anledning dertil, da Hr. „a." i „Fædrel." ikke blot har været streng men uretfærdig imod Dig, opfattet flere Ting aldeles urigtigt og udledt skjæve og falske Slutninger deraf. Dette gjælder nu rigtignok ikke om Hr. „R. S." i „Kjøbenhavnsposten" i det Hele taget; dog er han ikke overalt fri derfor, og sommesteder har han da ogsaa været temmelig streng i sin Dom, navnlig i Ægteskabs-Capitlet. Det Samme kan man tildeels sige om Recensenten i „Nord og Syd", han har udtalt en meget streng Dom, saa streng, som den kunde være fældet af Æsthetikens Høiesteret. Jeg har imidlertid af „Kjøbenhp." Nr. 15 og 17, seet, at en Hædersmand, „Christian L." er optraadt til dit Forsvar, og da han med Skarphed og Klarhed har gjendrevet Kritikens Indvendinger imod Dig i alle de væsentligste Punkter, behøver jeg ikke at gjøre det, vilde vel heller ikke være istand til at gjøre det saa godt som han.

Men der er dog eet Punkt i disse Recensioner, som han ikke er gaaet ind paa, og som jeg ikke kan lade være at omtale, da jeg ønsker, at Du skal høre min Mening derom. Dette er den Maade, hvorpaa Dhrr. Recensenter, navnlig Hr. „a-" og „R. S.", omtale Jomfruen af Orleans, der tildeels synes at være dit Ideal. „R. S." siger: „Den ubestemte Idealisme hos Clara forvirrer i den Grad hendes ellers saa klare Blik, at hun kan føle sig tiltalt ved et saa modbydeligt Missoster som Schillers Jungfrau von Orleans, denne hæslige Dynge af vammel Svulst og uhyggelig Unatur. Der finder og tilegner hun sig den taabelige og forargelige Snak om „die reine Jungfrau". Heller end denne Tale maa man høre Parolles's platte Repliker i „Kongens Læge", thi til Grund for dem ligger dog noget Sandt, medens dette kun har Sygelighed og Forrykthed til Udgangspunkt. Eller er det ikke Afsind, at ville stemple et Udgangspunkt, som Naturen har bestemt til Undergang(?), som det høieste og endelige Maal, at ville omstyrte hele Naturens Orden og tvinge den til at opgive sine Love. Forsøget er vanvittigt og mislykkes naturligviis" o. s. v. Hvad mener Du om en saadan Lectie, som den, Du der faaer? Hr. „R. S." er smækvred, han, der ellers synes at være saa besindig, er paa dette Sted nærved at gaae ud af sit gode Skind, fordi den orleanske Jomfru har tiltalt Dig, og paa Grund af det aandelige Fortrin, Du tilskriver „den rene Jomfru"; thi — siger han — „Er det ikke forargeligt, at høre Lovtaler over

„die Reinheit der Jungfrau", som om vore Hustruer og Mødre vare faldne Væsner, som om de ikke stode ligesaa høit, ja høiere end Jomfruen, eftersom deres Personlighed er kommen paa et høiere Tilværelsesstadium, thi først naar Kvinden bliver Moder, er hun virkelig Kvinde" o. s. v. Hør Clara! Der fik Du en interessant Mundsmag af den nyere speculative Philosophie. Den er ikke materialistisk, den er aandelig, høiaandelig, høibaaren! Ikke sandt? Det er ellers en meget interessant Theorie, Hr. „R. S." har opstillet i det han siger „thi først naar Kvinden bliver Moder, er hun virkelig Kvinde". Da man nu aabenbart ikke kan regne dem til Kvinderne, som ikke ere virkelige Kvinder, og da Mødrene alene ere virkelige Kvinder, saa indskrænkes Kvindernes Antal saare meget derved; thi som Du veed, er der en Mængde Fruentimmere, navnlig i den tjenende Stilling, som aldrig blive Mødre, af den gode Grund, at de aldrig blive gifte. De have alle de samme Anlæg af Naturen dertil, som de, der indgaae Ægteskab og blive „Mødre", men de ydre Omstændigheder tillade det ikke. De ere altsaa ikke „virkelige Kvinder". Der ere atter Andre, som vel giftes, men ikke opnaae at blive Mødre, og de faae vel derfor ogsaa nøies med at henføres til den kvindelige Skyggeverden, som Hr. „R. S." har bestemt for dem, der ikke blive „Mødre". Thi skjøndt flere af disse have antaget sig Andres Børn, og ofte ligefra Vuggen af gaaet dem i Moders Sted og opdraget dem, maaskee sommetider bedre end dem, der vare „Mødre", altsaa

virkelige Kvinder, saa tør man naturligviis ikke haabe, at Hr. „R. S." vil optage dem iblandt de virkelige Kvinder. Men der er endnu en vis Klasse Fruentimmere, som jeg ikke behøver at nævne. Dem er jeg lidt i Forlegenhed med, da jeg ikke kjender mere af Hr. „R. S.s" philosophiske Ethik, end hvad han leilighedsviis giver os. Disse Fruentimmer ere ikke gifte, men blive desuagtet undertiden „Mødre". Skjøndt der nu, som sagt, kan være Tvivl om, hvortil disse skulde henregnes, saa taler dog dette Sidste, at de ere „Mødre", som det synes, afgjørende for, at de maae henføres til de „virkelige Kvinder". Du synes maaskee at det er haardt, Clara! men Du faaer at finde Dig i, at disse Fruentimmer betragtes som virkelige Kvinder, Du derimod ikke, medmindre Du bliver Moder. Da denne Philosophie fremfor Alt seer paa Fødslerne og hvad der iøvrigt staaer i Forbindelse dermed. saa kan den umulig tage Dig til Naade, og optage Dig blandt de virkelige Kvinder. Denne Betragtning af Kvindekjønnet, navnlig af den sidstnævnte Klasse, vil, som jeg haaber, have bidraget til at oplyse Dig om, hvad den kvindelige Reenhed har at betyde i Systemet. Vi kunne saaledes nok forstaae, hvilket Resultat det vil give med Hensyn til Jomfruen af Orleans.

Jeg kan med Sandhed sige, at jeg neppe kan tænke mig Noget mere elskværdigt end en from og god Moder. Dog — aldrig har jeg endnu tænkt mig, at det Elskværdige, endsige det Fuldkomne, laae deri, at hun er Moder, men deri, hvorledes hun er det. Jeg haaber

ogsaa, med Guds Hjælp, at jeg aldrig herefter skal blive saa aandløs eller systematisk — hvilket Du helst vil — at jeg skulde sætte Kvindens „Virkelighed" eller Fuldkommenhed deri, at hun føder Børn; thi skjøndt dette er af Vigtighed, da de velsignede Børn ere nødvendige til at vedligeholde Menneskeslægten — saa er dog Avlen i og for sig en reen Naturbestemmelse. Det er vigtigere hvad Børnene blive til (hvorledes de opdrages) end at de blive til. Jeg troer, at Verden vilde være godt tjent med, at Menneskene vare færre end de ere, naar de blot vare bedre og mere fornuftige end de ere. Det nytter kun lidet, at prædike vidt og bredt om „Ethik", „ethisk" og det Modsatte, naar man sammenblander det Ene med det Andet, og bestandig bevæger sig i en Cirkel, ved at gaae ud fra det, som pleier at skee, og opstille det som den ethiske Norm.

Og hvad nu angaaer Schillers Tragedie „die Jungfrau von Orleans", som alle dine Critikere ere enige i at dadle, skjøndt dette i „Fædrelandet" og „Nord og Syd" skeer paa en sømmelig Maade — saa vil jeg her ikke videre omtale den eller opponere disse Æsthetikeres Critik af dette Digterværk. Det har sikkert saamange Forsvarere og Beundrere, at jeg ikke behøver at træde i Skranken. Jeg vil kun sige dette, at jeg indseer ikke, hvad der berettiger dem til, idet de angribe Dig og Din Begeistring for Jomfruen af Orleans, da just at gaae ud fra det Billede af hende, som findes tegnet af Schiller; thi skjøndt Du (S. 75) citerer nogle faa Ord af Tragedien, de

Ord, hvormed Schiller lader den hellige Jomfru tiltale Johanna, saa behøver man dog, efter min Mening, ingenlunde Schillers Tragedie for at komme til den selvsamme Tanke eller en lignende, og endnu mindre behøver man det for at blive begeistret for Johanna. Den simple Fortælling om hende er mere end tilstrækkelig dertil, for mig er den det idetmindste, thi jo simplere og mere naturlig en Fortælling er om Noget, der allerede i sig selv er ophøiet og beundringsværdigt, desto mere griber det mig, maaskee fordi jeg er upoetisk. Men, som sagt, Hovedsagen er, at den Tanke, som findes hos Schiller, ligger ligefrem i Johannas Historie, i det, som hun oplevede, i den høiere Meddelelse hun fik, og i det, som hun udrettede, hvilket Kritiken endnu ikke har formaaet at bortkritisere, da det foregik i en Kamp mellem to mægtige Nationer midt i det civiliserede Europa, og mange Vidnesbyrd derom haves fra Samtiden, navnlig i de Acter, som handle om Johannas Proces og Domfældelse. Det er altsaa vanskeligt at indsee, hvad Hr. „a." mener, naar han taler om „poetiske Beviser", som om Jomfruen af Orleans var en blot poetisk Fiction. Jeg antager, at Du har holdt Dig til Schillers Tragedie kun forsaavidt Du anseer det Væsentlige i Schillers Johanna begrundet paa Virkeligheden. Hr. „a." bemærker nu rigtignok: at der i sig selv ingen Nødvendighed er for, at Jeanne d'Arc skulde være „eine reine Jungfrau". Denne Bemærkning troer jeg han kunde have sparet sig, thi den vidner hverken om Smag eller Delicatesse; men det forstaaer sig,

at ogsaa denne Tanke bidrager til at laste Lys paa vor Tids Sæder og Tænkemaade, og forsaavidt er den ikke uvigtig.

Naar man læser en eller anden simpel historisk Beretning om Johanna, som er fri for indbildske, fornemme og vantroe Raisonnements, f. Ex. de 10 Sider, som findes derom i „Beckers Verdenshistorie" 6te Deel (S. 106—115), saa troer jeg man vil have ondt ved at finde Noget, selv det Allermindste, der kunde kaste Skygge paa Johannas Reenhed, Alt synes tvertimod at tale for, at hun var baade reen og from, og at netop dette var Grunden til, at hun kunde fremtræde saaledes som hun fremtraadte. Og der fortælles i hendes Historie saamange Træk i denne Retning, at de maae kunne overbevise Enhver, der ikke lider af Vantro og Tvivlesyge. Jeg anseer det for Synd at tvivle derom uden en eneste gyldig Grund. Men der ere naturligviis Andre, maaskee stærkere Aander, som finde, at man ogsaa her bør tvivle, ja, antage hele Historien eller en stor Deel deraf for Opdigtelse. Men sæt endogsaa, at Kritiken er saa skaansom og human, at lade det Factiske, som Historien bevidner, blive staaende, saa henføres dog saadanne Ting ikke til deres rette Ophav og Grund, men ansees af disse Viismænd enten for Tilfældets Værk, eller for en Virkning af Overtro o. s. v. At antage Sjælens Reenhed for Aarsag til Noget, der staaer over den almindelige, hverdagslige Maadelighed, er i deres ophøiede Tanker „Afsind", „vanvittigt", „taabeligt og forargeligt" o. s. v. Ja, de synes at ansee selve Reenheden som

noget aldeles „Unaturligt", „Uethisk", som en stor Eensidighed og Ufuldkommenhed, og maae derfor „kraftig modarbeide" en saadan Stræben efter Reenhed, for „at Vedkommende (ved en saadan Stræben) ikke skal forqvakle sig selv og Andre."

Den, der er blind, skulde ikke give sig af med at dømme om Farver. Den store Pluralitet af Menneskeheden er aandelig blind, det er, for at forklare mig nærmere, blind for det høiere Aandelige. Ved det høiere Aandelige forstaaer jeg det Religiøs-Aandelige, eller det Aandelige, som existerer mere uafhængigt af det Jordiske og de jordiske Forhold, thi det Aandelige findes ogsaa i de jordiske Forhold, men i en lavere, mindre reen og ophøiet Skikkelse. I Forhold til det Aandelige blive nu Menneskene at henføre til tre Hovedklasser.

Til den første høre de, der i aandelig Henseende staae paa det laveste Trin, som hverken ere i Besiddelse af det, vi kalde aandelig Dannelse, videnskabelig Indsigt og Kundskab, og heller ikke have tilegnet sig den religiøse Aand paa den Maade, at den er kommen til Liv og Selvbevidsthed i dem, da de kun i deres Ungdom eengang for alle have lært mere eller mindre af de saakaldte Troeslærdomme, som de siden efterhaanden glemme, og som i al Fald blive uden Indflydelse paa deres Sind, Digten og Tragten og hele Tænkemaade. Disses Sind hænger fast ved de jordiske Ting, de lavere jordiske Interesser i en eller anden Retning. Som saadanne have de ikke Modtagelighed for det høiere Aandelige, og der kan saa-

ledes ikke være Tale om, at de høiere Sandheder aabenbare sig for dem, saalænge de ere i denne Tilstand, thi deres Sjæl tragter hverken efter at erkjende dem eller overhoved at opnaae en Modtagelighed derfor, ved at stræbe efter det, som er Retfærdigt og Godt, og ved, saameget som muligt, at bekjæmpe den lavere Egoisme, thi Egoismen gjør Mennesket uskikket til al høiere Stræben efter at fremme det, som er Almeenmenneskeligt og Godt, men som sjelden bringer Den, der stræber derefter, jordisk Fordeel, men tvertimod som oftest maa efterstræbes med egen Opoffrelse.

Til den anden Klasse høre de, der besidde Dannelse og Kundskab eller Videnskabelighed, uden at være gjennemtrængte af den religiøse Aand. Disse have, mere eller mindre, anstillet Betragtninger over de menneskelige Forhold, tænkt derover i een eller flere Retninger, de ere saaledes i Stand til at bedømme dem mere eller mindre rigtigt, skarpt og træffende. Kun Religionen, det religiøse Subject, og det religiøse Præg, som de menneskelige Forhold antage hos den Religiøse, formaae de ikke at bedømme. I den religiøse Sphære ere de ikke hjemme, den ligger over deres Synskreds. Dersom der altsaa fra denne Sphære indtræde Phænomener i de sædvanlige jordiske Forhold, saa bliver dette af dem betragtet som en Anomalie, som noget „Taabeligt, Forargeligt, Vanvittigt" o. s. v., thi de forstaae det ikke; deres aandelige Øine ere ikke af den Beskaffenhed, at de kunne see det. Det gaaer dem som Paulus siger 1 Cor. 1, 14: „Det sandselige

Menneske fatter ikke de Ting, som høre Guds Aand til, thi de ere ham en Daarlighed, og han kan ikke kjende (forstaae) dem, thi de (maae) dømmes aandeligen." Vel ere de oplyste i en vis Sphære, men denne Oplysning hjelper dem paa den ene Side ikke til at forstaae det, der hidrører fra en Sphære de ikke kjende, og gjør dem paa den anden Side mere dristige i deres Domme, saa at de erklære det for Taabeligt, som de selv ikke kunne forstaae. Spørges der nu fremdeles om disses Modtagelighed for de høiere Sandheder, for det høiere Aandelige, saa kunne vi med Sandhed sige, at den ikke er stor, ja mange af disse have saa at sige ingen Modtagelighed derfor; hvilket navnlig gjælder om dem, der mangle al Religion, og dem, der have sat sig fast i Hovedet visse stereotype Forestillinger, et vist Schema, hvorunder Alt, aandeligt og materielt skal indordnes, og som man undertiden kalder System eller philosophisk System (philosophisk Lærebygning). Jo mere de indsnøre sig i et saadant System, desto mere blive de forhærdede imod og uimodtagelige for alle andre Forestillinger, som afvige derfra. Den store Pluralitet af denne Klasse driver det imidlertid ikke saavidt; den bliver staaende ved en mere almindelig Dannelse og Kundskaber, og bevæges ved Siden deraf i Regelen af specielle, egoistiske Interesser. Men der ere andre Mennesker, som man, med Hensyn til Modtageligheden for de høiere Sandheder, enten maae sætte øverst i denne Klasse, eller, om man vil, lade dem danne en Klasse for sig. Disse ere de, der vel ikke ere gjennem-

nemtrængte af den religiøse Aand, idetmindste ikke med Selvbevidsthed, men som dog ledes af en uegennyttig Stræben til Menneskenes Vel, som ere i Besiddelse af levende Retfærdighedsfølelse, og udøve Retfærdighed mod Andre. Da Uegennytte og Retfærdighed ere afgjort fordeelagtige for Sandhedens Erkjendelse, eftersom begge rense Sjælen og gjøre den mere modtagelig for de guddommelige Love — men de høieste Sandheder, eller Sandhedsideerne ere jo netop Guds Riges Love, dette taget i den høieste Forstand — saa kunne og ville mange vigtige Sandheder aabenbare sig for disse Mænd. Kun ville de religiøse Sandheder ikke aabenbare sig for dem, saalænge de ikke blive sig bevidst en levende Stræben derefter, thi Aabenbaringen knytter sig til en ligeartet Stræben og Længsel i Sjælen, ellers gives den ikke, og Christus selv siger: „søger! saa skulle I finde".

Til den tredie Classe høre endelig de, der ikke blot ere uegennyttige i deres Stræben og i Besiddelse af en levende Retfærdighedsfølelse, men som tillige have faaet Retningen mod det Høie, mod Gud, som ikke blot see udadtil, men ogsaa opadtil, som staae i et levende Forhold til Gud, som stræbe efter en høiere Eenhed i Aand (som kun gives ved det sande Gudsforhold), og Reenhed i Sjæl. Kun disse have den sande Modtagelighed for de høiere Sandheder, navnlig de religiøse og dem, der staae i nær Forbindelse dermed. Deres Sjæl tragter derefter og den er modtagelig derfor, thi ikke blot

den uegennyttige Stræben og den levende Retfærdigheds-følelse renser den, men ogsaa navnlig Gudsforholdet, den religiøse Aand. Deres Sjæl aabner sig for den guddommelige Sandhed, for Lyset fra Gud, som Blomsten aabner sig for Solens Lys og Varme. Disse Mennesker, disse Sjæle leve i en renere og klarere Atmosphære, og Straalerne fra den guddommelige Sandheds Sol kunne derfor skinne inde i dem, uden at standses af Egoismens, Hovmodets og de urene Begjærligheders mørke Skyer. Hvis Du nu kan tænke Dig, Søster, at der existere Engle eller saadanne aandelige Væsener, som have deres Existents uafhængigt af Mennesker og Menneskeaanden, men som dog, ifølge Skriften, ville være at betragte som tjenende Aander — og jeg, for min Deel, finder Forestillingen om Engle overmaade skjøn — saa synes det mig ganske naturligt, at disse Væsener maae foretrække den mere rene og klare aandelige Luft for den modsatte, og saaledes især tænkes at opholde sig der, hvor den findes, saameget mere som de alene der kunne tænkes at udrette Noget til det Godes Fremme, ved at give dem, der ere modtagelige derfor, enten et advarende Tegn, eller et Vink og Forvarsel om Noget, som skal skee i Fremtiden, hvorved den Advarede kan blive i Stand til at forhindre noget Ondt eller fremme noget Godt. Jeg veed nu meget godt, at Deherrer af anden Classe, maaskee med Undtagelse af de sidstnævnte, ville smile ikke blot ad denne Englelære, men ogsaa ad hele denne Modtagelighedstheorie, ja flere af dem ville sandsynligviis finde begge Dele „taabelige, for-

argelige og vanvittige", men det skal Du ikke bryde Dig om, Clara! Du har kun Lov til at ynkes over dem, fordi de troe sig berettigede til at opkaste sig til Dommere i en Sphære, som de slet ikke kjende, som ganske og aldeles ligger udenfor dens Synskreds — men foragte dem maa Du ikke, thi de kunne være og ere ofte iøvigt ret brave og agtværdige Folk, og til deres gode Sider maae vi ogsaa tage Hensyn, skjøndt de mangle Modtagelighed for det høiere Aandelige og paa Grund deraf forkaste det. Hvad jeg har sagt om Modtageligheden for Aabenbaringen af de høiere Sandheder, er ikke grebet udaf Luften, jeg har selv oplevet det, min aandelige Erfaring bekræfter det. Da jeg er ældre end Du, kjære Søster, maa Du ikke forundre Dig over, om jeg muligen i dette Stykke har en mere afgjørende Erfaring at beraabe mig paa. Jeg har nu alt i over tyve Aar beskjæftiget mig med det Aandelige, i det Hele taget med en stigende Interesse. Men, som Du nok kan tænke Dig, har jeg ikke overalt i den lange Tid været lige aandeligsindet eller stemt saaledes, at det Aandelige havde Overvægten; tvertimod har denne Aandens Stemning, dette Aandens Liv været mere eller mindre periodisk, idet min Sjæl til forskjellige Tider er bleven trukken mere eller mindre tilbage derfra ved verdslige Glæder og Sorger og andre verdslige Anliggender. Var jeg nu i en aandelig Tilstand og Aandens Liv fremherskende, saa gik der et Lys op for mig, saa kastedes der paa en eller anden Maade et Glimt af Sandheden ind i min Sjæl, og det ene Glimt forenede sig med det

andet, saa Lyset bestandig blev større og større, saalænge denne Tilstand varede. Men naar denne Tilstand atter blev tilbagetrængt og enten Lyst eller Nødvendighed bragte mig til at tænke over og beskjæftige mig med de modsatte Interesser, saa modtog jeg Intet af det høiere Aandelige og mærkede ingen Tilvært af det guddommelige Lys i min Sjæl, thi dertil regner jeg ikke, at jeg ogsaa i denne Tilstand kunde modtage og ofte modtog en eller anden Oplysning af de hverdagslige, og saaledes maaskee forøgede min Kundskab. Denne Erfaring har jeg gjort saa ofte, at jeg ikke lader mig det Mindste afdisputere i denne Retning. Vel er min Sjæl ikke saa reen, som den kunde og burde være, men saameget veed jeg dog af egen Erfaring, at det høiere aandelige Lys, som meddeles Sjælen, netop staaer i Forhold til Sjælens Reenhed og dens inderlige Længsel efter den guddommelige Sandhed, og at denne aldrig vil aabenbare sig for den urene Sjæl, som netop hænger ved de materielle, egoistiske Interesser eller har indsnøret sig selv i Hovmod over egen Kundskab og Viden, uden at tænke paa, at Sandhed og Viisdom kun kan øses af Sandhedens og Viisdommens evige Kilde, og at det altsaa, for at erkjende Sandhed og opnaae Viisdom, er nødvendigt at sætte sig i en levende Forbindelse med den. Flere af det gamle Testamentes meest aandelige og udmærkede Forfattere have udtalt: at „Gudsfrygt er Viisdommens Begyndelse" og denne Sandhed vil vedblive at bekræfte sig saalænge der findes Gudsfrygt paa Jorden. Hvad de

kalde „Gudsfrygt" har jeg ovenfor kaldt „Religiøsitet", „levende Gudsforhold" o. s. v. Tanken deri er altsaa den samme. Men Gudsfrygt og Religiøsitet er ikke blot Viisdommens Begyndelse, den er ogsaa Kraftens Begyndelse. Med Viisdommen, med Bevidstheden om sit Maal, om sin Stræben og sit Gudsforhold kommer Kraften og Udholdenheden. Den, som selvbevidst arbeider til et høiere Maal i den levende Gudsbevidsthed, han frygter ingen Modstand, ingen Farer, thi han handler i Bevidstheden om, at han er Guds Redskab til det Gode og han stoler paa Gud, ikke paa Mennesker. Han gjør ikke Beregninger som det hverdagslige Forstands-Menneske, men han siger med Paulus: „er Gud med os, hvo kan da være imod os?" Han slutter fremdeles som saa: var det end muligt, at jeg skulde have taget feil, at jeg skulde have anseet det for Godt, for Guds Villie, som ikke var det, saa vil Gud tilgive mig denne Feiltagelse, han vil see paa Villien og vise mig den rette Vei. Han vil da ogsaa sikkert finde den rette Vei, naar han blot alvorligt søger den, uden urene Motiver, uden Egoisme, og holder sig stadigt til Gud, thi „Herrens Hemmeligheder ere for dem, som frygte ham, og hans Pagt (Forbindelsen med ham, Gudsforholdet) er for (tjener til) at oplære dem" (Ps. 25, 14). Dette gjælder om alle dem, der gaae denne Vei, der er ingen Undtagelse, thi Gud er altid den samme, naar blot Menneskene søge ham og stræbe efter, at sætte sig i det rette Forhold til ham.

Men skjøndt dette er det Væsentlige, det Eiendomme-

lige for denne Klasse af Mennesker, saa kunne de dog deles i to Dele, betragtes som to Slags. Først de, som uden nogen Lærdom eller høiere Dannelse efterhaanden fra deres Barndom eller senere have faaet Retningen mod Gud og fundet Veien til ham. Derved aabnes deres Sjæl for det Guddommelige, bliver modtagelig derfor og modtager deraf paa forskjellige Maader, ad forskjellige Veie, saaledes som Livets Forhold og Guds Styrelse fører det med sig. De modtoge da Oplysninger og Indvirkninger enten paa en mere naturlig (almindelig) Maade derved, at der opgaaer ligesom et Lys i deres Sjæl, som knytter sig til de Tanker, den Længsel og Stræben, som lever deri, eller paa en saakaldet overnaturlig Maade — den er forresten ganske naturlig, men ansees for overnaturlig eller unaturlig, ligesom det, der strider imod de af Menneskesamfundet vedtagne Skikke, ofte kaldes uethisk — idet de, ved en Art Aabenbaring, modtage enten Oplysning om de høiere Sandheder eller om Noget som vil eller skal skee i Fremtiden, navnlig naar de selv skulle deeltage deri eller blive Redskab til at udføre det. Derved og kun derved er det, at de kunne faae en fast Overbeviisning, en Sikkerhed, Kraft og Mod, som intet formaaer at rokke, thi de ere stedse forvissede om, at selv om det til en Tid gaaer eller synes at gaae i den modsatte Retning, saa vil, saa maa det dog i sin Tid faae Fremgang, som Gud har aabenbaret dem. Til disse hører nu Jomfruen af Orleans. Hele hendes Historie viser det tydeligt, og Udfaldet, de faktiske Begiven-

heder have bekræftet det. Kun den Vantroe kan tvivle derom, kun den, der ikke kjender Noget til den fromme Sjæls Forhold til Gud, kan benægte det. Det var vel ikke den jomfruelige Reenhed i og for sig, der gjorde hende værdig og skikket til at modtage de Aabenbaringer hun modtog, til at udføre det, hun udforte, men det var hendes Gudhengivenhed og barnlige Fromhed, hvoraf den jomfruelige Reenhed igjen var er naturlig Følge. Vil man nu spørge: kunde hun da ikke ogsaa vedblive at være from, om hun var bleven gift? Jeg svarer: O jo, det kunde hun nok; men hvis den Spørgende har Forstand, som ikke er bleven altfor omtaaget af det „Ethiske," vil han dog nok kunne indsee, at hun, som en Pige af ringe Herkomst, netop ved at blive gift, vilde være kommen i et større Afhængighedsforhold til Andre, og vilde derved være bleven mindre skikket til at udføre det hun udførte, ja, efter al Sandsynlighed vilde hun i saa Fald aldeles ikke have været i Stand til at udføre det. Sagen er: hvad hun gjorde, gjorde hun efter en høiere Anviisning og Ledelse, som saadan maatte hun alene holde sig dertil. Men havde hun hengivet sig til ægteskabelig Kjærlighed og derved troet at styrke sit Partie, da havde hun handlet paa menneskelig Viis og raisonneret som man pleier at raisonnere; men dette var just et Affald fra hendes Tillid til Gud, hvem hun alene stolede paa. Naar nu ganske ordinaire Folk af anden Classe opkaste sig Dommere over Jomfruen af Orleans, saa kan man forud omtrent vide,

hvad Resultatet vil blive. Hun passer ikke i det ethisk-speculative System. Hun maa derfor maltracteres eller fordømmes paa en eller anden Maade, thi paa Baalet kunde hun ikke døe mere end en eneste Gang. At hun har været saa from og reen af Hjertet, som faa af os Mennesker, det troer jeg. Og Christus sagde: „salige ere de rene af Hjertet, thi de skulle see Gud.“ Nu sige denne Verdens Vise: „salige ere de systematiske, thi de skulle blive Guder eller i al Fald saadanne Matadorer, at de ikke mere trænge til Gud.“

Den anden Deel af tredje Klasse udgjøre de Lærde, som ogsaa fra forst af have betraadt Religiøsitetens og Fromhedens Vei, og senere under deres Studeringer have fulgt den. Er Fromheden og Religiøsiteten ikke bestandig Lærdommen overordnet, saa træder den efterhaanden mere og mere i Baggrunden og opsluges tilsidst aldeles af den. Den fromme religiøse Lærde underordner Lærdommen overalt og betragter den kun som et Middel. Han føler, at ved den blotte Lærdom, som saadan, kan Mennesket ikke blive skikket til at modtage det høiere Guddommelige, ikke skikket til at blive Guddommens Organ, ikke skikket til at blive selvbevidst Redskab i hans Haand til det Godes Fremme, men at Fromheden, Religiøsiteten, Gudhengivenheden udfordres dertil. Ja, Lærdom hjelper ikke blot ikke dertil, men den gjør det endogsaa i Regelen vanskeligere at opnaae den sande, eenfoldige Fromhed og Religiøsitet, derved, at den drager Sindet og Tanken til de mange og forskjellige Ting, som høre til Lærdom og

lærde Undersøgelser. Det er saaledes navnlig i vore Dage meget sjeldent at træffe en Lærd der virkelig er from, skjøndt der vel til alle Tider have været enkelte saadanne. Men — vil man spørge — har da den lærde Fromme intet forud for den ulærde Fromme? Med Hensyn til selve Gudsforholdet og det, som nærmest staaer i Forbindelse dermed, Intet. Den ulærde Fromme modtager ligesaavel Indvirkninger af og Aabenbaringer fra Gud, thi Guds Aand meddeles („udgydes") uden Forskjel, uden Personsanseelse over alle, som ere modtagelige derfor, hvad enten de ere Høie eller Lave, Lærde eller Ulærde, Herrer eller Tjenere, Mænd eller Kvinder (Joel. 3 Cap.); deri er ingen Forskjel. Det eneste Fortrin, som den lærde Fromme har, er dette, at naar han først har erkjendt Sandheden, saaat den lever i hans Bevidsthed, hvorved han har faaet et Vaaben, der er som et tveægget Sværd, der trænger igjennem Marv og Been — da kan Lærdommen tjene som Middel og hjelpe ham til at bruge dette Vaaben, naar han enten skal træde i Skranken mod den Løgn og de Fordomme, som Tid efter anden have vundet Hævd i Menneskesamfundet, eller hævde de Sandheder, som den eenøiede Vantro har forkastet som Overtro, som Noget „taabeligt og forargeligt." Er der altsaa Talen om en Reformation i det Aandelige, saa er den lærde Fromme bedst skikket til at føre den an, og udkjæmpe Kampen med de hildede, bornerede og ufromme Lærde. Fromheden, Gudsforholdet er hans Erkjendelseskilde, skaffer ham det Væsentlige han behøver,

og Lærdommen det Ikke=Væsentlige, det Formelle, den lærer ham, hvorledes han skal bruge det Væsentlige, føre Sandhedens Vaaben og indtage de Fæstninger, Fjenden har opkastet mod ham.

Jeg har nu sagt Dig, kjære Søster, min Mening om Modtageligheden for det Guddommelige og om Jomfruen af Orleans. Du vil deraf saa omtrent kunne see, hvilket Indtryk det ynkværdige vantroe Raisonnement, som findes hos dine Kritikere derom, har gjort paa mig. Det glæder mig iøvrigt paa den anden Side at see, hvor værdigt din literaire Gudfader taler om hende. Han viser derved, at han har Sind og Sands for det, som er ophøiet og guddommelig skjønt, uagtet det ikke er speculativt eller, strengt taget, i Harmonie med de almindelig gjængse Begreber om den saakaldte Ethik. Denne Alsidighed geraader ham til Ære. Jeg for min Deel holder derfor meget mere af ham bagefter end før, skjøndt jeg altid har anerkjendt, at han indtager en meget hæderlig Plads i den nordiske Digterverden. Urigtigt er det altsaa, at man lægger ham dette til Last, og river ned paa ham derfor.

Men inden jeg slutter dette Brev, kan jeg ikke lade være endnu at anføre nogle Linier af Beckers Verdens=Historie, som findes i Slutningen af Fortællingen om Johanna og vise hvad Becker har tænkt derom. Først hedder det (nederst paa S. 114) „Hendes Aske kastede de i Seinen, for at ingen af hendes Tilbedere skulde kunne samle og gjemme den som en dyrebar Reliqvie. Men

den rene Glands, hvormed hendes ligesaa barnlige, brødefrie, som store Liv straaler i Historien, have de ikke været i Stand til at fordunkle." Og lige i Slutningen (S. 115) da han har fortalt, hvorledes hendes Proces, efterat være bleven revideret 25 Aar senere „blev erklæret for et Værk af Vold og Ondskab," siger han: „Paa den Plads, hvor Johanna var bleven brændt, blev der holdt en høitidelig Procession, og prædiket offentligt til hendes Lovprisning samt opreist et Mindesmærke. Et ulige herligere og mere levende har hun fundet i Gemyttet hos alle dem, der i Handlinger af en saa reen Begeistring, Fædrenelandskjærlighed og Selvopoffrelse føle og erkjende den Funke, der har sit Ophav i Himmelen."

Saaledes slutter denne Historieskriver Johannas Historie. Jeg siger Ja og Amen dertil. Jeg kan ikke sige noget Bedre derom. Gud lade mit Hjerte aldrig blive saa usselt og koldt, at det ikke føler sig tiltalt og opløftet ved en saadan Renhed, Fromhed, Gudhengivenhed og Selvopoffrelse!

Din oprigtige Broder
Theodor Immanuel.

Syvende Brev.

Den 6te Februar.

Kjære Søster!

I et af de foregaaende Breve har jeg kun i Forbigaaende omtalt Gudsbilledet og den menneskelige Fuldkommenhed. For at komme til større Klarhed og Sikkerhed, saavel om Kvindens sande Bestemmelse i og for sig, som dens Forhold til Mandens, vil jeg her tale lidt med Dig om disse Ting.

Du spørger etsteds, kan jeg erindre: er Kvinden da ikke skabt i Guds Billede? Jeg svarer, jo vist er hun det! Ikke blot Skriften, men enhver fornuftig Mands Følelse og Forstand siger ham, at Kvinden ligesaa godt er skabt i Guds Billede som Manden. Mennesket (Mand og Kvinde) er ikke blot skabt i Guds Billede, men ogsaa, som det hedder i det nye Testamente, til Guds Billede. Det vil sige, Mennesket har ikke blot af Naturen en vis Lighed med Gud, eller rettere: Evner og Anlæg til at ligne ham, men disse Evner, disse Anlæg ere af den Beskaffenhed, at de kunne og skulle uddannes til en større og mere virkelig Lighed end de, som blotte

Naturanlæg kunne have fra Begyndelsen af. Hvori bestaaer da dette Gudsbillede, denne Lighed med Gud? Bestaaer den i det Aandelige eller i det Legemlige hos Mennesket? I det Aandelige, i Fornuft og Frihed, eller, som Nogle udtrykke det, i de aandelige Drifter og Villiens Selvbestemmelse eller den frie Villie. Da nu saaledes Gudsbilledet ikke bestaaer i noget Legemligt hos Mennesket, men ene og alene i det Aandelige, saa følger deraf, at det maa være Menneskets Hovedbestemmelse, være hans høieste Maal og Meed, at nære og pleie dette oprindelige Gudsbillede, at sørge for, at det opnaaer den størst mulige Lighed med Gud. Fremdeles, da Gudsbilledet kun er eet, og da Mandens og Kvindens Gudsbillede er det samme, saa følger deraf atter: at Gudsbilledet, at Fuldkommenheden ikke bestaaer i det Særegne, i det, som de, enten i legemlig eller aandelig Henseende, ikke have tilfælles med hinanden, men netop i det, som de have tilfælles, samt, at Gudsbilledet aldrig uddannes paa den rette Maade, aldrig nærmer sig Fuldkommenhed saalænge det Særegne hos de forskjellige Kjøn fremhæves og anføres som det Væsentlige. Saalænge man holder fast ved den Forestilling, som Fordom og Vane har etableret og opretholdt, at Mand og Kvinde ere i den Grad forskjellige, saavel i aandelig som legemlig Henseende, at de maae ligesom supplere eller complettere hinanden, for at de begge i Forening kunne udgjøre et alsidigt, fuldstændigt Menneske — saalænge vil det i Almindelighed aldrig kunne blive til Noget med den men-

nesfelige Fuldkommenhed. Naar Kvinden skal føle for Manden, og Manden erkjende og ville for Kvinden, hvad kan det blive til andet end at de, hvert for sig, vedblive at være halve Mennesker? Dette, at være ½ Menneske, behager forresten Mange allermest. De finde det skjønt og behageligt at udgjøre et halvt Menneske. Jeg antager da ogsaa, at saaledes er det mageligst, og Mageligheden har meget at sige hos Menneskenes Børn.

Men, som sagt, den sædelige („ethiske") Fuldkommenhed bestaaer ikke i det Særegne og opnaaes aldrig derved. Da imidlertid nogle af de nyere Moralister (Ethikere) synes at lægge saamegen Vægt paa det Særegne, navnlig hos Kvinden, og ligesom at sætte hendes høieste Udvikling og Fuldkommenhed deri, at hun bliver Moder, føder Børn, eller i al Fald ansee dette for et saa afgjørende ethisk Moment hos Kvinden, at hun uden det ikke bliver at ansee for „en virkelig Kvinde" — saa ville vi høre hvad en anden Moralist siger om Menneskets sædelige Bestemmelse og Fuldkommenhed.

Jeg vil her meddele Dig nogle Sætninger af en af den nyere Tids fortrinligste, dybsindigste og mest christelige Theologer, den nylig afdøde Dr. W. M. L. De Wette, den berømte Schleiermachers aandsbeslægtede Ven og Collega, da jeg veed, at de ville interessere Dig. Han siger, blandt Andet, i sin „christelige Sædelære", oversat paa Dansk af Prof. C. E. Scharling: „Det med Erkjendelsen i Forbindelse trædende Vilkaar" — saaledes kalder han Villien — „er ikke blot afgjørende for enkelte Tilfælde i

Livet, men for dettes hele Retning, fastsætter Grundsætninger og Regler og bliver saaledes til sædelig Forstand eller til sædelig Selvforstandighed; ved fremherskende Sandselighed mangler al Regel" — men hvormange ere ikke de, hos hvilke den er fremherskende! — „paa Vanens Trin følger man Erfaring"; — ja, er ofte Andres slaviske, blinde Efteraber — „først paa Selvstændighedens Trin fatter man en Plan for Livet. Har man med fri Aand erkjendt de sande høieste Øiemed, da besidder man Viisdom; og følger man Viisdommens Bud med fri Beslutning, da handler man dydig." Paa et andet Sted, hvor han taler om Drifterne, siger han: „Men ogsaa Driften til Fuldkommenhed erkjendes af Christendommen" — han har nemlig i Forveien omtalt den sandselige og den sædelige Drift — „ja gjøres endog mere gjældende af den, end den sædelige Drift, hvis Fordringer for det meste forudsættes som Noget, der forstaaer sig af sig selv. Christendommen har opstillet det sande Fuldkommenhedens Princip, nemlig den af Guds Aand udspringende, i Eenheden med Gud og Christo bestaaende almindelige rene Kjærlighed til Mennesket og følgelig til Alt det, der er reent menneskeligt og fryder, adler og forherliger Mennesket (Gal. 5, 22. 1 Cor. 13, 4. 7. Phil. 4. 8), hvoraf udflyder alle Aandsgavers og Frembringelsers Vurdering og Pleie (1 Cor. 12, 4. 31; 14, 1. 1 Thess. 5, 19–21)."

Af disse og flere lignende Steder, som findes i dette kjærnefulde Skrift, vil man let kunne slutte sig til, hvad

en De Wette i det Væsentlige vilde dømme om Dig og dine Modstandere, om dem, der blive hængende og stikkende i en vis spidsborgerlig Sædelighed, og som derfor polemisere, ja, fordømme dem, der, uden paa den ene Side at gjennemvandre al denne Sædelighed og uden paa den anden Side at overtræde den virkelige Sædeligheds Fordringer, stræbe efter en høiere aandelig Fuldkommenhed og Selvstændighed. Jeg har citeret de nysanførte Steder om „Selvstændighedens Trin, der fatter en Plan for Livet", om „Driften til Fuldkommenhed" o. s. v., fordi jeg synes de passe saa godt paa Dig og din Stræben, fordi jeg finder, at de afgjort ere i Faveur deraf. Det er aabenbart, at De Wette sætter „Driften til Fuldkommenhed" øverst. Han omtaler først „den sandselige Drift", derpaa „den sædelige Drift" og endelig „Driften til Fuldkommenhed". Det er denne Drift, som jeg finder fremherskende hos Dig. Det synes mig klart af dine Breve. Nu ville vistnok Ethikerne svare: „Men Gud bevares! Det er jo dog aldrig faldet os ind, at nedsætte eller polemisere „Driften til Fuldkommenhed". Det er jo en saare agtværdig Drift. Vi mene kun dette: at alle Menneskets Drifter skulle komme til sin Ret, at de alle skulle tilfredsstilles, og i Forbindelse med hinandrn udgjør en Eenhed og Heelhed, en indre Harmonie." Dette er meget smukt sagt — vil jeg svare — men det er lettere sagt end gjort. Her ere mange Vanskeligheder. Det er nu f. Ex., hvorvidt man skal tilfredsstille den sandselige Drift, thi den ene Tilfredsstillelse fordrer den anden, og dersom man vedbliver at tilfredsstille den, saa kunde det let hænde, at Driften til Fuld-

kommenhed ikke blev tilfredsstillet, ja maaskee ikke engang den sædelige Drift. Og tilfredsstiller man end den sædelige Drift i Forbindelse med den sandselige, saa kunde det let skee, at Driften til Fuldkommenhed blev overseet og forglemt. Med Sædeligheden er det nemlig ganske anderledes nemt end med Fuldkommenheden. Sædeligheden bærer til enhver Tid mere eller mindre Præg af de Svagheder og Ufuldkommenheder, som beherske Menneskene, ja den og Begreberne derom ere tildeels læmpede derefter. Sædeligheden staaer saaledes, paa Grund af det Ufuldkomne og Vanemæssige deri, i en vis Modsætning til det Fuldkomne, til Fuldkommenheden og den bestemte Stræben derefter. Ved Tilfredsstillelsen af den sædelige Drift, ved Opfyldelsen af de almindeligt gjældende Sædeligheds-Fordringer behøver man ikke altid at tage det saa nøie. Der kunne være usædelige Momenter i Sædeligheden, og den kan dog gaae under Navnet Sædelighed, Ja Sandseligheden kan være og er vel hos de Fleste aldeles fremherskende, i hvilket Tilfælde De Wette siger, at der „mangler al Regel" (for Livet og Livets Stræben); men det dækkes altsammen af Sædelighedens Kaabe. Da nu altsaa Sædeligheden med dens Begreber er som den er, anseer jeg denne Kaaben paa det Ethiske, paa Ethiken, som en cirkelformig Bevægelse, og at den er det i Virkeligheden, bevises derved at Ethikens Fordringer blive i Regelen kun fremdragne og med Flid og Omhyggelighed anvendte paa dem, der enten gaae for dybt eller for høit, for at kalde dem tilbage til den almindelige, jævne, skikkelige,

sædelige, ethiske Tilstand. Med andre Ord: da Sædeligheden ansees for at være den normale Tilstand, saa er det naturligt, at det, som falder enten neden- eller ovenfor, ansees som Abnormiteter, hvilke man maa bestræbe sig for at gjøre normale. Jeg, for min Deel, anseer denne almindelige Sædelighedsvei som Middelmaadighedens brede Vei, som jo i Grunden er den allerletteste at gaae i denne Verden, og som da derfor ogsaa bliver befaren af de Fleste. Jeg frygter for, at de, der idelig og atter beraabe sig paa det Sædelige, det Ethiske, vistnok i den bedste Mening, ikke have rigtig tænkt over Sagen. Jeg frygter for, at de ikke have tilstrækkelig aandelig Erfaring, for at kunne bedømme Aanderne og det Aandelige. Jeg frygter for, at de paa den ene Side mangle det sande Begreb om Fuldkommenhed, maaskee tildeels fordi de selv ikke have aandelig Erfaring nok, deels maaskee fordi høie Tanker om deres Forstand og Viden have løbet af med dem. Jeg frygter saaledes endelig for, at naar alle de menneskelige Drifter skulle tilfredsstilles, den ene med den anden, for alle at komme til Berettigelse, saa vil Resultatet som oftest blive, at de lavere, som ere de stærkeste og mest vedholdende, faae Overhaanden, og at de høiere eller den hoieste, Driften til Fuldkommenhed, paa denne Maade aldrig kommer til sin Berettigelse. Naar altsaa En — være sig Mand eller Kvinde — afviger fra den gjængse Hovedregel paa den Maade, at Driften til Fuldkommenhed, ved Guds Styrelse, særegne Forhold og egen Villies Kraft, har faaet en afgjø-

rende Overvægt over den sandselige Drift, som i Regelen behersker Menneskeslægten, saa synes jeg, at man i Guds Navn skulde lade dette Menneske gaae sin egen Vei, ikke ansee ham for ringere end de almindelige sædelige Individer, og ikke ængste sig altfor meget over, at dette muligen kunde have en skadelig Indflydelse paa Andre. Det har vist ingen Fare. De, der faae en mere end blot flygtig Lyst til at følge et saadant Exempel, ville aldrig blive ret mange, og skulde der end gives Enkelte, som for Alvor slog ind paa denne Vei, saa troer jeg ikke det vilde skade vor kjære Verden, tvertimod kunde det maaskee gavne den. Dette er nu min Mening, kjære Søster! hvad mener Du? Er jeg gaaet Sædeligheden for nær?

Da jeg før sad og skrev om den sandselige Drift og Driften til Fuldkommenhed, og tænkte over Forholdet og Modsætningen mellem det Høiere og Lavere, det Materielle og det Aandelige, det Jordiske og det Himmelske, kom en anden Sag mig i Tanke, en Sag, som dog unægtelig er temmelig forskjellig fra det ovenfor Omhandlede, nemlig Læren om Opstandelsen, rigtigere udtrykt: Præsternes Lære om Opstandelsen. Dette maatte da være skeet ved en Ideeassociation, en Tankeforbindelse, et Tankeslægtskab, tænkte jeg i det Øieblik, da dette faldt mig ind, disse tvende Emner maa have væsentlige Ligheder tilsælles, siden jeg, medens jeg tænkte over det Første, aldeles uvilkaarlig kom til at tænke

paa det Sidste, og ved nøiere Undersøgelse fandt jeg ogsaa den væsentlige Lighed, som begge Æmner have tilfælles. Denne Lighed bestaaer i den Vægt, der, paa begge Sider, saavel i det Ethiske som i det Dogmatiske, lægges paa det Sandselige, det blot Physiske, eller, om man vil, det Legemlige og Materielle hos Mennesket. Præsterne lære nemlig, som bekjendt, „Kjødets Opstandelse," idet Mindste har jeg baade ofte hørt dem lære det og læst derom i deres Prædikener og andre geistlige Skrifter. Nu er der rigtignok ved denne Lære den Omstændighed, at Christus og Apostlene ikke lære den, ikke lære Kjødets Opstandelse. Paulus siger udtrykkelig (1 Cor. 15, 50.) „Kjød og Blod kan ikke arve Guds Rige, ei heller skal Forkrænkelighed arve Uforkrænkeligheden," og han beskriver overhoved det forklarede Organ, som vi vente at faae i det andet Liv, saaledes i de foregaaende Vers, at man ikke let skal kunne faae „Kjødets Opstandelse" derudaf. Matth. 22, 30. siger Christus i Anledning af det Spørgsmaal, Sadducæerne rettede til ham angaaende den Kvinde, som havde havt syv Mænd: „I fare vild, idet I ikke kjende Skrifterne, ei heller Guds Kraft, thi i Opstandelsen skulle de hverken tage til ægte, ei heller bortgiftes; men de ere ligesom Guds Engle i Himmelen." Man seer da heraf, at Christus ikke har lært Kjødets Opstandelse, ikke har lært, at Menneskets Tilstand i det andet Liv vilde ligne saameget den nærværende, at de crasse kjødelige Forhold og legemlige Fornødenheder ogsaa der skulde fortsættes og

gjentages, hvilket jo dog vilde være en Selvfølge, naar det Kjød, hvori vi her have levet, naar de Legemer, vi her have havt, i deres væsentlige Bestanddele skulde opstaae. Da Præsterne saaledes ikke have Skriftens Hjemmel for at prædike Kjødets Opstandelse, saa maae de have andre Grunde dertil. Men disse Grunde kjender jeg ikke, det maa jeg tilstaae. Man skulde ogsaa troe, at de som have levet her i Kjødet, ikke længtes efter at faae det igjen i det andet Liv. Men maaskee have de — Præsterne — som geistlige Mænd enten aldeles overvundet det, eller aldrig mærket nogen Strid mellem Kjødet og Aanden, men lutter Harmonie. Skulde det første være Tilfældet, saa maatte man visselig lykønske Verden til, at Nutidens Geistlige ere komne videre end Apostelen Paulus i sin Tid (smlgn. Rom. 7. med 2 Cor. 12, 7, hvor Apostelen taler om „Pælen i Kjødet"), og man kan da tillige indsee Grunden til, at de ikke følge Paulus i Læren om Opstandelsen. Men vi have ikke blot Grund til at lykønske Verden, ogsaa Præsterne maae vi lykønske til det salige Haab om, formedelst Kjødets Opstandelse at blive ligesaa fuldblodige i den anden Verden, som de vare det her, siden de sætte saamegen Priis derpaa.

Men skjøndt Præsterne prædike „Kjodets Opstandelse," advare de dog paa den anden Side imod Kjødets Lyst, Kjodets Attraa, de raabe fra Prædikestolen: „elsker ikke Verden" o. s. v. og dette Sted (1 Joh. 2, 15—17) ender, som bekjendt, med de Ord „Verden forgaaer og dens Lyst, men hvo som gjør Guds Villie bliver

til evig Tid." Heri ligger der, synes mig, en Modsigelse, thi dersom Kjødet opstaaer fra de Døde, saa har Mennesket unægtelig faaet den solideste og kjæreste Deel af denne Verden med ind i det andet Liv, og dersom dette udfordres til at den evige Salighed kan blive fuldstændig, saa kan det neppe være saa alvorlig meent med denne Prædiken imod Kjødets Lyst; saa synes det heller ikke saa ligefrem, at „Verden og dens Lyst skal forgaae," og man kan saaledes her anvende det gamle Ordsprog: det kommer ikke saa nøie an paa hvad Præsten præker. Nei, saa ere Philosopherne eller de philosophiske Humanister mere conseqvente. De erklære jo dog ligefrem, at „det Ideelle er Intet uden denne foragtede Verden," at Verden og Ideerne ere uadskillelige, og at disse ikke existere uden hiin. Altsaa Ideerne existere kun i og formedelst den sandselige, materielle Verden — Godt! — jeg skal nedenfor tale lidt mere derom. Men hvordan det gaaer eller ikke gaaer, hvad enten Philosopherne og de philosophiske Humanister ere enige eller uenige med Kirken, saa ere de dog begge Dig imod. Præsterne, Kirkens Repræsentanter, erklære Dig eller din Anskuelse for uchristelig, Philosopherne for „gammel-christelig" — hvilket tilsammen beviser, at Præsterne selv ikke ere „gammel-christelige" i deres Anskuelser, men vel sagtens nychristelige —; derimod lade Præsterne til at være ganske gode Venner med Philosopherne, om ikke af andre Grunde, saa fordi Philosopherne ikke ligefrem optræde imod de enkelte Troes-Artikler, men nøies med at underminere Kir-

ken og Religionen paa en grundig Maade. Da nu Forholdet, seer Du, bestandig er et saadant pænt Forhold, saa kan man ikke forundre sig over, at Kirken, naar den hører de philosophiske Mænd sige noget rigtig Smukt, som har et christeligt Udseende og synes at harmonere med Kirkens Eget — bliver sjæleglad ved og stolt af, at understøttes af disse philosophiske Mænd, man kan ikke undres over, at „Theologien sidder sminket ved Vinduet, falbyder sin Deilighed til Philosophien og beiler til dens Gunst," som Mag. S. Kjerkegaard etsteds siger. Æren er stor, Trangen til milde Gaver endnu større, og begge Parter stemme desuden overeens i Meget, tildeels uden selv at vide deraf. Dette tilsammen gjør Venskabet i det Mindste til en vis Grad forstaaeligt for dem, der staae udenfor, skjøndt de vel neppe kunne fatte Venskabets egentlige, dybe Mysterium. Naar Du nu kommer og siger: „Men naar Ideen bliver til Erkjendelse, naar et Menneske føler Livets Værd, og har en Anelse om sin udødelige Sjæls Guddomskraft og høie Kald, og paa den anden Side seer Verdens Fordomme og Usselhed, da bliver et Valg uundgaaeligt nødvendigt. Han kan ikke tjene to Herrer, han maae vælge mellem Gud og Verden, og da disse ligge i Krig med hinanden, kan han ikke undgaae at deeltage i Striden. Saa kommer vel den lille Menneskeforstand" — eller maaskee den store Menneskeklogskab — „og vil — Gud hjælpe os — agere mæglende Magt, tale om en Middelvei, om at forene de forskjellige Interesser o. s. v. Den kunde lige=

saa gjerne reent ud foreslaae en Forening mellem Vorherre og Fandens Oldemoder, thi den priiste Middelvei er den sikkreste Vei til Helvede, eller det gamle Helheim, Skyggernes Hjem. Naar Ideen døer Straadød i deres Sjæle, hvad er der da tilbage uden en livløs Skygge, som hører Underverdenen til!" Naar Du, siger jeg, tager saaledes paa Veie, saa kommer Du naturligviis galt afsted med begge Parter, baade de philosophiske Mænd og Præsterne, de ere nemlig begge enige i „at tjene to Herrer," forsaavidt som de ikke udelukkende tjene den ene Herre, Verden; de ere enige i at „forene de forskjellige Interesser," og ikke blot at „tale om en Middelvei," men ogsaa gaae den. Om alt dette ere de, som sagt, enige, og man kan derfor tænke sig, hvilken Forbauselse, Forargelse og Harme det maa vække hos dem, naar Du siger dem, at dette „er den sikkreste Vei til Helvede, eller det gamle Helheim, Skyggernes Hjem," lader dem forstaae, at „Ideen døer Straadød i deres Sjæle" o. s. v. At dette er den „gammel-christelige Anskuelse," at det er Christi egen Lære, som netop selv har sagt „Ingen kan tjene to Herrer" o. s. v. — kan ikke hjelpe Dig, deels fordi Præsterne selv ikke synes at holde af den, deels fordi Du i andre Stykker forkaster Kirkens Lære. Og hvad de philosophiske Mænd angaaer, saa ere de nu i den Grad udover alt dette, at de ikke engang synes at have Brug for Gud. Dette kan man see hos dem næsten overalt, hvor de komme ind paa det aandelige Gebet. Jeg vil kun vise Dig dette af det, som

ligger os nærmest, af Hr. „R. S.'s" Anmeldelse, uagtet han er din bedste Recensent og synes at være en brav og i sin Sphære forstandig Mand. Han siger saaledes i Anmeldelsens 3die og sidste Stykke: „Den falske Tanke i disse Ord („Jeg vilde fremstille Ideens Seier over ham" — Amor — „det Himmelskes Seir over det Jordiske") er den absolute Modsætning, hun etablerer mellem Himmelen og Jorden, ligesom hun ogsaa paa andre Steder taler paa en underlig forældet Maade om Guds og Verdens Fjendskab. Hendes Blik for det meget Slette og Usande vildleder hende til at see Slethed og Usandhed overalt. Forsaavidt hun ved Verden forstaaer Trivialiteten, kan hun have Ret til at tale om dens Fjendskab med Gud, det Ideelle, men man har paa ingen Maade Lov til at erklære Verden ɔ: det for Sandserne Tilværende (?!) for blot Trivialitet. Det Ideelle er Intet uden denne foragtede Verden, og den er altsaa ikke det Ideelle saa fjendsk, eftersom den er dets nødvendige Betingelse, netop i denne Verden har det Ideelle sin Rod, og derpaa støtter sig dets Udvikling." Altsaa: det Ideelle, Gud, „har sin Betingelse, sin Rod i Verden, udvikler sig i Verden", kort sagt: „er Intet uden den! Dette maa jeg, som Theist, erklære at være en fuldstændig, systematisk Atheisme. At tale om Gud i denne Betydning er det Samme som at fornægte ham. Det gaaer her som Paulus siger (Rom. 1, 21 flg.) „thi skjøndt de kjendte Gud (maatte, kunde kjende ham), saa ærede eller takkede de ham dog ikke som

Gud, men bleve forfængelige i deres Tanker, og deres uforstandige Hjerte blev formørket ..... De dyrkede Skabningen over Skaberen, som er velsignet i Evighed." Gud bliver her ganske og aldeles gjort afhængig af Verden, han staaer og falder med Verden, man lader Verden producere ham, siger, at uden Verden er denne saakaldte Gud Intet, ja denne saakaldte Gud, det kan nok være. Men lad os saa heller sige det reent ud, at denne Gud er ingen Gud. Ikke sandt, Clara, skulle vi saa ikke meget heller blot være Mennesker og troe paa Mennesker? Skulle vi ikke sige, at Mennesket er det Høieste og at det kommer an paa Mennesket selv, om det vil lave en Skabning af sine Gjerninger, Tanker og Ideer, og kalde denne Skabning Gud. Det er nu let at begribe, at Modsætningen mellem Gud og Verden paa denne Maade aldeles forsvinder, naar der ikke tænkes nogen anden Gud end dette saakaldte Ideelle, som Verden selv producerer. Dette er en Cirkelbevægelse fra Verden og til Verden, og man burde ikke tale om Gud, ikke nævne hans Navn, naar man ikke kan tænke sig ham og hans Væsen paa en fornuftig Maade. Kjære Søster! lad Dig aldrig føre ind i denne gudforladte Labyrinth! Følg din egen Tænkning og sunde Sands, og Andres Tanker kun forsaavidt som de kaste Lys paa dine, klare og udvikle dem. Sandheden er simpel og kommer ogsaa til os i en simpel Skikkelse, naar vi blot søge den med Enfoldighed og Oprigtighed. Verden er ikke Gud og Gud er ikke Verden eller Noget af det, som Verden

har eller producerer, og kan ikke være det, skjøndt Gud virker i Verden og styrer den med sin Magt og Viisdom. Gud er en selvbevidst Aand. Alt Aandeligt er Aand af Hans Aand. Ideerne, det Sandes, Godes, Skjønnes Idee o. s. v. ere at ansee som Guds Tanker, disse Tanker ere evige ligesom Gud selv. Ideerne ere altsaa evige og produceres ikke af Mennesker, men ere bestemte til at optages og tilegnes af dem. Jo mere Mennesket optager i sig af Ideerne, af de guddommelige Tanker, desto mere ligner han Gud, men Ideerne optages eller modtages kun af ham, han producerer dem ikke. Mennesket er i Forhold til Gud kun modtagende, Gud alene den givende, han er den, „fra hvem al god og al fuldkommen Gave kommer til os Mennesker". At det forholder sig saaledes som jeg her har sagt med Ideerne eller det høiere Aandelige, vil Enhver kunne indsee, som betragter Verden, navnlig det Aandelige i den, med et uhildet Blik. Hvad jeg har sagt om Ideerne og om deres Forhold til Gud paa den ene og Verden paa den anden Side, er ogsaa i det Væsentlige det Samme, som Platon har sagt derom, denne „dybe Tænker", som „R. S." med Rette kalder ham. Han tændte da ogsaa, som sand Philosoph og Tænker, et virkeligt Lys, medens de Lys, hvormed de nyere Philosopher have søgt at belyse Aandens Gebeet, som oftest ere Lygtemænd. Det kan paa flere Maader godtgjøres, at det ikke hænger saaledes sammen med Ideen og det Ideelle, som Hr. „R. S." og Ligesindede mene, — thi Du maa ikke troe, at han er den

Eneste, som har denne Anskuelse, nei, de ere Mange og jeg har alt kjendt dem i længere Tid og ofte truffet paa dem — men her vilde det blive for vidtløftigt for mig, at gaae ind paa de derhenhørende Beviser. Kun vil jeg bemærke: at naar man ikke befinder sig i en altfor stor Illusion med Hensyn til egen og Andres Indsigt og Viden, naar man tager Hensyn til den Foranderlighed, Alt her i Verden er underkastet, saavel Aandeligt som Legemligt, betragter den Ufuldkommenhed, som hefter derved, de Modsigelser og den Forvirring som findes deri, saa vil enhver fornuftigt Tænkende finde, at de høieste Ideer, som saadanne, ikke kunne være et Verdens- eller Menneskeproduct, men maae alene have deres Oprindelse fra Gud; at de komme til Mennesket, gjenfødes i ham og udvikles hos ham paa forskjellige Maader, og mere eller mindre ufuldkomment; at derved opgaaer et Lys i Menneskets Sjæl, et Gjenskin, et Glimt, en Funke af det Guddommelige, der, i Forhold til som den næres og udvikles af Mennesket, hæver ham over det Egoistiske, det lavere Sandselige, og nærmer ham Gud.

Der kunde siges meget Mere om de her omhandlede Gjenstande, men da Tiden ikke tillader mig at gaae videre for denne Gang, beder jeg Dig undskylde, at jeg nu slutter dette Brev, i Haab om, at det Lidet, jeg alt har nedskrevet, vil blive modtaget med en Søsters Velvillie og Kjærlighed.

Din oprigtige Broder
Theodor Immanuel.

Ottende Brev.

Den 16de Februar 1851.

Kjære Søster!

I de sidste Breve fortæller Du din Veninde den Glæde og Fryd, den Smerte og de Lidelser, som Kjærligheden har foraarsaget Dig. Du fortæller, hvorledes Du blev greben af den jordiske Kjærlighed, hvorledes den udøvede sin Magt over Dig, og hvorledes Du, dit givne Løfte tro, overvandt den og afviste dens Fordringer. „Den jordiske Kjærlighed!" — vil man sige, navnlig de ethiske Philosopher. — „Er da denne Kjærlighed blot jordisk? har da ikke ogsaa den sin Oprindelse fra Gud? Hvad berettiger Dig altsaa til at kalde den saaledes? Har Gud ikke nedlagt den i Mennesket?" Jo, ganske vist. Gud har nedlagt i Mennesket alle de Evner og Kræfter, som det er i Besiddelse af; men det Samme gjælder om Naturen. Gud har ogsaa nedlagt i Naturen alle de Kræfter, den har. Han har ikke blot nedlagt i den de mere almindelige Love, hvorefter saa at sige hele den materielle Tilværelse gaaer, og som overalt giøre sig giældende i den, saasom Tyngdekraften, Tiltrækningskraften o. s. v., men

han har tillige givet alle de levende Skabninger o. s. v. Kraft til at forplante sig selv. Men disse Kræfter og Evner, Gud har nedlagt i Naturen, pleie imidlertid ikke at kaldes „himmelske," men „jordiske," eftersom de netop tilhøre Jorden, og tjene til at vedligeholde den jordiske Tilværelse. De synes ikke at have noget høiere Formaal i og for sig, thi de ere uden Selvbevidsthed, og tilhøre saaledes den lavere Sphære. Der er Forskjel paa Guds Skabninger, Forskjel paa de Evner og Kræfter, han har meddeelt de forskjellige Arter og Klasser deraf i hele Tilværelsen. Nogle ere blot physiske, eller, om man vil, blot materielle, forsaavidt de alene tilhøre Materien og virke i den, virke efter de lavere physiske Love, og forsaavidt som disse Love ogsaa ere eller kunne siges at være aandelige, saa ere de det dog kun i en lavere Forstand, ikke aandelige paa den samme Maade, i den samme Forstand, som det Aandelige hos de selvbevidste Fornuftvæsener. Dette Aandelige er, betragtet i dets Renhed, det saakaldte Gudsbillede, har altsaa en Lighed med Gud, som ikke findes hos den øvrige Skabning. Ligesom nu den lavere Deel af Skabningen, selv betragtet fra dens aandelige Side, kun er aandelig i den lavere Forstand, saaledes foregaaer ogsaa dens Udvikling i den lavere jordiske Sphære. Den selvbevidste Fornuftskabning er derimod, ifølge dens høiere Aandelighed, bestemt til at udvikles efter de høiere aandelige Love, paa Grund af det nære Slægtskab med Gud eller Guds Aand, hvoraf den fra først af

har modtaget paa en mere umiddelbar, ikke selvbevidst Maade, men som den er bestemt til at komme til Bevidsthed om, tilegne sig dette Guddommelige paa en fri og selvbevidst Maade og uddanne det ifølge dets egen Natur og Væsen, som unægtelig er ganske forskjelligt fra de lavere jordiske Ting. Men nu ere Fornuftvæsenerne, navnlig Mennesket, ikke blot aandelige men ogsaa legemlige Væsener. Og der findes saaledes hos dem den største Dobbelthed og Modsætning i Væsen som vi kjende i Skabningen. Heraf følger igjen, at det Aandelige hos Mennesket kan fremtræde og vise sig paa aldeles forskjellige Maader, alt eftersom det viser sig enten i sit eget Væsen, som Aandeligt, udgaaende fra Aanden og tjenende Aanden, eller som Ikke-aandeligt i streng Forstand, ikke udgaaet fra og bevirket af Aanden som Aand, ikke tjenende Aanden. Denne Dobbelthed gaaer igjennem alle de menneskelige Aandsevner, deres Virkninger og Producter. Det kommer an paa, hvorpaa de rettes. Deres Aandelighed bliver at bestemme derefter. Det Samme gjælder nu om Kjærligheden. Den er to Slags, den høiere og den lavere Kjærlighed. Man kan vel sige, at den er flere Slags, men jeg vil her kun tale om de to Hovedmodsætninger i Kjærligheden, saaledes som den findes hos Mennesket. Den lavere Kjærlighed kalde vi den „jordiske," den høiere den „himmelske." Disse Benævnelser grunde sig netop paa begges Retning og Karakteer. Den lavere Kjærlighed kaldes jordisk, fordi den opvækkes og fremkaldes nærmest eller alene ved noget Jordisk, Synligt, Materielt

o. s. v., og fordi dette er dens Gjenstand. Den bevæger sig mest i de blot physiske Forholde, og er, forsaavidt den gaaer ud paa Slægtens Formering, Avling o. s. v., aldeles i den jordiske Retning og i det Væsentlige fælles for Dyr og Mennesker. Den høiere Kjærlighed kalde vi „himmelsk," fordi den gaaer i den høiere, ikke jordiske Retning, fordi det høiere Aandelige, fordi Gud er dens Gjenstand. Forsaavidt den rettes derpaa, er det den rene, aandelige Kjærlighed. Denne Kjærligheds Gjenstand kan dog ogsaa være Menneskene overhoved eller Menneskeslægten; og i saa Fald gaaer den ud paa det Almeenmenneskelige, og den stræber da, saavidt muligt, at fremdrage og forædle dette; den har altsaa, idet den søger at virke til Menneskehedens Bedste, et høiere aandeligt Formaal, og er saaledes en høiere aandelig, eller himmelsk Kjærlighed, thi det Himmelske, Gudsbilledet, det Guddommelige i Mennesket er dens Gjenstand og Maal. Naar En elsker alle Mennesker og søger at fremme deres Vel, da er denne Kjærlighed af en høiere Art end Kjærligheden til et enkelt Menneske. Naar En elsker Gud, som er Aand, over alle Ting, og Menneskene som ere skabte i Guds Billede, og er beredt til at opoffre sig for deres Vel, da er dette den høieste Art af Kjærlighed, først fordi dens Gjenstand er den høieste og værdigste af alle Gjenstande og dernæst fordi denne Kjærlighed i sit eget Væsen er reen, det er, fri for al Egennytte. Dette er derimod ikke Tilfældet med Kjærligheden til den Enkelte. Den er altid mere eller mindre blandet med urene, egenkjærlige

Motiver, som man vel ofte ikke formaaer at opdage, fordi man ikke seer eller betragter den med uhildet Blik. Men selv det at elske et Menneske, fordi det paa en eller anden Maade er behageligt, er ogsaa en Art Egoisme, skjøndt mere uskadelig og reen, end andre Arter af den.

Men — ville dine Modstandere sige — den ægteskabelige Kjærlighed er ikke blot en lavere men ogsaa en høiere Kjærlighed, ikke blot jordisk, men ogsaa himmelsk. Dette lyder visselig meget smukt. Men her tager man mere Hensyn til Idee end Virkelighed. Saaledes bør det være; men hos de Fleste ere det i Virkeligheden ganske anderledes. Den ægteskabelige Kjærlighed burde ikke blot være sandselig, men tillige aandelig, ja, fornemmelig det Sidste. Mand og Kvinde burde gjensidigt elske hinandens aandelige Deel, elske det Aandelige hos hinanden, og det Aandelige, hvormed de knyttes til hinanden, burde især være den sande menneskelige Fuldkommenhed eller — da alle Mennesker ere ufuldkomne — saamange som muligt af de Egenskaber, som høre til denne Fuldkommenhed, men især Kjærligheden til det Gode, Sande og Skjønne, og fremfor alt Kjærligheden til Gud. Man kunde da i Sandhed sige med en af de gamle Psalmedigtere: „med Guldkjæde Himlens Gud binder Brudgom til sin Brud. Med den samme binder han begge til sin Faderfavn." Men en saadan ægteskabelig Kjærlighed hører ikke blot til Sjeldenhederne, men det er overhoved meget tvivlsomt, om den gives i en saa lunken og irreligiøs Tidsalder, som den nærvæ-

rende. Det er derfor ganske naturligt, at naar et Menneske først har fattet den høiere aandelige Kjærlighed, enten, idealt taget, til det Gode, Sande og Skjønne, eller mere concret og personligt taget, til det høieste Væsen, til Gud, at han da kommer i Tvivl om, at kunne forene denne Kjærlighed med den ægteskabelige, saaledes som den gives i Almindelighed; det er ganske naturligt, at han da frygter for, ikke at kunne bevare den aandelige Kjærlighed i dens Renhed, naar han indlader sig i et Kjærlighedsforhold, hvor det Jordiske og Legemlige spiller en saa vigtig og fremherskende Rolle som i Ægteskabet. Vil han nu bevare den aandelige, himmelske Kjærlighed, men tillige hengive sig til den jordiske, saa ligger altsaa Vanskeligheden i, at den sidste ikke faaer Overhaand, hvilket som oftest pleier at skee. Men da den aandelige, himmelske Kjærlighed hos de Fleste ikke er tilstede i Forveien, saa behøve de heller ikke at befrygte, at den skal blive tilbagetrængt ved den jordiske. De lade derfor den jordiske Kjærlighed raade, uden at bekymre sig om den høiere aandelige. Anderledes er det hos Dig. Du har frygtet for, at din aandelige Kjærlighed skulde lide ved den jordiske Kjærlighed og blive tilbagetrængt af den, og derfor har Du taget din usædvanlige Beslutning. Du har valgt imellem den høiere og lavere Kjærlighed, mellem Gud og Verden, thi Du knælede for Guds Alter og gav Gud hele din Sjæl i det Løfte, at kjæmpe til din Død for Sandhed og Oplysning, for Menneskenes Lykfalighed og Guds Ære. Dette har selv „den unge Hustru" fundet

„rørende og smukt." Men saa kommer hendes Anke over din Mangel paa „Forstaaelse" og „Paaskjønnelse af den Enkelte," af „Guds Værk," thi hun sammenblander Gud og Menneske, og betragter Menneskene, saaledes som de ere, som Guds Værk. Hun mener, at man skal søge Ideerne hos Menneskene, ja, endogsaa finde en særskilt Idee hos Enhver. Naar Du nu blot vil gaae den samme Vei, som hun gaaer, vil hun „følge Dig med flyvende Faner og klingende Spil." Sandelig, hvis Du gik den Vei, vilde Du ogsaa trænge haardt til hende, ja flere Saadanne, hvis de vare at finde, thi en saa omfattende Opdagelse som den, at opdage en særskilt Idee hos hver Enkelt, gjøres ei lettelig af Een eller To. Men jeg antager ikke, at det nogensinde kommer saavidt, at I to kan blive enige om, at gaae den samme Vei. I faae da i Guds Navn at gaae hver sin Vei. Du har allerede valgt din. Det Øvrige vil det kjærlige Forsyn vistnok sørge for, naar Du ikke lader Dig bevæge til at forlade den enten ved Trudsler eller Menneskegunst, thi jeg seer, at Nogle endogsaa have søgt at indvirke paa Dig paa denne Maade; men lad Dig ikke rokke fra din engang fattede Beslutning med Hensyn til Hovedsagen. Trudsler behøver Du heller ikke at frygte. Der ville altid findes Nogle, om ogsaa kun Faa, som baade have Lyst og Mod til at træde i Skranken for dig, som hverken kunne eller ville taale at see Dig alene paa Kamppladsen, fægtende med de forskjellige Vaaben, som denne Verden er saa riig

paa, især naar det gjælder om at tilintetgjøre det, der ikke ret vil harmonere med den og tilegne sig dens Væsen.

Jeg vilde nu gjerne tale noget Mere med Dig om din Kjærlighed, men jeg veed næsten ikke hvad jeg skal sige derom; sligt bør ikke berøres med profane Hænder, som saa tidt skeer. At jeg finder din Beslutning og Stræben skjøn, reen, ophøiet og opoffrende, behøver jeg ikke at sige. Spørgsmaalet er kun dette: om en saadan Stræben ikke kan forenes med den jordiske og ægteskabelige Kjærlighed, — da Ordet, at „forenes med" har forskjellige Betydninger, og da det naturligviis kommer an paa, hvorledes Foreningen er, om den ene af de forenede Dele aldeles underordnes og tilbagetrænges eller ikke — samt om det overhoved er nødvendigt, at den lider derved? Jeg tør ikke benægte dette, thi jeg vil ikke lægge Snarer paa din Vej. Men jeg er selv ikke gift, har derfor ikke Erfaring nok. 1 Cor. 7, 32 flg. siger Paulus: „Den Ugifte har Omhyggelighed (Omsorg) for de Ting, som høre Herren til, hvorledes han kan behage Herren; men den Gifte har Omhyggelighed for de Ting, som høre Verden til, hvorledes han kan behage Hustruen. Der er ogsaa Forskjel imellem Hustruen og Jomfruen. Den Ugifte haver Omhyggelighed for de Ting, som høre Herren til, at hun kan være hellig baade paa Legeme og i Aand; men den Gifte haver Omhyggelighed for det, som hører Verden til, hvorledes hun kan behage Manden.

Dette siger jeg til Eders eget Gavn, ikke for at kaste en Snare om Eder, men for at bevare Anstændighed og urokkelig Vedholdenhed ved Herren." Sandheden i disse Ord kan vist ikke nægtes, skjøndt det rigtignok er „gammeldags Christendom"; men det forstaaer sig, den behager ikke. I al Fald kan man af disse Vers og det hele Capitel, samt flere Steder hos denne Apostel, see saameget, at Apostelen ikke har bedømt Jomfruer paa samme Maade som Hr. „R. S." og andre moderne Ethikere. Han har, som det synes, været noget mere aandelig, men maaskee ikke slet saa „ethisk" og systematisk som de ere.

Jeg har ofte og alvorligt tænkt over denne Sag; men som Du nok kan slutte Dig til, har jeg nærmest betragtet Sagen fra Mandens Standpunct. Skjøndt jeg nu indrømmer, at den ovenanførte apostoliske Sandhed i det Væsentlige gjælder baade for Mand og Kvinde, saa har Sagen dog forekommet mig saaledes, at en Mand maatte kunne vedblive i den aandelige Retning, uagtet han gifter sig, naar han alt i Forveien var bestemt paa, at tjene det Aandelige. Det synes mig ogsaa, at Historien bekræfter dette. Men den gifte Kvindes Stilling er unægtelig langt mindre gunstig for de aandelige Interesser, naar hun er bestemt paa at tjene dem, at hellige dem sit Liv. Jeg siger dette ikke af Egenkjærlighed, men fordi jeg troer at det forholder sig saaledes i Virkeligheden. Jeg skal altsaa være den Sidste, som bebreider Dig din Beslutning, saa dybt

er jeg dog ikke sunken ned i det Jordiske, Hverdagslige, at jeg ikke skulde kunne see, hvad der ligger deri. Men jeg nægter heller ikke, at der kan siges Meget baade for og imod. Der kan siges, at naar en saadan Kvinde faaer en Mand, som ganske og aldeles gaaer ind i hendes Ideer og Stræben, ikke blot tilsyneladende men i Virkeligheden, eller som i Forveien af egen Drift er gaaet i samme Retning — hvilket unægtelig vilde være det heldigste Tilfælde — saa vil han, saa kan han, det følger af sig selv, ikke lægge Hindringer i Veien for hendes Stræben, men snarere understøtte den. Men paa den anden Side vil Kvinden, paa en ganske naturlig Maade, ved de Pligter, der paahvile hende som Husmoder, Moder og Ægtefælle, forhindres i sin Virksomhed i den høiere aandelige Retning, og det nytter kun lidet at gaae med Ethikerne i den sædvanlige Cirkel og sige, at denne Virken er ogsaa en aandelig Virken, thi hovedsageligen er den det ikke. Det Eneste, som gjør Undtagelse derfra, er en Børneopdragelse til Fromhed, Gudsfrygt og Retskaffenhed. Kort sagt, din energiske Beslutning synes ikke at tillade det, og jeg, for min Deel, dadler det heller ikke.

Men i Eet kan jeg dog ikke være enig med Dig, dette er den Middelvei, Du har valgt; thi enten mener jeg, bør man ganske afholde sig fra Ægteskab, og leve alene for det Aandelige, leve for at „tjene Herren", som Paulus siger, eller man indgaaer Ægteskab. Men i saa Fald kan og bør man vist ikke unddrage sig fra de

Pligter og gjensidige Rettigheder, som Ægteskabet medfører. Din Elskede beder om, at Du „maa blive hans Hustru for Verden", og Du synes ikke at have Noget derimod, men tvertimod at være ubeskrivelig glad derover. Dette finder jeg inconseqvent, ligesom dine Critikere, uden at jeg i mindste Maade har læmpet min Mening efter deres*). Man bør ikke gjøre Fristelsen større end det er nødvendigt, hverken for sig selv og endnu mindre for Andre. Hvorfor kan din Elskede ikke nøies med „en Broders Plads i dit Hjerte, en Broders dyrebare Ret til at leve for Dig og hos Dig", hvorfor behøver Du ogsaa at blive hans „Hustru for Verden"? Han kunde jo dog betragte Dig som sin kjæreste Søster, Du ham som din kjæreste Broder, saalænge han fortjener at betragtes saaledes; thi det var dog ogsaa muligt, at han ikke bestandig vilde vise sig saaledes som fra først af. Jeg siger dette ikke af Misundelse eller nogen ureen Bevæggrund, det kan Du stole paa. Misundelse kjender jeg kun af Navn. Men Sagen stiller sig saaledes for mig, og jeg vilde, naar jeg var i hans Sted, aldrig have ønsket eller valgt en saadan Mellemting. Vel indseer jeg Vigtigheden

---

*) At føie sig efter Verden, og det kun tilsyneladende, i dette Ene, er ligesaa inconseqvent som det vilde være, om en Person, der stræber efter Selvstændighed og tildeels alt har opnaaet den, underkastede sig et enkelt Menneskes Dom, og anerkjendte ham som ufeilbar Autoritet.

af den Grund, som Hr. „Christian L." anfører derfor, idet han siger: „Claras tilsyneladende Ægteskab motiveres naturligt ved Ønsket om, at skaffe hende en uafhængig Stilling, for deri at kunne virke med større Kraft, og i saa Henseende maa dette Arrangement jo kaldes heldigt, eftersom Enhver vil kunne indsee, at en formuende Baronesse med langt større Virkning kan kjæmpe for sit Formaal, end en under smaa Forhold levende Gouvernante"; og dette er vel den eneste fornuftige Grund, som kan anføres derfor. Men jeg synes, at Baronen, din Elsker, ligesaavel maatte kunne og ville yde Dig Bistand i enhver Henseende, om Du ikke blev hans „Hustru for Verden", men vedblev at være hans Søster, naar hans Kjærlighed virkelig er saaledes, som Du beskriver den, efterat den havde forandret sin første Skikkelse og var gaaet over i det andet Stadium. I maatte kunne nøies med at være og betragte hinanden som Sødskende, og I behøvede altsaa ikke at indgaae et saadant „Ægteskab for Verden", da dette Ægteskabsforhold i Virkeligheden dog kun skal være et „Sødskendeforhold". Dette Ægteskab kan heller ikke betragtes som et virkeligt Ægteskab, thi Paulus siger (1 Cor. 7, 3—4) „Manden vise Hustruen den skyldige Velvillighed; desligeste ogsaa Hustruen Manden. Hustruen er ikke mægtig over sit eget Legeme, men Manden; desligeste er Manden ikke mægtig over sit eget Legeme, men Hustruen." Vel siger han i det næste Vers, at de „med fælles Samtykke (efter fælles

Overeenskomst) kunne holde sig fra hinanden til en vis Tid, for at de kunne overgive sig til Faste og Bøn", men saa tilføier han: „og kommer atter sammen, at Satan ikke skal friste Eder formedelst Eders Uafholdenhed." Sluttelig siger han: „Men dette siger jeg som Raad, ikke som Befaling." Skjøndt jeg nu kun er ringe i Sammenligning med Paulus, saa giver jeg Dig dog ogsaa mit Raad, min Mening tilkjende, ligesom han dengang gjorde, i det Haab, at den vil blive saaledes optagen, som den kom fra en Broder. Den gives af et godt Hjerte, af en inderlig Deeltagelse, og den grunder sig i det Mindste paa noget Kjendskab til det Aandelige paa den ene og til de menneskelige Svagheder og Tilbøieligheder paa den anden Side.

Men hvad Du gjør eller ikke gjør i denne Sag, saa hold Dig stedse til Gud og gjør Alt hvad Du gjør med stadigt Hensyn til ham. Dette er den sande Viisdom. „Slut Dig til ham, giv Dig til ham, og han vil nok bevare sin Eiendom fra Undergang." Naar Du trænger til Oplysning, naar Du er i et tvivlsomt Tilfælde, da søg Oplysning hos ham, og den vil gives Dig paa een eller anden Maade. „Naar det er mørkt i og omkring Dig, saa søg ikke Lys og Liv fra (hos) Verden, men hæv Blikket til Gud, og han vil sende Dig Kraft og fornyet Mod!" Bliv ved i din uegennyttige Stræben til Menneskenes Vel, og Gud vil vise Dig den rette Vei, og Du vil kunne udrette Meget, selv om den store Plu=

ralitet af Menneskene vedbliver at misforstaae Dig. Det Liv, de Kampe, de Interesser, som fremkaldes derved, ere allerede i og for sig Noget værd. Mange ville derved ledes til at henvende Eftertanken baade paa sin egen og andre Menneskers aandelige Tilstand, og Du vil saaledes blive et Redskab i Guds Haand til det Gode.

Gud velsigne Dig og din Stræben!

Jeg har nu, kjære Søster! sagt Dig min Mening om det, som interesserer mig mest i dine Breve. Hvad jeg har skrevet, har jeg skrevet af en naturlig Lyst og Trang til at meddele Dig mine Tanker derom; jeg ønsker saa gjerne, ikke blot at være den Modtagende, men tillige, saavidt muligt, den Givende, og jeg slutter derfor disse Breve med det inderlige Ønske, at de maatte interessere, tiltale og glæde Dig, om ogsaa kun halvt saameget som dine have interesseret, tiltalt og glædet mig.

Lev nu vel, kjære Søster! og tænk engang imellem paa

din Broder
Theodor Immanuel.